

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
POLITIKOS IR VADYBOS FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO KATEDRA

GINTARĖ VERSECKAITĖ

SENIŪNAIČIO VAIDMUO LIETUVOS
SAVIVALDYBĖSE KURIANT BENDRUOMENINĘ
VIETOS SAVIVALDĄ

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas

doc. dr. A. Kulakauskas

VILNIUS, 2010

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
POLITIKOS IR VADYBOS FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO KATEDRA

SENIŪNAIČIO VAIDMUO LIETUVOS
SAVIVALDYBĖSE KURIANT BENDRUOMENINĘ
VIETOS SAVIVALDĄ

Savivaldos institucijų administravimo magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 62603S202

Vadovas
Politikos mokslų katedros
Doc. dr. A. Kulakauskas
2010 12

Recenzentas

Atliko
SAMns9-01 gr. studentė
G. Verseckaitė
2010 12

Vilnius, 2010

TURINYS

LENTELĖS	4
PAVEIKSLAI	5
IVADAS	6
1.1. Demokratinio valdymo samprata	9
1.1.1. Nuo atstovaujamosios link dalyvaujamosios demokratijos	10
1.2. Vietos savivalda ir demokratinės savivaldos samprata	12
1.2.1. Savivaldybė ir vietos savivalda	12
1.2.2. Demokratinė savivalda	16
1.3. Seniūnijos ir seniūnaitijos Lietuvoje	17
1.3.1. Seniūnijos: jų funkcijos ir vaidmuo savivaldos sistemoje	18
1.3.2. Seniūnaitijos vieta savivaldos sistemoje	19
1.4. Vietos bendruomenės dalyvavimas valdyme	20
1.4.1. Teoriniai požiūriai į gyvenamosios vietos bendruomenę.....	21
1.4.2. Piliečių dalyvavimo valdyme svarba ir būdai	24
1.4.3. Seniūnaičio institutas – kaip galima gyvenamosios bendruomenės tiesioginio dalyvavimo valdyme forma.....	28
2.1. Tyrimo metodologija	31
2.2. Tyrimo rezultatų analizė	34
2.2.1. Demokratinė bendruomenė	34
2.2.1.1. <i>Bendruomenės dalyvavimo valdyme galimybės</i>	35
2.2.1.2. <i>Bendruomeniškumo apraiškos seniūnaitijoje</i>	38
2.2.2. Seniūnaičių tipai pagal jų aktyvumą	43
2.2.2.1. <i>Universalus seniūnaitis</i>	44
2.2.2.2. <i>Laukiantis seniūnaitis</i>	45
2.2.3. Seniūnaičio vieta savivaldoje	48
2.2.3.1. <i>Gyvas ryšys tarp seniūnijos ir seniūnaitijos</i>	48
2.2.3.2. <i>Seniūnaičio veiklos specifika</i>	50
2.2.3.3. <i>Seniūnaičio asmeniniai bruožai</i>	51
2.2.4. Seniūnaičio darbo trukdžiai.....	53
2.2.4.1. <i>Neapibrėžtas seniūnaičio vaidmuo</i>	54
2.2.4.2. <i>Gyventojų nesusitelkimas</i>	58
2.3. Tyrimo rezultatų aptarimas	61
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	65
LITERATŪRA.....	67
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS.....	73
SANTRAUKA	74
SUMMARY	75
PRIEDAI	Error! Bookmark not defined.

LENTELĖS

1 Lentelė	Dalyvaujamosios demokratijos modelis	9
2 Lentelė	Varėnos seniūnijos gyventojų socialinės ir demografinės charakteristikos pagal gyvenamąją vietą.....	32

PAVEIKSLAI

1 pav. Gyvenamosios bendruomenės vieta socialinėje sistemoje pagal Parsonso sistemų teoriją.....	20
2 pav. Gyventojų nuomonė apie demokratiją	35
3 pav. Dalyvavimo valdyme būdai	36
4 pav. Kaimo seniūnaitijų gyventojų dalyvavimas seniūnaičių rinkimuose	36
5 pav. Respondentų nuomonė apie bendruomenę	39
6 pav. Kada prasideda bendruomeniška veikla?	39
7 pav. Bendruomenių raidą įtakojantys veiksniai	40
8 pav. Kada bendruomenės vystymasis suaktyvėja?	41
9 pav. Bendruomenės stiprinantys veiksniai	41
10 pav. Bendruomenių skatinimo subjektai	42
11 pav. Seniūnaičio vaidmenys seniūnaitijoje	45
12 pav. Susitikimų aptarti svarbius klausimus su seniūnaičiais dažnumas	46
13 pav. Svarbiausi seniūnaičio asmeniniai bruožai	51
14 pav. Gyvenamųjų vietos bendruomenių narių požiūris į seniūnaitį	54
15 pav. Būdingiausios seniūnaičio veiklos problemos.....	55
16 pav. Informacijos apie savivaldybėje svarstomus klausimus šaltiniai pagal gyvenamąją vietą	56
17 pav. Respondentų nuomonė dėl savivaldybės pateikiamos informacijos kokybės	57
18 pav. Respondentų savęs identifikavimas pagal gyvenamąją vietą	59

IVADAS

Demokratijos – liaudies valdžios – sąlygomis visa liaudis turėtų būti įtraukiama į valdžią, ypač – savivaldą. Atėnuose gimusi tikrosios demokratijos doktrina buvo primiršta, tačiau pastaruoju metu jau dažniau tenka išgirsti apie tiesioginės demokratijos sugrįžimą. Šiuolaikinė demokratija siejama su populiarėjančiu piliečių įtraukimu į valdymą. Vis dažniau girdimas terminas *dalyvaujamoji demokratija*, kuri ir siejama su aktyviu piliečių dalyvavimu valdant savo šalį. Lietuvoje piliečių dalyvavimas aktyvėja, tačiau vis dar išlieka vangus. Dažniausiai piliečių dalyvavimas pasireiškia tik dalyvaujant rinkimuose, bet tiesioginis dalyvavimas valdyme neapsiriboja vien dalyvavimu rinkimuose, vien sugebėjimu išsirinkti lyderius (Vaičiūnienė, 2004). Demokratija yra gyventojų galimybė daryti įtaką jiems svarbių kasdienių sprendimų klausimu, o galimybę veikti valdžios priimamus sprendimus gyventojams suteikia vietos savivalda. Savivaldybė (ypatinga žmonių bendruomenė, tvarkanti dalį visuomenės bendrųjų reikalų (Astrauskas, 2003)), o taip pat seniūnijos, yra arčiausiai žmonių, tad gyventojų įsitraukimas į vietos valdymą ypač svarbus, nes nuo pastarųjų priklauso kas jiems atstovaus bei kokias paslaugas gaus.

Vietos savivalda yra vienas iš demokratijos principų. Savivalda taip pat suteikia žmonėms bendruomeniškumo jausmą bei leidžia būti arčiau valdžios institucijų ir dalyvauti vietos gyvenime (Mačiulytė; Ragauskas, 2007). Anot Nefo (2004), gyventojai išsako norą savo vietos problemas spręsti vietoje, todėl seniūnijų – savivaldybės administracijos filialų, veikiančių tam tikroje savivaldybės teritorijos dalyje, – pirmaeilis uždavinys yra stiprinti bendruomeniškumą, vietos valdžią ir skatinti piliečių dalyvavimą.

Šiuo metu aktuali žmonių bendruomeniškumo skatinimo ir įtraukimo į valdymą problema jau pradėta spręsti. Nuo 2008 metų rugsėjo mėn. Vietos savivaldos įstatyme (Žin., 1994, Nr. 55-1049) įsigaliojo nauja – seniūnaičio – institucija. Tai, pagal minimą įstatymą, seniūnijos aptarnaujamos teritorijos gyvenamosios vietovės bendruomenės išrinktas atstovas, turintis nustatytas teises ir pareigas. Tačiau kai kuriose savivaldybėse (pvz. Varėnos raj.) seniūnijų teritorijos į seniūnaitijas suskirstytos tik 2009 metų pavasarį (Varėnos raj. tarybos sprendimas, Nr. T-VI-663), seniūnaičiai rinkti pradėti tik metų pabaigoje. 2010 metų gruodžio mėnesį dar ne visos seniūnaitijos turėjo seniūnaičius. Kita problema, susijusi su seniūnaičio institutu, yra seniūnaičio veiklos reglamentavimo nekonkretumas. Vietos savivaldos įstatyme nėra visiškai tiksliai apibrėžtos seniūnaičio funkcijos ir jo vaidmuo demokratiškoje visuomenėje. Taip pat neaiški seniūnaičio vieta kuriant ir plėtojant bendruomeninę savivaldą.

Apie piliečių dalyvavimą valdyme ir bendruomeniškumą kalbėta nemažai tiek užsienio, tiek lietuvių autorių. Paslauskaitė (2004) savo magistro baigiamajame darbe kalba apie piliečių dalyvavimo

spendimų priėmimo problemas; jos kolegė Bikutė (2008) vertina piliečių dalyvavimo galimybes vienoje iš Lietuvos savivaldybių; Ragauskas (2005) savo straipsnyje aptaria piliečių dalyvavimo leidžiant įstatymus teorinius ir praktinius aspektus. Bene plačiausiai bendruomeniškumo tema nagrinėta Nefo (2007), kuris savo daktaro disertacijoje apibrėžia funkcionalios vietos bendruomenės sąvoką.

Užsienio autoriai taip pat diskutuoja apie bendruomenės ir savivaldos santykį. Volmert (2008) aiškinasi, koks ryšys sieja piliečių dalyvavimą ir savivaldos idėją. Pasak autoriaus (ten pat), įgyvendinant savivaldą ypač svarbus bendruomeniškumas. Seniūnijų ir seniūnaitijų funkcijos taip pat negali būti vykdomos be bendruomeniškumo jausmo. O, anot Przeworski (2009), gyventojų bendruomeniškumas lemia tai, ar sprendimai, susiję su bendruomenės gerove, atspindi tikruosius gyventojų poreikius.

Minėtos studijos (Bikutė, Ragauskas, Volmert, Przeworski) susijusios su savivaldos sistema, tačiau neapėmia naujai sukurto seniūnaičio instituto. Apie seniūnaičio poreikį užsimena tik Paulauskas ir kt. (2006). Autoriai, norėdami įvertinti decentralizavimo tikslingumą Klaipėdos mieste, atliko tyrimą, kurio metu išsiaiškino, jog viena iš miesto valdymo tobulinimo priemonių galėtų būti gyvenamosios vietos bendruomenės atstovo rinkimai, kurie stiprintų gyventojų poveikį miesto valdymui. Minimi atstovai jau išrinkti. Tai seniūnaičiai. Seniūnaičio tema visiškai nauja, nenagrinėta, tad yra svarbu išsiaiškinti seniūnaičio vaidmenį bei funkcijas Lietuvos savivaldos sistemoje. Taip pat svarbu sužinoti gyventojų nuomonę šia tema, išsiaiškinti, ar seniūnaitis, būdamas bendruomenės atstovu, padeda plėtoti bendruomeniškumą.

Tyrimo **objektas** – seniūnaičio instituto vieta savivaldoje bei jo vaidmenys seniūnaitijų gyventojų ir seniūnaičių požiūriu.

Problema Vietos savivaldos įstatymas (Žin. 2009, Nr. I-533) nepakankamai aiškiai apibrėžia seniūnaičio sąvoką ir funkcijas. Įstatymas deklaruoja, kad seniūnaitis yra vietos bendruomenės interesų atstovas, veikiantis seniūnijos teritorijoje, tačiau nėra konkretizuotos jo funkcijos ir veiklos forma. Seniūnaičio institutas yra naujas, dar nenusistovėjęs ir ne visiems suprantamas, tad būtina išsiaiškinti kokią vietą seniūnaitis užima savivaldos sistemoje, kokius vaidmenis atlieka gyvenamosios vietos bendruomenėje ir ar seniūnaičio atstovavimo funkcija sąlygoja stipresnį piliečių bendruomeniškumą.

Buvo iškelta **hipotezė**, kad įstatymiškai pakankamai aiškiai neapibrėžus seniūnaičio funkcijų, jo, kaip bendruomenės atstovo, veikla ir tos veiklos efektyvumas priklauso nuo paties seniūnaičio nusiteikimo.

Tyrimo **tikslas** – išsiaiškinti koks yra seniūnaičio vaidmuo Lietuvos savivaldybėse kuriant bendruomeninę vietos savivaldą.

Tikslui pasiekti išsikelti šie **uždaviniai**:

1. Aptarti demokratijos ir demokratinės vietos savivaldos sąvokas;

2. Apibendrinti seniūnijos ir seniūnaitijos funkcijas bei vietą Lietuvos savivaldos sistemoje;
3. Išsiaiškinti bendruomenės dalyvavimo valdyme svarbą ir būdus;;
4. Nustatyti kaip seniūnaičio vaidmuo kuriant bendruomeninę vietos savivaldą suprantamas Varėnos rajono savivaldybės Varėnos seniūnijos gyventojų ir seniūnaičių.

Tyrimui atlikti naudojama mokslinės literatūros analizė, anketinė Varėnos seniūnijos seniūnaitijų gyventojų apklausa bei pusiau struktūruotas interviu su seniūnaičiais. Tyrimo objektas konceptualizuojamas remiantis literatūros šaltiniais demokratijos, bendruomeniškumo, savivaldos bei piliečių dalyvavimo valdyme tema, Lietuvos Respublikos bei tarptautiniais teisės aktais.

Apibrėžiant demokratijos ir demokratinės vietos savivaldos sąvokas studijuojami Rakucevičiaus (2003), Prazausko, Unikaitės (2007), Held (2002), Birmontienės ir kt. (20007), Mačiulytės ir Ragauskos (2006) teiginiai. Bendruomenės ir bendruomeniškumo apibrėžimui apibendrinti naudojami McMillan ir Chavis (1986), Nefo (2007), Milbrath (1965), Peters (2010) darbai, kuriuose autoriai pateikia savo samprotavimus bendruomeniškumo tema. Sukonkretinant seniūnijos ir seniūnaitijos vietą savivaldos sistemoje analizuojami LR Vietos savivaldos įstatymas (Žin. 2009, Nr. I-533), Europos vietos savivaldos chartija (Žin. 1999, Nr. 82-2418), remiamasi Kulakausko (2009) bei Dalis (1994) nuomone. Dalyvavimo valdyme svarba ir būdai analizuojami remiantis bendruomenės psichologų (Daltos, Elias, Wandersman, 2007) ir sociologų (Leonavičius, Norkus, Tereškinas (2005), Kuznecovienė (2003)) nagrinėjama socialinių sistemų teorija, politikos sociologų (Almont ir Verba (1963)) aprašomais politinių kultūrų tipais, vadybos mokslų atstovų (Gineitienė, Domarkas, 2000) pateikiamais apibrėžimais, LR Konstitucija (Žin., 1992, Nr. 33-1014), Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (Žin. 2006, Nr. 68-2497), LR Peticijų įstatymų (Žin., 1999, Nr. 66-2128), Teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymu (Žin., 1994, Nr. 60-1183).

Pasirinkti kiekybinis bei kokybinis tyrimo metodai, leidžiantys gauti naujų sociologinių žinių (Tidikis, 2003) bei padedantys atskleisti teorijos ir tyrimo rezultatų ryšį (Bryman, 2008). Duomenims rinkti naudojama anketinė Varėnos seniūnijos gyventojų apklausa. Anketa, pasak Luobikienės (2006), tai visuma klausimų, kuriais tyrėjas siekia ištirti kokį nors socialinį reiškinį ar procesą. Anketinis tyrimas leidžia susidaryti bendrą nuomonę apie tiriamą problemą, todėl šis tyrimo būdas ypač tinka tirti naujus, dar netyrinėtus reiškinius. O kitas tyrime naudojamas duomenų rinkimo būdas – pusiau struktūruotas interviu – pasirinktas dėl metodo tinkamumo gauti žodinė informaciją bei galimybės išsiaiškinti konkretesnę respondentų nuomonę tiriamą problema. (Tidikis, 2003).

1. DEMOKRATIJA IR BENDRUOMENĖS DALYVAVIMAS VIETOS SAVIVALDOJE

1.1. Demokratinio valdymo samprata

Demokratija, bendriausiu požiūriu reiškia valdymo formą, kuomet valdžia kyla ir veikia atsižvelgdama į valdybės piliečių valią, o pats valdymas įgyvendinamas per išrinktus atstovus. Demokratinis valdymas šalies gyventojams turi garantuoti jų teisių ir laisvių užtikrinimą ir suteikti galimybę veikti valdžios priimamus sprendimus. Tačiau demokratijos sąvoka nėra tokia aiški kaip iš pradžių gali pasirodyti. Surasti tinkamą, universalų ir konkretų demokratijos apibrėžimą nėra paprasta. Egzistuoja daugybė demokratijos tipų, pradedant antikos laikų demokratija, kuomet visa valdžia buvo liaudies – liaudis (tai yra, suaugę laisvi vyrai) tiesiogiai dalyvavo valdyme (susirinkdama į ekleziją svarstyti miesto klausimų ir priimti sprendimų) ir prieinant prie moderniosios demokratijos, kur visas dėmesys kreipiamas į politinių teisių lygybę, pilietybę, kur aprėpiami visi šalies gyventojai. Kaip teigia Beneton (2010), modernių laikų demokratija nėra gryna (lyginant su antikine), nes valdymas vyksta per atstovus.

Šiuo metu pats žodis demokratija vartojamas trejopai. Pirma, demokratija suprantama kaip valstybės santvarka, kuomet valdžia priklauso laidžiai. Lietuvos respublikos Konstitucijos I skirsnio pirmas ir antras straipsniai nurodo, kad Lietuva yra nepriklausoma demokratinė respublika, kurią kuria tauta, suverenitetas priklauso tautai (Žin. 1992, Nr. 33-1014). Antra, tvarkant valstybės reikalus, liaudis turi įtakos teisę (Rakucevičius, 2003). Valstybės reikalus liaudis gali įtakoti pasinaudodama referendumo, peticijų ar kita dalyvavimo valdyme forma, reglamentuota šalies įstatymais. Trečia demokratijos apibrėžimo reikšmė, pasak Rakucevičiaus (2003), - tai sistema, nustatanti visuomenės elgesio taisykles.

Kalbant apie demokratiją apskritai, pravartu žinoti bendrus demokratijos požymius:

- Laisvi ir nešališki rinkimai;
- Visų piliečių lygybė prieš įstatymą;
- Žmonių suverenumas;
- Vyriausybės kūrimas valdomiesiems (liaudžiai) sutinkant;
- Daugumos valdžia;
- Pagrindinių žmogaus teisių užtikrinimas;
- Visuomeninis, ekonominis ir politinis pliuralizmas (Rakucevičius, 2003).

Prisiminkime demokratijos istoriją, kuri prasidėjo Antikinėje Graikijoje. Tada ji buvo vadinta daugumos valdžia. Viduramžiais paplito požiūris, kad demokratija yra liaudies valdymas, patikėtas monarchui. XIX amžiuje išigalėjo šiuolaikinė demokratija, reiškusi politinių teisių suteikimą

platesniems gyventojų sluoksniams. O XX amžiuje išryškėjo trys požiūriai į demokratiją: pirmas, pagal valdžios šaltinio kriterijų, yra demokratinė liaudies valdžia; antras, pagal valdžios tinklų kriterijų, yra valdžia, veikianti dėl žmonių ir jų vardu; trečias požiūris, pagal vyriausybės formavimą, yra sistema, užtikrinanti piliečių įtaką sudarant valdžios organus (Pražauskas, Unikaitė, 2007).

Šių laikų demokratija tiesiogine demokratijos prasme (gr. liaudies valdžia) nėra gryna, ji įgyvendinama per atstovus, tad, diskutuojant apie demokratijos raidą ir demokratijos vietą savivaldoje vertėtų paieškoti kitų demokratijos formų.

1.1.1. Nuo atstovaujamosios link dalyvaujamosios demokratijos

Ilgai pasaulyje vyravo nuomonė, kad tautos išrinkti atstovai visada savo sprendimais turi tvarkyti valstybinį gyvenimą, kad patiems piliečiams nereikia kištis į svarbiausių šalies problemų sprendimus. Pasak Vaišvilos (2009), atstovaujamoji demokratija darosi nebepakankama informacinių technologijų amžiuje, kuomet visa informacija sklinda nesustabdomai ir eilinius piliečius kartais pasiekia greičiau nei jų atstovus. Čia galima pradėti kalbėti apie dalyvaujamąją (tiesioginę) demokratiją, kuri vis populiarėja. Kaip teigia Vaišvila (2009), pagrindinis demokratiško valdymo įrodymas yra piliečių teisė ir galimybė dalyvauti šalies valdyme po atstovų išrinkimo, o ne tik renkant atstovus (savivaldybės tarybos narius, seimo narius). Svarbiausias akcentas dalyvaujamojoje demokratijoje yra dviejų subjektų – tautos ir jos išrinktų atstovų – bendras valdymas. Galima pastebėti, kad kalbėdami apie dalyvaujamąją demokratiją grįžtame prie Graikijos poliuose vyravusios demokratijos interpretacijos, kur demokratija pirmiausia yra dalyvavimas valdyme, kur piliečiai susirenka svarstyti aktualių klausimų, priimti ir vykdyti sprendimų (ten pat). Toks demokratijos modelis ir vadinamas dalyvaujama demokratija.

D. Held (2002), remdamasis Dahlis (1989) nustatė kriterijus, kuriuos turi atitikti visiškai demokratiška valdymo sistema:

- Veiksmingas dalyvavimas. Piliečiai turi turėti lygias galimybes formuoti savo poreikius, įtraukti klausimus į viešąją darbotvarkę ir išreikšti savo argumentus vienu ar kitu klausimu;
- Sąmoningas supratimas. Piliečiams turi būti sudarytos lygios sąlygos sužinoti ir pareikšti koks sprendimas svarstomu klausimu geriausiai atitinka jų interesus;
- Balsavimo lygybė lemiamuoju tarpsniu. Kiekvienas pilietis turi būti tikras, kad jo nuomonė bus lygiavertė kitų piliečių nuomonėms;
- Darbotvarkės kontrolė. Liaudis privalo turėti galimybę nutarti, kuriuos klausimus reikia, ir kurių nereikia spręsti;
- Įtraukimas. Piliečių galių suteikimas visiems suaugusiems asmenims, turintiems teisėtų interesų valstybėje.

Minėtas autorius (Held, 2002) taip pat pateikia dalyvaujamosios demokratijos, kuri nebus užmirštama visame darbe, modelį. Held išskiria demokratijos principus, pagrindinius bruožus bei bendrąsias sąlygas:

Lentelė 1 Dalyvaujamosios demokratijos modelis (Pagal Macpherson ir Pateman)

Pagrindimo principai	Pagrindiniai bruožai	Bendrosios sąlygos
➤ Teisę į laisvę galima įgyvendinti tik „dalyvaujamoje visuomenėje“, visuomenėje, skatinančioje politinės veiklos efektyvumo jausmą, puoselėjančioje rūpinimąsi kolektyvinėmis problemomis ir padedančioje formuoti sąmoningus piliečius, galinčius nuolatos domėtis valdymo procesu.	➤ Tiesioginis piliečių dalyvavimas valdant pagrindines visuomenės institucijas (ir bendruomenę); ➤ Partijų pareigūnai tiesiogiai atskaitingi nariams; ➤ Palaikoma atvira institucijų sistema.	➤ Tiesioginis daugelio socialinių grupių skurdžios padėties gerinimas perskirstant materialinius išteklius; ➤ Atvira informavimo sistema, kad sprendimai būtų priimami sąmoningai; ➤ Vaikų priežiūros pertvarkymas, kad moterys ir vyrai turėtų galimybę dalyvauti viešajame gyvenime.

Šaltinis: Held, 2002, p. 311

Iš aukščiau pateiktos lentelės (žr. 1 lentelę) matome, kad dalyvaujamojoje demokratijoje svarbiausia yra piliečių teisė reikšti savo nuomonę, domėtis valdymo procesu, gauti atvirą informaciją bei stebėti partijų veiklą. Demokratija siekiama sąlygų vienodumo tiek piliečiams, tiek jų atstovams (Manent, 2008), tad visų *pusių* dalyvavimas – protinga siekiamybė.

Lietuvoje dalyvaujamoji demokratija ryškėti pradėjo visai neseniai. Vienas iš esminių žingsnių, laiduojančių dalyvaujamosios demokratijos plėtojimą, buvo žengtas 2007 metais Konstituciniam teismui priėmus nutarimą, kuriuo buvo panaikinta nuostata, kad tik partijos gali kelti savo kandidatus į vietos savivaldos tarybas (LR Konstitucinio teismo nutarimas, 2007, Bylos Nr. 06/07). Remiantis minėtu nutarimu manytina, kad balotiruotis į tarybų rinkimus gali ne tik politinių partijų nariai, bet ir bendruomenių atstovai ar kiti asmenys, nepriklausantys jokiai politinei partijai. Pasak Vaišvilo (2009), demokratija prasideda ne nuo *viršaus*, t.y. valdžios institucijų, bet nuo *apačios* – visų gyventojų, nuo sprendimo klausimų, su kuriais susiduria žmonės. Valdymas iš *apačios* užtikrina dalyvaujamosios demokratijos prisitaikymą prie kiekvienos, net ir mažiausios vietovės, aktualijų ir galimybių laiku į jas reaguoti. Galimybė savivaldybių tarybų rinkimuose balotiruotis ne vien politinių partijų nariams, tikėtina, sustiprins dalyvaujamosios demokratijos poziciją ir skatins aktyvesnį piliečių įsitraukimą į valdymą tiek valstybiniu, tiek savivaldybės lygmeniu.

Apibendrinus tai, kas buvo pasakyta apie dalyvaujamąją demokratiją, galima daryti išvadą, kad dalyvaujamoji (tiesioginė) demokratija tampa vis aktualesnė norint plėtoti visų gyventojų pilietiškumą, skatinti domėjimąsi vietos ir valstybiniais reikalais bei palaikyti glaudų ryšį tarp valdymo organų atstovų ir piliečių.

1.2. Vietos savivalda ir demokratinės savivaldos samprata

Vietos savivaldai ir valstybėje savivaldos teisę turintiems egzistuojantiems teritoriniams vienetams apibrėžti gali būti naudojamos įvairios sąvokos. Lietuvoje savivaldos teisę turintys subjektai yra vadinami savivaldybėmis, kurios yra žemesnio lygmens administracinis vienetas, veikiantis laisvai ir savarankiškai, o šias savivaldos teises suteikia Lietuvos Respublikos Konstitucija – aukščiausią teisinę galią šalyje turintis įstatymas. Savivaldybė ir vietos savivalda toliau darbe bus nagrinėjama per dalyvaujamąsios demokratijos prizmę, nes vietos savivaldybė yra kertinis institutas, galintis įtakoti dalyvavimo demokratijoje kūrimą ir plėtrą.

1.2.1. Savivaldybė ir vietos savivalda

Savivaldybė – įstatymo nustatytas valstybės teritorijos administracinis vienetas, kurio bendruomenė turi Konstitucijos laiduotą savivaldos teisę, įgyvendinamą per valstybės teritorijos administracinio vieneto nuolatinių gyventojų išrinktą savivaldybės tarybą ir jos sudarytas, jai atskaitingas vykdomąją ir kitas savivaldybės institucijas ir įstaigas. Savivaldybės yra viešasis juridinis asmuo (Žin. 2009, Nr. I-533). Galima teigti, kad didžiausią galią savivaldybėje turi išrinkta taryba kadangi įstatymas numato, jog taryba yra institucija, įgyvendinanti savivaldos teisę.

Savivaldos teisė apibūdinama kaip autonomiškumas nuo valstybės valdžios bei gebėjimas savarankiškai tvarkytis. Birmontienė ir kt., (2007) savivaldos sąvoką bendriausiu požiūriu apibrėžia kaip socialinę sistemą, kuri grindžiama savaveiksmiškumu bei savitvarka – natūralia vientisos ir santykinai pastovios sistemos būseną. Anot autorės (ten pat), savivalda valstybėje yra įvairių profesinių, akademinių, o taip pat ir teritorinių bendruomenių santvarka – „toks jos narių organizavimosi procesas ir viešųjų reikalų tvarkymas, kai elgesio variantai pasirenkami ne pagal direktyvius valstybės centrinės valdžios nurodymus, bet laisvai ir savarankiškai, atsakingai“ (Birmontienė ir kt., 2007, psl. 456-457).

Vietos savivalda, anot Vietos savivaldos įstatymo (Žin., 1994, Nr. 55-1049), yra valstybės teritorijos administracinio vieneto nuolatinių gyventojų bendruomenės savitvarka ir savaveiksmiškumas pagal apibrėžtą kompetenciją. Pasak kito svarbaus dokumento – Europos vietos savivaldos chartijos – „vietos savivalda reiškia, kad vietinės valdžios organai įstatymų nustatytose

ribose turi teisę ir gebėjimą tvarkyti ir valdyti pagrindinę viešųjų reikalų dalį, už tai prisiimdama pilną atsakomybę ir vadovaudamosi vietos gyventojų interesais“ (Žin. 1999, Nr. 82-2418).

Palyginus minėtus du įstatymus, apibrėžiančius vietos savivaldos sąvoką, matome, kad Vietos savivaldos įstatymas akcentuoja nuolatinį tam tikros teritorijos gyventojų bendruomenės savitvarką ir savaveiksmiškumą. Tuo tarpu Europos vietos savivaldos chartijoje išryškinama vietinės valdžios organų veiklą, vadovaujantis vietos gyventojų interesais. Iš šių dviejų apibrėžimų išplaukia dvejopa savivaldybės ir savivaldos prasmė: siauroji ir platesnioji.

Siauresniojo požiūriu vietos savivalda – tai visuma specialių institucijų ir organizacijų, vykdančių veiklą tam tikros teritorijos dalyje, tvarkančių dalį visuomenės bendrųjų reikalų ir taip kryptingai veikiančių toje teritorijoje gyvenančius žmones (Puškorius, 2006). Platesniojo požiūriu vietos savivalda apibūdinama kaip teritoriniu pagrindu organizuota politinė žmonių bendruomenė, kuri tvarko dalį viešųjų reikalų (Puškorius, 2006). Pagal šį požiūrį savivaldybę sudaro du elementai:

- 1) Savivaldybės teritorijoje esanti savivaldybės bendruomenė;
- 2) Vietos savivaldos subjektai – vykdomosios institucijos, atstovaujamoji valdžios institucija, savivaldybės administracija.

Terminai *savivaldybė* ir *vietos savivalda* gali įnešti daug painiavos, nes jie dažnai suprantami kaip vienareikšmiai, tad siekiant išvengti nesusipratimų pravartu iškart apsibrėžti kokia prasme šios sąvokos yra vartojamos šiame darbe. Terminas savivaldybė bus vartojamas kalbant apie savivaldybę platesniąja prasme, tai yra apie savivaldybę kaip ypatingą žmonių bendruomenę, gyvenančią tam tikroje teritorijoje. Bendruomenė – savivaldos subjektas – sudaryta iš gyventojų, nuolat gyvenančių apibrėžtoje erdvėje (administraciniame teritoriniame vienetė). Apie bendruomenes ir jų funkcijas plačiau bus kalbama 1.4. skyrelyje. Tuo tarpu vietos savivaldos sąvoka vartojama kalbant apie tam tikros teritorijos nuolatinį gyventojų bendruomenės savitvarką ir savaveiksmiškumą pagal Konstitucijos ir įstatymų apibrėžtą kompetenciją (Žin., 1994, Nr. 55-1049).

Savivaldos principai ir funkcijos. Kalbant apie vietos savivaldą pravartu trumpai aptarti ir savivaldos principus bei funkcijas.

Pagrindiniai principai, kuriais grindžiama vietos savivalda Lietuvoje, išvardinti Vietos savivaldos įstatyme (Žin. 2009, Nr. I-533). Čia paminėtini keli svarbiausi:

- 1) Pirmas ir bene svarbiausias – demokratijos principas, reiškiantis, kad vietos savivalda turi būti vykdoma remiantis demokratinėmis idėjomis;
- 2) Kitas ne mažiau svarbus principas yra savarankiškumo ir veiklos laisvės pagal apibrėžtas kompetencijas;
- 3) Atsakingumo savivaldybės bendruomenei principas;
- 4) Viešumo principas. Pastarieji du principai reiškia, kad savivaldybės veikla turi būti vykdoma viešai, neslepiant informacijos nuo gyventojų, dalinantis su jais sprendimais.

Vidrinskaitė (2002), kalbėdama apie savivaldybes, išskiria kelis reikalavimus, kurie būtini norint tam tikrą teritoriją pavadinti savivaldybe:

- 1) Atsakingumas rinkėjams;
- 2) Gyventojų dalyvavimas viešųjų reikalų tvarkyme;
- 3) Savivaldos institucijų veiklos laisvė ir savarankiškumas, kai jos, įgyvendindamos įstatymus, kitus teisės aktus ir įsipareigojimus bendruomenei, priima sprendimus;
- 4) Veiklos skaidrumas;
- 5) Bendruomenės ir atskirų savivaldybės gyventojų interesų derinimas;
- 6) Viešumas ir atsižvelgimas į gyventojų nuomonę;
- 7) Žmogaus teisių bei laisvių užtikrinimas bei gerbimas (Vidrinskaitė, 2002, p. 95-96).

Šiame darbe kalbama apie demokratinį valdymą, piliečių dalyvavimą valdyme, todėl toliau bus aptarti svarbiausi principai, atitinkantys demokratijos ir dalyvavimo aspektus.

Gyventojų dalyvavimas tvarkant viešuosius vietos savivaldos reikalus pasireiškia tuo, jog savivaldybės institucijos sudaro sąlygas savivaldybės bendruomenei tiesiogiai dalyvauti rengiant sprendimų projektus, organizuojant apklausas, susirinkimus, sueigas, viešą peticijų nagrinėjimą, skatina kitas pilietinės iniciatyvos formas ir aktyvų dalyvavimą (Žin., 1994, Nr. 55-1049). Tai reiškia, kad kiekvienas gyventojas ar gyventojų grupė turi galimybę pareikšti savo nuomonę įvairiais klausimais ir tikėtis, kad vietos valdžia į šiuos pastebėjimus atsižvelgs.

Savivaldybės institucijų veikla turi būti vieša ir prieinama bendruomenei. Tuo norima pasakyti, kad savivaldybės gyventojai turi teisę susipažinti su savivaldybėje vykstančiu darbu, t.y. priimamais sprendimais ir kaip jie yra vykdomi. Šis vietos valdžios veiklos organizavimo principas yra svarbus, kadangi turi didelės reikšmės, susijusios su vietos gyventojų interesų tenkinimu. Gyventojai gali pateikti iškilančius klausimus ir į juos gauti pagrįstus atsakymus. Savivaldybės veikloje slaptumas galimas tik tuo atveju jei tai numatyta įstatyme, o kitais atvejais turi būti pateikiama išsami informacija (Žin., 1994, Nr. 55-1049).

Autoriaus nuomone, savivaldos principų sąrašas dar gali būti papildytas, tačiau pagrindiniai principai buvo paminėti ir aptarti. Jei veikla bus organizuojama remiantis šiais principais, galima tikėtis efektyvaus savivaldybės darbo, kuriuo bus patenkintos visos suinteresuotosios pusės ir tokia veikla bus naudinga valstybei.

Kiekvienos savivaldybės paskirtis – derinant bendruomenės, kuri nori dalyvauti teritorijos valdyme, ir valstybės interesus, kurti, tobulinti ir pertvarkyti ekonominę, socialinę, kultūrinę ir ekologinę valdomos teritorijos sandarą. Taigi vietos savivaldybės turi užtikrinti, kad jų valdomuose administraciniuose teritoriniuose vienetuose gyvenantys piliečiai tiesiogiai ir savarankiškai spręstų visus teritorijos vystymosi, aplinkos apsaugos ir kitus klausimus, taip pat garantuoti žmonių teisių ir

laisvių realizavimą (Stačiokas ir Rimas, 2003). Kiekviena savivaldybė nuolatos turi tobulėti, užtikrinti kokybiškas gyvenimo sąlygas savo gyventojams, stengtis neatsilikti nuo šalyje vykstančių pokyčių.

Vietos savivaldos funkcijos – tai savivaldybių savarankiškos veiklos kryptingo poveikio vykstantiems įvairiems procesams formos. (Stačiokas ir Rimas, 2002). Makštutis (1999) išskiria šešias vietos savivaldos funkcijas: 1) veiklos planavimas, 2) veiklos organizavimas, 3) veiklos reguliavimas, 4) veiklos kontrolė, 5) veiklos apskaita ir 6) veiklos analizė (Makštutis, 1999). Matome, kad šis vietos savivaldos funkcijų sąrašas pristato gerai struktūruotą procesą, sudarytą iš atskirų veiklos žingsnių, turinčių savus tikslus ir siekiančių bendro rezultato.

Pagal Vietos savivaldos įstatymą (Žin., 1994, Nr. 55-1049), savivaldybių funkcijos – Konstitucijos nustatytos, vietos savivaldos ir kitų įstatymų savivaldybėms priskirtos vietos valdžios, viešojo administravimo ir viešųjų paslaugų teikimo funkcijos. Įstatymas skiria dvi savivaldybių funkcijų grupes – tai savivaldybių funkcijos pagal sprendimų priėmimo laisvę ir savivaldybių funkcijos pagal veiklos pobūdį.

Savivaldybių funkcijos pagal sprendimų priėmimo laisvę:

1) *Savarankiškosios*. Šias funkcijas savivaldybė atlieka pagal Konstitucijos ir įstatymų suteiktą kompetenciją bei išipareigojimus bendruomenei. Atlikdamos šias funkcijas, savivaldybės turi sprendimų iniciatyvos ir jų priėmimo teisę bei veikimo laisvę, todėl jos yra atsakingos už šių funkcijų atlikimą. (Astrauskas, 2003).

2) *Valstybinės (valstybės perduotos savivaldybėms)*. Tai yra valstybės funkcijos, perduotos savivaldybėms atsižvelgiant į vietos gyventojų interesus. Šios funkcijos perduodamos įstatymais ir įgyvendinamos vadovaujantis priimtais teisės aktais. Savivaldybės, įgyvendindamos šias funkcijas, turi įstatymų nustatytą sprendimų priėmimo laisvę, tačiau suteikta laisvė nėra absoliuti (Žin., 1994, Nr. 55-1049). Tai reiškia, jog kiekviena valstybine (perduota savivaldybėms) funkcija siekiama įgyvendinti tam tikrus tikslus, pavyzdžiui, darbo, socialinės apsaugos, šeimos, visuomenės apsaugos, žemės ūkio ir kt. Centrinė valdžia negali garantuoti visiško ir galutinio visų funkcijų įgyvendinimo, todėl dalis funkcijų yra perduodama žemesniems valdymo subjektams.

Savivaldybių funkcijos pagal veiklos pobūdį:

- 1) *Vietos valdžios* funkcijos, kurias įstatymų nustatyta tvarka atlieka savivaldybės taryba.
- 2) *Viešojo administravimo* funkcijas atlieka savivaldybės taryba, savivaldybės vykdomoji institucija, kiti savivaldybės įstaigų ir tarnybų vadovai, valstybės tarnautojai.
- 3) *Viešųjų paslaugų teikimo* funkcija. Savivaldybė organizuoja viešųjų paslaugų teikimą per esančius viešųjų paslaugų teikėjus, kurie dirba teikdami paslaugas savivaldybės gyventojams. (Astrauskas, 2003). Tikėtina, kad viešųjų paslaugų teikimo funkciją savivaldybėje geriausiai gali įvertinti tos savivaldybės gyventojai, kadangi jie šiomis paslaugomis naudojasi ir gali įvertinti, ar ši funkcija vykdoma kokybiškai ir efektyviai.

Apibendrinus tai, kas pasakyta šiame skyrelyje, galima teigti, kad svarbu atskirti savivaldybės (kaip teritorijos vieneto) ir vietos savivaldos (teisės į savarankišką tvarkymąsi toje teritorijoje pagal turimą kompetenciją) sąvokas. Taip pat svarbu suprasti savivaldos principus, rodančius vietos savivaldą esant pakankamai struktūruotą ir nuoseklią, bei funkcijas, apibrėžiančias vietos savivaldos vietą Lietuvoje.

1.2.2. Demokratinė savivalda

Kai kurie žmonės mano, kad demokratiją turi sudaryti laisvė ir lygybė. Vadinasi ją geriausiai galima pasiekti tada, kad valdymo reikaluose dalyvaus visi žmonės

Aristotelis (342 – 322 m. pr. Kr.)

Jei valstybėje egzistuoja demokratija, tai ji egzistuoja visuose valdymo lygmenyse, pradedant aukščiausiuoju ir baigiant pačiu žemiausiu. Lietuvos atveju, žemiausias valdymo lygmuo – savivaldybė, kurioje demokratija taip pat turi veikti. Kalbant apie demokratinę savivaldą galioja tie patys demokratijos apibrėžimai kaip ir apie demokratiją apskritai (dalyvavimas valdyme, liaudies valdžia ir pan.). Demokratija, o tiksliau dalyvaujamoji demokratija skatina žmogaus vystymąsi, mažina susvetimėjimo nuo valdžios institucijų jausmą, stiprina veiklos efektyvumą. Taip pa dalyvaujamoji demokratija, anot Held (2002), skatina rūpinimąsi bendromis problemomis bei padeda formuoti aktyvius piliečius, kurie sugeba labiau domėtis vietos valdymo reikalais (ten pat).

Kaip apibrėžia Paulauskas (2000), demokratinė savivalda yra valstybės politikos kokybės rodiklis, atitinkantis geriausias demokratijos tradicijas. Nes demokratija turi kilti iš *apačios*, tai yra iš eilinių valstybės gyventojų, jų poreikių, tad savivaldybė su savo institucijomis yra arčiausiai žmonių ir gali išgirsti konkretesnius bei labiau specifinius reikalavimus. Demokratinės savivaldos įgyvendinimas įgalina sėkmingiau spręsti daugelį problemų.

Demokratinės savivaldos subjektas yra vietos bendruomenė, kurią valstybė panaudoja įgyvendinant savo funkcijas. Vadinasi, be bendruomenės neįmanomas ir valdymas. Tačiau ilgą laiką viešųjų institucijų atstovai ne itin palankiai žvelgė į visuomenės (bendruomenės narių) įtraukimą į tiesioginį dalyvavimą valdyme (apie jo formas ir galimybes bus kalbama kituose šio darbo skyreliuose), kadangi buvo manyta, jog toks kišimasis į viešuosius reikalus kelia grėsmę efektyviam nusistovėjusiam viešojo administravimo funkcionavimui. Atkūrus nepriklausomybę, keičiantis situacijai ir vyraujančioms nuomonėms buvo suvokta, kad piliečių dalyvavimas valdyme, tai yra demokratinės savivaldos kūrimas yra be galo svarbus (Šlekys, 2005).

Bendriausia prasme, demokratinė savivalda gali būti apibrėžta kaip politinė veikla, kuomet yra gerbiamos ir vertinamos visų žmonių teisės ir poreikiai. Pasak Baršauskienės ir Leliūgienės (2001)

kiekvienos vietos savivaldybės paskirtis – kurti ir tobulinti socialinę, kultūrinę, ekonominę teritorijos sistemą. Veikiant šias gyvenimo sritis turi būti derinami bendruomenės ir valstybės interesai. Pagal subsidiarumo principą, visi vietos reikalai turi būti sprendžiami vietoje, tad vietos savivaldai yra keliamas nemažas uždavinys – pasirūpinti savo bendruomenės gyventojais, aprūpinti juos, išklausti problemas ir jas spręsti. Stone (2004) teigia, kad mažesnėse bendruomenėse (savivaldybėse) yra geriau matomos specifinės vietos probleminės sritys. Autorė pateikia mažesnių vienetų privalumus:

- Mažose bendruomenėse žmonės vieni kitus pažįsta geriau, tokiose bendruomenėse labiau tikėtini empatiški santykiai. Problemų sprendimas pagrįstas tiesioginiu bendruomenės pažinimu;
- Mažos bendruomenės, sprendamos konfliktus, gali naudotis lojalumu, remtis neformaliais ir lanksčiais sprendimais;
- Mažoje bendruomenėje lengviau suformuoti vieningą daugumą, todėl sprendimų priėmimas yra paprastesnis (Stone, 2004).

Akivaizdu, kad mažesnėse vietovėse, tokiose kaip savivaldybės valdymas yra konkretesnis, nes remiamasi gyventojų nuomone, labiau atsižvelgiama į specifinius interesus.

Mačiulytė ir Ragauskas (2006) kalbėdami apie bendruomenišką teritorinę administracinę vienetą remiasi idėja, kad vietos valdžia turi būti artima piliečiams. Savivaldybėse šis artimumo piliečiams principas, be abejo, įgyvendinamas geriau. Kuo mažesnis teritorinis vienetas, tuo, tikėtina, bus labiau koncentruojamasi į platesnį spektrą probleminių klausimų, o politikos, vykdomos vietos savivaldybėse, tikslas ir yra pakelti bendruomenės gyventojų gyvenimo kokybę bei atrasti kuo daugiau resursų toms problemoms išspręsti (Duffy, Wong, 2003).

Savivaldi demokratinė bendruomenė tuo pačiu yra ir visos valstybės bendruomenė. Kiekviena savivaldybė, siekianti demokratinio valdymo, pieliečių įsitraukimo į vietos reikalus, įneša savo indėlį į visos valstybės socialinio teisingumo, lygybės bei partnerystės kūrimo kelią.

1.3. Seniūnijos ir seniūnaitijos Lietuvoje

Aptarus demokratinės savivaldos aspektus laikas pereiti prie dar žemesnio valdymo lygmens – seniūnijų ir seniūnaitijų. Šie institutai yra arčiausiai žmonių, tad jų pareiga rūpintis kiekvieno piliečio gerove, sudaryti sąlygas kiekvienam išreikšti savo nuomonę ir atsižvelgti į ją. Kaip buvo minėta ankstesniuose skyreliuose, dalyvaujamoji demokratija yra valdymas *iš apačios*, tad seniūnijos ir seniūnaitijos yra idealūs teritoriniai vienetai, galintys plėtoti šia demokratiją.

1.3.1. Seniūnijos: jų funkcijos ir vaidmuo savivaldos sistemoje

Apie žemiausią savivaldos institutą – savivaldybę – kalbama nemažai, tačiau informacijos apie savivaldybės teritorinį vienetą – seniūniją - ir jo funkcijas, rasti sunkiau. Seniūnija, kaip reglamentuojama Vietos savivaldos įstatyme (Žin., 1994, Nr. 55-1049), yra savivaldybės administracijos filialas, veikiantis tam tikroje savivaldybės teritorijos dalyje. Seniūnijai yra perduodamos juridinio asmens funkcijos. Taip pat seniūnijos turi savo buveinę, herbinį antspaudą su Vyčiu ir su savivaldybės herbu. Seniūnijos vadovas yra seniūnas, skiriamas į pareigas savivaldybės administracijos direktoriaus įsakymu.

Seniūnijos, kaip ir savivaldybės, turi savo funkcijas, kurios padeda orientuotis teikiant viešąsias paslaugas gyventojams bei vykdant kitokią veiklą. Pagrindinės seniūnijų funkcijos išvardintos jau minėtame Vietos savivaldos įstatyme. Žemiau pateikiamos kelios funkcijos, atspindinčios pagrindines veiklas ir seniūnijos vaidmenį savivaldos sistemoje:

- 1) organizuoti ir kontroliuoti savivaldybės institucijų sprendimų įgyvendinimą arba juos įgyvendinti. Ši funkcija, be abejo, turi savo ribas, tai yra įgaliojimus, suteiktus įstatymų. Iš funkcijos matome, kad seniūnija yra institucija, atliekanti kontrolės bei priežiūros, tačiau kartu ir organizatorės vaidmenį;
- 2) įvertinti atskirų šeimų gyvenimo sąlygas ir poreikius bei pateikti savivaldybės administracijai siūlymus dėl paramos reikalingumo ir būdų. Akivaizdu, kad seniūnija atlieka patarėjo vaidmenį organizuojant socialinių paslaugų teikimą;
- 3) rinkti ir savivaldybės administracijos direktoriui teikti duomenis, reikalingus mokyklinio amžiaus vaikų, šaukiamojo amžiaus jaunuolių apskaitai. Seniūnija, atlikdama šią funkciją atlieka tarpininko vaidmenį tarp vietinės valdžios ir gyventojų;
- 4) padėti organizuoti Respublikos Prezidento, Seimo ir kitus rinkimus, referendumus. Čia matomas seniūnijos – padėjėjo vaidmuo;
- 5) Organizuoti ir įgyvendinti valstybės perduotas funkcijas žemės ūkio srityje. Šioje funkcijoje atsispindi dalinis seniūnijos savarankiškumas, nes funkcijos yra perduotos tiesiogiai iš valstybės. Matomi organizatoriaus, administratoriaus vaidmenys.

Iš pateiktų funkcijų galima spręsti, kad seniūnija nėra daug savarankiškų galių turintis institutas. Funkcijos yra perduodamos iš savivaldybės arba iš valstybės. Ryškiausi vaidmenys, kuriuos atlieka seniūnija, yra padėjėjas, organizatorius, kontrolierius, tarpininkas, patarėjas.

Seniūnas, kaip seniūnijos vadovas, taip pat turi eilę funkcijų, kuriose atsispindi administratoriaus, kontroliuotojo, patarėjo, tarpininko vaidmenys.

Kaip deklaruojama Tarptautinės vietos savivaldybių sąjungos (IULA) Pasaulinėje vietos savivaldos deklaracijoje, savivaldybė, o kartu ir seniūnija, kaip dalis valstybės, yra valdymo lygis,

esantis arčiausiai žmonių, taigi, esantis geriausioje pozicijoje, kad galėtų įtraukti kuo daugiau piliečių į svarbių visai šaliai sprendimų priėmimą bei pagerintų jų gyvenimo kokybę. Pasak deklaracijos (Declaration of local self-government, 1993), savivalda turi būti įgyvendinama visose teritorinėse bendruomenėse. Taigi, savivaldybių skirstymas į dar smulkesnius vienetų, tokių kaip seniūnijos (ar seniūnaitijos, apie kurias bus kalbama vėliau), tai galimybė geriau pažinti visus gyventojus, suprasti jų poreikius, nustatyti egzistuojančias problemas bei jų sprendimo būdus. Taip būtų vykdomas vienas iš pagrindinių vietos savivaldos principų – vietos gyventojų interesų tenkinimas.

1.3.2. Seniūnaitijos vieta savivaldos sistemoje

Šiame skyrelyje bus trumpai aptartos seniūnaičio, palyginti naujo instituto Lietuvos savivaldybėse, funkcijos, pareigos, veiklos laukas bei galimi vaidmenys. Kaip jau minėta, labai svarbu, kad vietinė valdžia būtų kuo arčiau visų savivaldybės gyventojų, suprastų jų poreikius, pastebėtų iškylančias problemas bei numatytų jų sprendimo būdus. Prieš porą metų (2008 m. rugsėjo 15 d.) buvo priimta nauja Vietos savivaldos įstatymo redakcija, kurios aštuntasis skirsnis aprašo atstovavimo gyvenamųjų vietovių bendruomenėms tvarką. Įstatyme (Žin., 1994, Nr. 55-1049) reglamentuotas seniūnaičio statusas, pareigos bei aprašoma seniūnaičių sueiga. Toliau bus aptariamos pagrindinės seniūnaičio funkcijos ir pareigos, nagrinėjama jo vieta savivaldybėje.

Seniūnaitis – seniūnijos aptarnaujamos teritorijos gyvenamosios vietovės bendruomenės išrinktas atstovas, turintis Vietos savivaldos įstatymo nustatytas teises ir pareigas (Žin., 1994, Nr. 55-1049). Pagal įstatymą, seniūnijos teritorija yra suskirstoma į seniūnaitijas. Kaip matyti iš pateikto apibrėžimo, seniūnaitis (gyvenamosios bendruomenės atstovas) yra renkamas iš gyvenamosios bendruomenės (seniūnaitijos) narių. Seniūnaitis renkamas dvejimms metams.

Įstatymas apibrėžia seniūnaičio pareigas bei teises, tačiau nekalba apie jo funkcijas. Galima daryti prielaidą, kad seniūnaitis, neturėdamas savų funkcijų, nėra traktuojamas kaip lygiavertis savivaldybės administracijos narys. Tačiau įstatyme pateiktose seniūnaičio pareigose ir teisėse galima išžvelgti pagrindinius bendruomenės atstovo vaidmenis. Štai keletas seniūnaičio pareigų ir teisių bei iš to išplaukiančių vaidmenų ir galimų funkcijų:

1. Seniūnaitis atstovauja seniūnaitijos gyventojų interesus seniūnijoje, savivaldybės institucijose. Čia matomas seniūnaičio – atstovo vaidmuo ir atstovavimo funkcija;
2. Skatina seniūnaitijos gyventojus prižiūrėti gyvenamosios vietovės teritoriją, plėtoti ir organizuoti kaimo (miesto, miestelio) kultūrinį ir sportinį gyvenimą. Šiame punkte galime išžvelgti skatintojo, bendruomenės telkėjo vaidmenį, taip pat matomas organizatoriaus vaidmuo, kuris gali dubliuotis su seniūno vaidmeniu;

3. Dalyvauja organizuojant gyventojų apklausas ir gyventojų susitikimus su savivaldybės ar valstybės institucijų atstovais. Pažvelgus į šią seniūnaičio pareigą, matome, kad seniūnaitis atlieka padėjėjo vaidmenį;
4. Seniūnaitis turi teisę gauti informaciją apie savivaldybės viešojo administravimo subjektą, Vyriausybės atstovo funkcijas ir darbo laiką. Šią informaciją seniūnaičiui teikia seniūnas. Matomas tarpininko, informuotojo vaidmuo;
5. Turi teisę dalyvauti savivaldybės tarybos komitetų ir savivaldybės tarybos posėdžiuose, kai svarstomi klausimai, susiję su seniūnaitijos gyventojais, ir pareikšti seniūnaitijos gyventojų nuomonę apie poreikius ir interesus šiais klausimais, siūlyti problemų sprendimo variantus. Čia taip pat išvelgiamas seniūnaičio – atstovo, tarpininko vaidmuo;

Kaip matome iš pateiktų seniūnaičio pareigų ir teisių bei numatomų jo vaidmenų, seniūnaitis dažnai atlieka tuos pačius vaidmenis ir funkcijas (atstovas, tarpininkas) kaip ir seniūnas, tačiau seniūno funkcijos yra aiškiai reglamentuotos, tuo tarpu seniūnaičio, dirbančio visuomeniniais pagrindais, funkcijos – tik numatomos. Tai rodo, kad šių dviejų institutų (seniūno ir seniūnaičio) veikla atskirta. Taip pat galima prielaida, jog seniūnaitis yra seniūno padėjėjas, pagalbėjantis atlikti numatytas funkcijas.

Paminėtina ir seniūnaičių sueiga, kurios metu susirinkę seniūnaičiai aptaria ir priima sprendimus dėl seniūnijos veiklos programų, metinės seniūno veiklos ataskaitos įvertinimo bei svarsto kitus svarbius klausimus. Seniūnijos sueigos sprendimai yra rekomendacinio pobūdžio.

Apžvelgus seniūnaičio pareigas, teises, vaidmenis, matome, kad įstatymas seniūnaičio vietą seniūnaitijoje ir visoje savivaldos sistemoje apibrėžia nepakankamai. Anot Kulakausko (2009), vietos savivaldos įstatymas aiškiau neapibrėžia pačios seniūnaičio kaip atstovo sąvokos ir jo funkcijų, o tik deklaruoja seniūnaitį esant bendruomenės interesų atstovu seniūnijoje. Iš to kyla daug nesusipratimų, pirmiausia valdžios atstovams ir, be abejo, visiems gyventojams.

1.4. Vietos bendruomenės dalyvavimas valdyje

Buvo apibrėžtos savivaldybės ir vietos savivaldos sąvokos, kalbėta apie demokratinės savivaldos svarbą. Šiame skyrelyje bus diskutuojama apie vietos bendruomenės dalyvavimo valdyje svarbą, galimybes ir būdus. Taip pat bus priartėta prie seniūnaičio – kaip galimo gyvenamosios vietos bendruomenės tiesioginio dalyvavimo valdyje formos – apibrėžties.

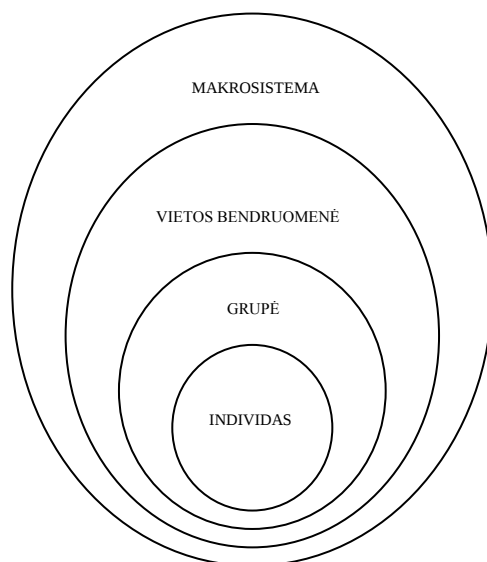
1.4.1. Teoriniai požiūriai į gyvenamosios vietos bendruomenę

Jau žinoma, kad vietos savivaldos teisę turi savivaldybės gyventojai, kurie sudaro gyvenamosios vietos bendruomenę. Tad laikas pažvelgti į bendruomenės ir bendruomeniškumo sąvokas. Šias sąvokas apsibrėšime remdamiesi sociologijos, psichologijos, vadybos, teisės bei politikos mokslų teorijomis.

Yra sutinkama daug apibrėžimų, aiškinančių kas yra bendruomenė, kokios jos sudedamosios dalys, lygiai. Tačiau dažniausiai yra sutinkamas apibrėžimas, teigiantis, kad bendruomenė – tai žmonių grupė, susieta tam tikrais ryšiais. Sociologijoje yra skiriamos dvi bendruomenės reikšmės: bendruomenė kaip vietovė ir bendruomenė kaip sąryšiai tarp žmonių:

- 1) *Vietovė paremta bendruomenė*. Tai bendruomenė, esanti tam tikroje teritorijoje. Pavyzdžių galima rasti daugybę: tauta, mokyklos bendruomenė, miestelio gyventojai ir daugelis kitų grupių
- 2) *Sąryšiais tarp žmonių paremta bendruomenė* taip apibrėžiama dėl santykių tarp bendruomenės narių, tačiau neapribota geografinėmis ribomis. Tai galėtų būti, pavyzdžiui, internetinio puslapio lankytojai, bendraujantys vienas su kitu. (Dalton, Elias, Wandersman, 2007).

Minėti autoriai taip pat skiria keturis lygius, kuriuose gali egzistuoti bendruomenė. Tai 1) mikro-sistemos (pavyzdžiui, individas), 2) organizacijos (bendradarbiai, religinės grupės), 3) vietovės (kaimynystė, miestai, kaimai, miesteliai) ir 4) makro-sistemos (apjungiančios kelias vietoves) (ten pat). Garsus sociologas R. Mertonas bendruomenę apibrėžia kaip grupę, kaip žmonių visumą, kuriuos vienija tam tikri santykiai (mūsų atveju, kaimynystės). Šie žmonės suvokia savo priklausymą bendruomenei ir yra priskiriami kitų žmonių tai bendruomene (Kuznecovienė, 2003).

Šaltinis: sudaryta pagal Dalton, Elias, Wandersman, 2007

1 pav. Gyvenamosios bendruomenės vieta socialinėje sistemoje pagal Parsonso sistemų teoriją.

Remiantis socialinių sistemų teorija (pagal Parsons), apibendrinus bendruomenių psichologų (Dalton, Elias, Wandersman, 2007) ir sociologų (Leonavičius, Norkus, Tereškinas (2005), Kuznecovienė (2003)) nuomonę apie bendruomenes, matome, jog Lietuvos savivaldybėse esančios gyvenamosios vietos bendruomenės lengvai telpa į nustatytus rėmus, tai yra, gyvenamosios vietos bendruomenė priklauso bendruomenių tipui, paremtam vietove bei įeina į bendruomenės egzistavimo lygių skalę – priklauso vietovės lygmeniui, o taip pat gali būti makro-sistemos dalimi bei apjungti mažesnes sistemas (grupes) (žr. 1 pav.).

Politiniu ir teisiniu požiūriu vietos bendruomenė – tai savivaldybės gyvenamosios vietovės gyventojai, susieti bendrais gyvenimo kaimynystėje poreikiais ir interesais. Tenkindami savo poreikius bei interesus bendruomenių gyventojai veikia įvairiomis tiesioginio dalyvavimo valdyme formomis (Žin., 1994, Nr. 55-1049). Apsigyvenimas yra vienintelis reikalavimas, kad asmuo galėtų priklausyti gyvenamosios vietos bendruomenei (teisiniu požiūriu).

Kalbant apie bendruomenes ne tik kaip apie vienoje vietovėje gyvenančius individus, bet ir kaip bendrai veikiančius, siekiančius tikslo, sprendžiančius bendras problemas asmenis, svarbu neužmiršti kas jungia bendruomenės narius į vieną darinį. Dalton, Elias, Wandersman (2007) apibendrina kelių autorių (Sarason, 1974, McMillan, Chavis, 1986) mintis apie bendruomeniškumo jausmą ir daro išvadą, kad bendruomeniškumas – tai supratimas, kad esi panašus į kitus, kad esi didesnės struktūros dalis, ir kad esi reikalingas kitiems nariams. Autoriai, remdamiesi McMillan ir Chavis (1986), pateikia keturis bendruomeniškumo jausmo elementus:

- 1) *Buvimas nariu;*
- 2) *Įtaka.* Šis elementas apibūdina kaip bendruomenė ir individas įtakoja vienas kitą. Kiekvienas individo poelgis daro įtaką visiems bendruomenės nariams ir atvirkščiai, pokyčiai gyvenamojoje bendruomenėje veikia individo kasdienybę. Čia galima remtis klasių – interesų grupių sistemos požiūriu, pagal kurį bendruomenė yra svarbiausia priemonė žmonių ryšiui su vyriausybe. Iš to išplaukia, kad priklausymas ir dalyvavimas bendruomenėse yra galimybė visiems priartėti prie valdžios (Zeigler, 1993).
- 3) *Integracija ir poreikių atitikimas.* Yra skiriami du integracijos aspektai:
 - a. Bendos vertybė
 - b. Patenkinti poreikiai bei išteklių mainai. Individai dalyvauja bendruomenės veikloje jei jų poreikiai yra patenkinami.
- 4) *Emocinis kontaktas.* Bendruomenė, kaip dideli namai, kuriuose gausu įvykių, išsimintinų švenčių, ritualų, istorijų (McMillan ir Chavis, 1986).

Sudėjus visus elementus, bendruomeniškumą galima suprasti kaip priklausomybės tam tikrai grupei jausmą, kur galima pajusti savo ir kitų narių įtaką, poreikių patenkinimą bei emocinį kontaktą.

Nefas (2007), kalbėdamas apie bendruomenes, vartoja funkcionalios bendruomenės sąvoką. Funkcionali bendruomenė – žmonių grupė, gyvenanti ir veikianti apibrėžtoje teritorijoje, susijusi bendru interesu bei vidiniu priklausomybės tai žmonių grupei jausmu. Kol kas gyvenamosios vietos bendruomenė nėra funkcionali, nes ji nėra apibrėžusi savo funkcijų ar veiklos tikslų, tačiau žmonių priklausomybės teritorijai ar tam tikrai grupei savybė gali būti suprantamas kaip vienas iš bendruomeniškumo bruožų.

Bendruomeniškumas, veikimas bendruomenėje taip pat vertinamas kaip naujas politikos kelias. Čia svarbus subsidiarumo principas, kuomet dauguma užduočių, kurių imasi valstybė, yra perleidžiamos individams, šeimoms, bendruomenėms. Subsidiarumo principui pritaria ir Nefas (2007), išreiškdamas idėją, jog tai, ką geriau gali padaryti bendruomenė, neturi daryti valstybė. Tokie pertvarkymai, be abejo, reikalauja naujos asmeninės ir tarpasmeninės atsakomybės (Masiulis, 2006). Masiulio (2006) teigimu, politika prasideda ten, kur yra bendrieji reikalai, o „bendruomenės telkianti politika turėtų būti mūsų laikų aktualija ir gyventojams, ir vyriausybei“ (Masiulis, 2006).

Žvelgiant iš vadybos perspektyvos, pagal organizacijų teoriją bendruomenė gali būti apibrėžiama kaip žmonių kolektyvas, susidaręs konkrečiai veiklai ar darbui atlikti bei turintis bendrus tikslus (Raipa, 2003). Žmonių poelgiai yra racionalūs ir pagrįsti naudos siekimu. Kiekvienoje politikos ir vadybos srityje veikia daug suinteresuotų grupių (šiuo atveju bendruomenių) ir kiekviena šių bendruomenių siekia, kad jos interesai ir požiūris būtų išgirsti. Pagal šį požiūrį iškyla dar vienas bendruomenės apibrėžimas - bendruomenė yra tuomet, kai visi bendruomenės nariai laikosi bendros orientacijos ir siekia vieno tikslo (Peters, 2010).

Svarbu pabrėžti, kad bendruomeniškumas neatsiranda per trumpą laiką, jis turi būti išugdomas. Ugdant bendruomeniškumą reikia vadovautis demokratijos principais ir laikytis prielaidos, jog bendruomenių pagrindas yra vietos gyventojai. Pasak Milbrath (1965), Bendruomeniškumo ugdymas pirmiausia turi prasidėti geru gyventojų informavimu apie esamą situaciją, svarstomą problemą. Tuomet ir patys vietos bendruomenės nariai norės dalyvauti priimant su problema susijusius sprendimus bei padės juos įgyvendinti.

Apibendrinant kas buvo pasakyta, būtina akcentuoti, kad savivaldybei, o kartu ir visai valstybei, ypač svarbus aktyvus bendruomenės narys, suprantantis savo priklausymo bendruomenei tikslą, mokantis išreikšti save ir galintis gauti teigiamą atsaką į savo pastangas dalyvauti bendruomenės gyvenime. Kaip jau minėta pirmajame skyriuje, savivaldos sąvoka savyje talpina daugiau nei institucijų valdymą. Savivalda apima ne tik valdymo subjektų veiklą, bet ir grįžtamąjį poveikį, jei tik valdomieji yra aktyvūs. Norima pasakyti, kad aktyvūs bendruomenių nariai turėtų patys dalyvauti sprendžiant savo problemas ir daryti tiesioginį poveikį sprendimų priėmimo procesui.

1.4.2. Piliečių dalyvavimo valdyme svarba ir būdai

Piliečių dalyvavimas, pilietinė visuomenė (bendruomenė) – dažnai girdimos frazės, kurios viena su kita yra glaudžiai susijusios, o kartais ir tapatinamos. Piliečių dalyvavimas valdyme galėtų būti apibrėžiamas kaip teisė dalyvauti valdant savo šalį. Ši teisė apima rinkimų, referendumų iniciatyvos, piliečių įstatymų iniciatyvos, peticijų teisę, taip pat teisę vienytis į politines organizacijas (Birmontienė, 2001). Kaip apibendrina autorė (ten pat), piliečių dalyvavimas sprendimų priėmimo yra atskirų piliečių, suinteresuotų piliečių grupių įtraukimas į sprendimų priėmimo, svarstymo, derinimo procedūras. Šis įtraukimas reikalingas siekiant išnagrinėti visų suinteresuotų asmenų bendrus lūkesčius, patirtį, interesus. Politikos sociologijoje dalyvavimo sąvoka turi dvi prasmes: plačiąją ir siaurąją. Plačiąją prasme dalyvavimas valdyme reiškia dalyvavimą priimant sprendimus visose gyvenimo sferose. Tuo tarpu siaurąją prasme dalyvavimas suprantamas kaip apimantis domėjimąsi rinkimais, tiesioginę paramą politikams, dalyvavimą diskusijose, mitinguose (Leonavičius, 2004).

R. Putnam vartoja sąvoką *pilietinė bendruomenė*. Autorius į pirmą vietą iškelia politinę tokių bendruomenių lygybę, kuri yra itin svarbi stiprinant santykius tarp bendruomenės narių. Bendruomenei taip pat svarbūs tokie principai kaip solidarumas, tolerancija bei pasitikėjimas vienas kitu ir valdžios atstovais (Klingemann, Fuchs, Zielonka, 2006). Demokratijos centras yra pilietis, tad piliečių pasitikėjimas ir įtraukimas yra pirmoji siekiamybė plėtojant demokratiją. Pilietinės visuomenės sąvoka yra glaudžiai susijusi su dalyvavimu. Bene kompaktiškiausiai šias sąvokas susiejo politinės sociologijos mokslininkai Almontas ir Verba (1963), aprašę tris idealius politinių kultūrų tipus (Leonavičius, 2004). Vienas iš tipų yra dalyvavimo tipas. Čia yra aiški politinių ir administracinių struktūrų diferenciacija, individai aktyviai ir sąmoningai dalyvauja valdymo procese. Ši teorija (Leonavičius, 2004) sako, kad dalyvavimas yra aukščiausia politinės kultūros forma ir pilnavertės pilietinės visuomenės raiškos būdas.

Piliečių dalyvavimo valdyme svarba. Demokratija neapsiriboja vien piliečių dalyvavimu rinkimuose, kuriuose konkuruoja įvairūs lyderiai. Demokratija pirmiausia yra piliečių dalyvavimas valstybės valdyme. Darbe kalbama apie gyvenamosios vietos bendruomenių dalyvavimą valdyme, tad akivaizdu, kad valdyme gali dalyvauti kiekvienas vietos bendruomenės narys, nesvarbu, turi jis Lietuvos pilietybę, ar ne.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintas tautos siekis kurti atvirą, teisingą bei darnią pilietinę visuomenę. Šiuo siekiu skatinama tikra pilietinės visuomenės savivalda, taigi, tuo pačiu, ir valstybės teritorijos administracinių vienetų gyventojų (teritorinių bendruomenių) savarankiškas viešųjų reikalų tvarkymas (Birmontienė ir kt., 2007).

Blažytės (2007) magistro baigiamajame darbe buvo nagrinėtas visuomenės požiūris į savivaldą. Darbe pateiktos išvados, kad Lietuvoje gyventojų ir bendruomenių poreikiai bei interesai dažnai

nesuderinami su priimamais sprendimais tiek vyriausybės, tiek vietos savivaldos lygiais. Lietuvoje savivaldos institucijos yra nutolusios nuo daugumos gyventojų, dažnai jų priimami sprendimai netenkina gyventojų poreikių bei interesų. Vyraujantys daugiau priešiški nei bendradarbiavimo santykiai tarp vietos valdžios ir gyventojų mažina pasitikėjimą vietos valdžia bei formuoja neigiamą požiūrį į savivaldą. Piliečių dalyvavimas – vienas iš būdų pagerinti santykius tarp gyventojų ir valdžios institucijų, nes dalyvaujant valdyme yra tiesiogiai veikiami sprendimai (ten pat).

Dalyvavimas valdyme atlieka bent tris funkcijas. Pirmoji yra pagalba užtikrinant valdžios institucijų reagavimą ir atskaitomybę piliečiams; antroji – sąlygų sudarymas įtakoti sprendimus; trečioji dalyvavimo valdyme funkcija – suteikimas demokratinei sistemai stabilumo (Petukienė, Tijūnaitienė, 2007).

Bernotienė (2010) apibendrina tikslus, dėl kurių bendruomenė turėtų dalyvauti kai yra sprendžiami jiems aktualūs klausimai. Pirmasis tikslas – konstitucinės teisės tiesiogiai dalyvauti valstybės valdyme įgyvendinimas; kitas tikslas yra tiesiogiai išsakyti savo nuomonę, lūkesčius; siekti, kad priimtas sprendimas būtų kokybiškas, suprantamas ir teisingas; siekti, kad rinkti atstovai (ypač savivaldybių tarybų nariai) įgyvendintų savo rinkimines programas, t.y. kontroliuoti jų veiklą. Prisiminus socialinio kapitalo teoriją, bendruomenės įsitraukimas į aktyvų dalyvavimą valdyme yra svarbus politinių institucijų veiklos kokybę lemiantis veiksnys (Petukienė, Tijūnaitienė, Raipa, 2007), nes bendruomenės nariai, aktyviai domėdamiesi politine ir administracine veika natūraliai atlieka kontrolės funkciją; paskutinis tikslas yra išsiaiškinti kitų bendruomenės narių požiūrius į svarbius klausimus (Bernotienė, 2010).

Gineitienė ir Domarkas (2000) piliečių dalyvavimą valdyme apibūdina kaip bendravimą tarp piliečių ir valdžios, kai valdžia informuoja piliečius, juos išklauso. To tarpu piliečiai išsako savo nuomonę bei pageidavimus valdžiai. Demokratija reikalauja, kad gyventojai tarp rinkimų galėtų ir kitais būdais išreikšti savo nuomonę rūpimais klausimais. Milbrath (1965) teigimu, gyventojų iniciatyva vietiniame lygyje yra itin svarbi, nes vietos bendruomenės gyventojai yra vietinės valdžios „šaltinis, skatintojas bei kontrolierius“ (Milbrath, 1965, psl. 18). Vaičiūnienė (2004) pritaria Milbrath akcentuodama, jog dalyvavimas valdyme nesant pakankamos informacijos gali būti išreiškiamas emocijomis, kurios neleidžia priimti racionalių sprendimų arba visišku abejingumu. Autorės nuomone (Vaičiūnienė, 2004), dažnai piliečiai tiesiog nenori dalyvauti vietos valdyme dėl informacijos arba žinių stokos apie problemos sprendimą, taip pat neįsivaizduoja savo vaidmens ją sprendžiant. „Todėl valstybei yra svarbu turėti vietos komunikacinę sistemą ir nuolat teikti gyventojams kuo daugiau informacijos“ (Vaičiūnienė, 2004, psl. 20).

Apie gyventojų dalyvavimo valdyme svarbą kalba ir Held (2002), kuris išskiria priežastis, dėl kurių piliečių valdymas yra naudingas:

- 1) skatina visuomenės ir vietos valdžios dialogą;

- 2) Gerina vietos vadžios institucijų veiklos skaidrumą ir atskaitomybę;
- 3) Padeda spręsti regiono problemas bei užtikrina, kad į piliečių nuomonę būtų atsižvelgiama priimant svarbius sprendimus;
- 4) Bendradarbiaudami su gyventojais valdžios atstovai gali gauti reikiamos informacijos tinkamiausiam sprendimui priimti;
- 5) Ugdo abipusį valdžios institucijų ir piliečių pasitikėjimą;
- 6) Leidžia įgyti visuomenės paramą, nes žmonėms patinka kai klausiama jų nuomonės svarbiais klausimais, ypač tais, kurie tiesiogiai liečia jų gyvenimą. Tai leidžia bendruomenės nariams pasijusti reikšmingais. (Held, 2002)

Piliečių dalyvavimo valdyme būdai. Pastaruoju metu daug dėmesio susilaukia klausimas kaip organizuoti piliečių dalyvavimą valdyme, kad sprendimų priėmimo kokybė ne sumažėtų, o padidėtų, kad racionalių sprendimų laikas netaptų dar ilgesnis. Logiška manyti, kad kuo daugiau šalyje yra galimų dalyvauti formų, tuo šalis yra demokratiškesnė, laisvesnė, labiau išklausoma eilinių žmonių nuomonė (Patapas, 2010). Tačiau vertėtų įvertinti esamą situaciją ir tautos mentalitetą. Reikia teisiškai apibrėžti protingas dalyvavimo valdyme formas, tinkančias konkrečiai šaliai, reikia ieškoti gerųjų pavyzdžių ir juos pritaikyti atsižvelgiant į esamą situaciją vietinėse teritorijose.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nustatyti pamatiniai piliečių dalyvavimo principai. Pagrindinis jų įtvirtintas Konstitucijos 33 straipsnyje: „Piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus“. Taigi, dalyvavimas savivaldoje (t.y. valdyme, tik žemesniame lygyje) yra skirstomas į tiesioginį ir netiesioginį. Toliau bus aptarti tiesioginio dalyvavimo valdyme būdai ir juos reglamentuojantys teisės aktai.

Tiesioginio dalyvavimo valdyme būdai:

Rinkimai. Kalbant apie žemesnįjį valdymo lygmenį, svarbiausi rinkimai yra savivaldybės tarybų rinkimai. Rinkimų teisė pirmiausia yra laiduojama Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, priimtoje referendumo būdu 1992 m. spalio 25 d. Šalies įstatymuose, tokiuose kaip Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymas (Žin., 1994, Nr. 53-996), aiškiau detalizuojama kaip turi vykti rinkimai, kas gali juose dalyvauti ir kt. Svarbus akcentas kalbant apie savivaldybių tarybų rinkimus yra jau minėtas Lietuvos Konstitucinio teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas, kuris skelbia, jog nuostata, kad į savivaldybių tarybas gali būti renkami tik politinių partijų nariai, prieštarauja Konstitucijai. Į savivaldybių tarybas turi teisę balotiruotis ir būti išrinkti pavieniai asmenys.

Bendrijos, politinės partijos ir asociacijos. Vienytis į šias grupes yra viena iš pagrindinių žmogaus ir piliečio teisių. Šią teisę įstatymiškai pagrindžia Lietuvos Respublikos Konstitucija, Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (Žin. 2006, Nr. 68-2497)., Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (Žin. 1995, Nr. 40-987). Tačiau svarbu ne tik teisė burtis į asociacijas ar bendrijas. Be galo svarbu, kad būtų užtikrinta šių socialinių darinių veikimo laisvė.

Susirinkimai, mitingai, demonstracijos, visuomeniniai svarstymai, judėjimai, parenti savanoriška veikla. Be abejo, visos, ne išimtis ir ši dalyvavimo valdybe forma yra įtvirtinta Lietuvos respublikos Konstitucijoje, kurios 36 straipsnis sako, jog negalima drausti ar trukdyti piliečiams be ginklo rinktis į taikius susirinkimus (Žin. 1992, Nr. 33-1014). Taip pat aktualus ir Susirinkimų įstatymas (Žin., 1993, Nr. 69-1291).

Referendumai, įstatymų leidybos teisė. Konstitucijos 9 str. pirma dalis sako, kad svarbiausi valstybės klausimai turi būti sprendžiami referendumu. Referendumas – svarbiausias tiesioginės demokratijos institutas, kuris pasireiškia tiesioginiu rinkėjų balsavimu (Spręskite patys, 2005). Inicijuoti referendumą gali Seimas 1/3 narių balsų siūlymu arba ne mažiau kaip 300 tūkst. piliečių.

Skundas dėl pareigūnų piktnaudžiavimo ir biurokratizmo. Piliečių pateiktus skundus nagrinėja Seimo kontrolieriai. Teisė pateikti skundus reglamentuota Seimo kontrolierių įstatymas (Žin., 1998, Nr. 110-3024).

Peticijos teisė. Peticijas galima pateikti kolektyviai arba individualiai. Peticijų teisę reglamentuoja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 33 straipsnis. Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos 2005 m. išleistame leidinyje „Spręskite patys“ minima, kad Lietuvos konstitucinėje teisėje peticijos galimybė suprantama kaip kreipimasis į institucijas su reikalavimu spręsti svarbų klausimą. Peticijos teisė, jos pateikimų reikalavimai ir galimybės reglamentuoti Lietuvos Respublikos Peticijų įstatymas (Žin., 1999, Nr. 66-2128).

Apklausa. Kalbant apie gyventojų apklausas, daugiausia turima omenyje įstatymais paremtas apklausas, susijusias su šalies teritoriniais administraciniais vienetais, jų ribom. Čia paminėtina Europos vietos savivaldos chartija, kurios 5 str. sako, jog „savivaldybių teritorinės ribos negali būti keičiamos, iš anksto nepasitarus su visomis vietos bendruomenėmis (Žin. 1999, Nr. 82-2418). Taip pat apklausos reglamentuojamos Teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatyme (Žin., 1994, Nr. 60-1183). Šio darbo autorė pastebi, kad gyventojų apklausos dažniausiai rengiamos kai yra ketinama pertvarkyti šalies teritorinių vietų ribas. Tačiau apklausa yra pakankamai patogus būdas išsiaiškinti piliečių nuomonę ir kitais klausimais, susijusiais su jų kasdienėmis problemomis.

Pagrindinis šalies įstatymai, tarptautiniai dokumentai reglamentuoja piliečių teisę dalyvauti valdyje. Tačiau dalyvavimas valdyje nepriklauso vien tik nuo teisinės bazės. Kad ir kokia tobula ji bebūtų, be visuomenės narių apsisprendimo, jų noro dalyvauti kuriant savo gerovę, tiesioginis dalyvavimas valdyje neįmanomas. Anot Blažytės (2007) pagrindinis dalykas šiandien yra piliečių apsisprendimas priimant ir įgyvendinant sprendimus, susijusius su jų gyvenimo kokybe. Visiems gyventojams būtina suprasti, kad tik jis pats, visų pirma, turi pasirūpinti savimi. „Pats žmogus turi aktyviai ginti savo teises, vienyti su kitais siekiant bendro tikslo. Tai pilietinės visuomenės pareiga, bendras tikslas ir tuo pačiu demokratijos pagrindas“ (Blažytė, 2007).

1.4.3. Seniūnaičio institutas – kaip galima gyvenamosios bendruomenės tiesioginio dalyvavimo valdyje forma

Ankstesniame skirsnyje buvo minimi dalyvavimo valdyje svarba ir būdai. Šiame bus aptartas seniūnaičio – gyvenamosios vietos bendruomenės atstovo – institutas kaip galima tiesioginio dalyvavimo valdyje forma.

Visos dalyvavimo valdyje formos veikia įvairiais lygiais. Seniūnaitis veikia gyvenamosios vietos lygmenyje, tačiau pagal Vietos savivaldos įstatymo jam suteiktas teisės gali dalyvauti savivaldybės tarybos posėdžiuose, tarpininkauti gyventojų interesams savivaldybės institucijose (Žin. 1994, Nr. 55-1049). Europos vietos savivaldos chartijos preambulėje (Žin. 1999, Nr. 82-2418) akcentuojamas neatsiejamas ryšys tarp savivaldos institucijų ir demokratijos bei valdžios decentralizavimo. Chartijoje taip pat pažymima piliečių teisė dalyvauti valdyje. Šiame globalizacijos laikmetyje, didėjant atskirčiai tarp žmonių, efektyvaus politinio dalyvavimo valdyje teorinė riba sparčiai mažėja (Dalis, 1994). Žmonės, nors ir gyvendami kaimynystėje, tolsta vienas nuo kito, mažiau bendrauja. Jie, dėl užimtumo bei susvetimėjimo negali efektyviai dalyvauti, išsakyti savo asmeninės nuomonės ir susiburti bendrai veiklai. Tačiau dalyvavimo valdyje procese visi piliečiai turi turėti lygią galimybę išreikšti savo interesus. Pasak Dalis (1994), neturėjimas ar nesuteikimas piliečiams progos ir galimybės išreikšti savo pageidavimus reiškia jų neišklausymą, o tuo pačiu ir neatsižvelgimą į jų nuomonę (Dalis, 1994). Visoms bendruomenėms, tiek didelėms, tiek mažoms, reikalingas žmogus, kuris galėtų padėti išreikšti kiekvieno asmeninį ir visos bendruomenės bendrą požiūrį į dominančius klausimus ar iškilusias problemas. Kaip teigia Valevičius (2004), atskiras individas nėra toks stiprus kaip jų sambūris. O jei tas sambūris turi atstovą, kuris veikia jo labui, tuomet galima tikėtis kolektyvo, veikiančio viena kryptimi, jėgos.

Vietos savivaldos įstatymas reglamentuoja, kad gyvenamosios vietos bendruomenės veikia tiesioginio dalyvavimo formomis. Tai yra organizuoja ir dalyvauja susirinkimuose, apklausose, viešai svarsto iškilusias klausimus. Taip pat pažymima, kad bendruomenės veikia per savo atstovus – seniūnaičius. Taigi seniūnaitis – kaip gyvenamosios vietos bendruomenės atstovas – yra vienas iš būdų dalyvauti valdyje, nes šis institutas apjungia ir atstovauja daugelio nuomonę, veikia kaip dauguma.

Čia vertėtų padiskutuoti apie seniūnaičio atstovaujamosios funkcijos efektyvumą ir kokybę. Vietos savivaldos įstatymo (Žin., 1994, Nr. 55-1049) 34 straipsnyje išvardinta, kad seniūnaitis atstovauja seniūnaitijos gyventojų interesus, skatina seniūnaitijos gyventojus prižiūrėti savo gyvenamosios vietovės teritoriją, dalyvauja organizuojant susirinkimus bei apklausas, teikia informaciją gyventojams. Taip pat seniūnaitis turi teisę pareikšti seniūnaitijos gyventojų nuomonę apie poreikius ir interesus, siūlyti problemų sprendimų variantus (ten pat). Minėtos seniūnaičio teisės ir pareigos rodo, kad norima matyti seniūnaitį tarpininko ir gyventojų atstovo vaidmenyje, tačiau nėra

konkretizuojama kaip šias teises ir pareigas įgyvendinti. Kyla du vienas su kitu glaudžiai susiję klausimai: pirmas, kaip seniūnaitis turėtų išsiaiškinti savo bendruomenės gyventojų interesus ir, antras, kaip tuos interesus reikėtų atstovauti. Pastarasis klausimas iš pirmo žvilgsnio atrodo nesudėtingas – seniūnaičių sueiga yra tas institutas, kurio pagalba konkretizuota vietos bendruomenės gyventojų nuomonė gali pasiekti seniūniją ar savivaldybės institucijas. Tačiau panagrinėjus vietos savivaldos įstatymą pastebima, kad 35 straipsnio 2 ir 3 dalyje aprašyta seniūnaičių sueigos veikla nereglamentuoja seniūnaičio – atstovo vaidmens. Greičiau yra pastebimas seniūnaičio – seniūno patarėjo vaidmuo. Minėtose straipsnio dalyse (2 ir 3 dalis) deklaruojama, kad sueigoje seniūnaičiai aptaria ir priima sprendimus, susijusius su seniūnijos veiklos programomis, vertina metines seniūno veiklos ataskaitas. Taip pat seniūnaičiai sprendžia dėl projektų, kuriuos teikia bendruomeninės organizacijos, įgyvendinimo tikslingumo. Pažymima, kad seniūnaičių sueigos sprendimai yra rekomendacinio pobūdžio (Ten pat).

Kitas klausimas – dėl informacijos gavimo iš bendruomenės narių – taip pat nėra aiškus ir konkretus. Norint atsakyti į šį klausimą reikia tam tikro įstatyminio pagrindo, nes nesant nustatytų konkrečių nuomonės išsiaiškinimo būdų ir priemonių, seniūnaitis tampa nebe atstovu, o vietos bendruomenės gyventojų įgaliotu asmeniu, kuris gali kalbėti už visus bendruomenės narius. Aptariamas Vietos savivaldos įstatymas nenumato seniūnaičio apklausos ar kitų nuomonės išsiaiškinimo ir kontaktavimo su bendruomenės nariais būdų teisės, tad seniūnaičio – atstovo vaidmuo netenka prasmės, nes atstovavimas yra įmanomas tik kontaktuojant suinteresuotoms pusėms (šiuo atveju seniūnaičiui ir gyvenamosios vietos bendruomenės gyventojams). Seniūnaičio gyvenamosios vietos bendruomenės atstovavimo funkcija praranda savo efektyvumą, kadangi ne visada aišku, ar seniūnaitis iš tiesų atstovauja savo bendruomenės interesus, ar yra įgaliotas kalbėti už visus vietos gyventojus.

Seniūnaičio institutas nėra visiškai naujas Lietuvoje, tačiau jo tradicija, dėl itin dinamiškos Lietuvos istorijos (vokiečių bei rusų okupacija, karai) nėra išplėtotą. Po 1863 – 1864 metų sukilimo Vilniaus gubernijoje buvo sudarytas 181 valsčius, Kauno gubernijoje – 153. Valsčių sudarė kelios seniūnijos, kurios apjungė keletą dešimčių kaimų. Buvo organizuojamos seniūnijos sueigos. Šios sueigos buvo sudarytos iš seniūnijai priklausančių valstiečių atstovų. Jų buvo po vieną nuo 5 - 10 kaimų (Stačiokas, Rimas, 2002). Pastaroji sueiga šiek tiek panaši į dabartinę savivaldos įstatyme reglamentuotą seniūnaičių sueigą, kurios metu susirinkę seniūnaičiai aptaria seniūnijos veiklą, seniūno metinės veiklos ataskaitą, teikia pasiūlymus. Žvelgdami į seniūnaičių sueigos institutą, galime pastebėti vieną iš dalyvavo valdyme formų – susirinkimų teisę. Seniūnaitis, kaip atstovas, susirinkimuose išsako savo bendruomenės poreikius, taip dalyvaudamas valdyme ir priartėdamas prie aukštesnių valdymo institucijų. Tuo pačiu prie valdžios yra traukiama visa bendruomenė.

Apibendrintai galima pasakyti, kad seniūnaitis, kaip gyvenamosios vietos bendruomenės atstovas, yra vienas iš dalyvavimo valdyme formų, nes per šį institutą yra įgyvendinamos kai kurios (apklausų, susirinkimų, visuomeninių svarstymų ir kt.) valdymo formos. Be to, kandidatus į seniūnaičius siūlo patys gyventojai, o renkamas jis yra atviru balsavimu ir tiesiogiai, tad šio instituto reikšmė atspindi dalyvaujamosios demokratijos esmę.

2. SENIŪNAIČIO VAIDMUO VARĖNOS SENIŪNIJOJE KURIANT BENDRUOMENINĘ VIETOS SAVIVALDĄ

2.1. Tyrimo metodologija

Tyrimo aktualumas. Tyrime pasirinkti tirti Varėnos rajono savivaldybės Varėnos seniūnijos seniūnaitijų seniūnaičių vaidmenys, kuriant bendruomeninę vietos savivaldą. Tyrimui pasirinkta Varėnos seniūnija dėl jos išskirtinumo, kadangi seniūnija skirstoma į miesto ir kaimo teritorijas, kuriose gyventojų poreikiai ir gyvenimo būdas yra skirtingi. Taip pat nėra žinomas nei vienas tyrimas, kurio metu būtų tirtas seniūnaičio institutas.

Tyrimo laukas, metodai, respondentai. Varėnos seniūnija, pagal Varėnos rajono savivaldybės tarybos 2009 m. balandžio 28 d. sprendimą Nr. T-VI-663, suskirstyta į tryliką seniūnaitijų, iš kurių šešios yra miesto ribose, o septynios kaimo vietovėse. Gyventojų skaičius miesto seniūnaitijose svyruoja nuo 500 iki 3000 gyventojų. Tuo tarpu kaimiškose seniūnaitijose gyvena nuo 158 iki 1237 gyventojų. Svarbi ypatybė renkantis tyrimo lauką buvo faktas, kas Varėnos seniūnijos nei viena miesto seniūnaitija, skirtingai nei kaimiškosios seniūnaitijos, nėra išsirinkusi seniūnaičio. Šis išskirtinumas leidžia palyginti skirtingų poreikių turinčių gyventojų nuomonę dėl piliečių dalyvavimo ir bendruomeniškumo kūrimo.

Tyrimo derinti kokybinis ir kiekybinis tyrimo metodai. Duomenims surinkti naudoti pusiau struktūruotas interviu bei anketinė respondentų apklausa. Interviu pasirinktas dėl metodo tinkamumo gauti žodinei informacijai, numatytai tyrimo programoje (Tidikis, 2003). Pasak minėto autoriaus, interviu patogus tuo, kad tyrėjas turi galimybę aiškinti respondentui vieno ar kito klausimo varianto prasmę, šiam metodui nėra būdingi *nežinau* ar *neturiu nuomonės* atsakymai, taip pat taikant interviu metodą atsakymus galima gauti išsamius bei pateikti papildomų klausimų (ten pat). Pusiau struktūruotas interviu, kuomet iš anksto numatomi būtini ir galimi klausimai, patogus tuo, kad pašnekėsys griežtai neformalizuojamas ir tarp tyrėjo su respondentu atsiranda laisvesnė atmosfera, kuri leidžia lengviau išsakyti mintis. Tyrimo interviu buvo atlikti kalbant su seniūnaičiais jiems patogioje vietoje ir patogiu būdu (tiesioginis pokalbis, interviu telefonu ar elektroniniu paštu). Vykstant interviu visiems respondentams buvo pateikti iš anksto paruošti klausimai:

- ❖ Kas Jums yra demokratija ir demokratinis valdymas?
- ❖ Kaip yra sprendžiami konfliktai Jūsų gyvenamosios vietos bendruomenėje?
- ❖ Ar darote (ir kaip) įtaką savivaldybės veiklai ir priimamiems sprendimams?
- ❖ Kokie svarbiausi seniūnaičio veiklos ir asmeniniai bruožai?
- ❖ Kokius vaidmenis turėtų atlikti seniūnaitis savo bendruomenėje?
- ❖ Kaip pasikeitė Jūsų kasdienybė/veikla po tapimo seniūnaičiu?

Interviu buvo vykdomas 2010 m. rugsėjo mėnesį. Buvo apklausti šeši Varėnos seniūnijos seniūnaičiai: *Daiva* – 36 m., Tolkūnų seniūnaitija, ūkininkė, turinti aukštąjį išsilavinimą, interviu vyko seniūnaitės namuose; *Vytautas* – 63 m., Perlojos seniūnaitija, pensininkas, interviu vyko seniūnaičio namuose; *Gintautas* – 41 m., Senosios Varėnos seniūnaitija, autoserviso savininkas, turintis aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą, į pateiktus klausimus seniūnaitis atsakė elektroniniu paštu, *Ilma* – 46 m., Gudžių seniūnaitija, namų šeimininkė, turi vidurinį išsilavinimą, interviu vyko seniūnaitės namuose; *Nijolė* – 60 m., Nedzingės seniūnaitija, kultūros centro direktorė, turi vidurinį išsilavinimą, interviu vyko Nedzingės kultūros centro patalpose; *Juozas* – 43 m., Sarapiniškių seniūnaitija, pardavėjas-konsultantas, turi vidurinį išsilavinimą, interviu su seniūnaičiu vyko telefonu.

Anketa – tai klausimynas, sudarytas remiantis tyrime naudojama teorija ir pildomas tyrime dalyvaujančių respondentų (Tidikis, 2003). Klausimynas (anketa), anot Babbie (2007), yra naudojamas gauti tam tikroms statistinėms žinioms. Anketinis tyrimas leidžia susidaryti bendrą nuomonę apie tiriamą problemą, todėl šis tyrimo būdas ypač tinka tirti naujus, dar netyrinėtus reiškinius. Klausimynas sudarytas remiantis anksčiau atliktais tyrimais (Nefas (2007), Matonytė (2005)). Anketine seniūnaitijų gyventojų apklausa siekta išsiaiškinti kaip yra suprantami seniūnaičio vaidmenys seniūnaitijoje. Varėnos seniūnijos miesto ir kaimo vietovių seniūnaitijų gyventojams buvo išdalintos skirtingos anketos, kadangi miesto seniūnaitijos nėra išsirinkusios seniūnaičių. Anketos klausimus (Priedas 1 ir Priedas 2) galima suskirstyti į šias dalis:

- ❖ Demografinę: amžius, lytis, išsilavinimas, gyvenamoji vieta, pagrindinis užsiėmimas;
- ❖ Apie bendruomenę: kas yra bendruomenė, kas turi įtakos bendruomenių kūrimuisi, kada suaktyvėja bendruomeniškumas, konfliktai bendruomenėje;
- ❖ Apie seniūnaitį: svarbiausi seniūnaičio asmeniniai bruožai, aktualiausi vaidmenys, veiklos problemos;
- ❖ Apie dalyvavimą valdyme: dominantys visuomeniniai reikalai/ klausimai, savivaldybės dokumentai, problemų nagrinėjimo iniciatyva, domėjimasis savivaldybėje svarstomais klausimais, informacijos prieinamumas.

Anketinė respondentų apklausa buvo vykdoma 2010 m. rugsėjo mėnesį. Apklausa reprezentuoja Varėnos rajono savivaldybės Varėnos seniūnijos įvairaus amžiaus gyventojus. Norint gauti duomenis, kurių patikimumas ne mažesnis kaip 95 proc., o leistinas netikslumas (skirtumas tarp atrankinės grupės ir generalinės visumos vidurkio) lygus 9 (Kardelis, 2005), buvo išdalinta 120 anketų Varėnos seniūnijos seniūnaitijų gyventojams: 55 miesto teritorijos seniūnaitijų ir 65 kaimo teritorijos seniūnaitijų gyventojams. Gražintos 106 anketos: 50 iš miesto ir 56 iš kaimo seniūnaitijų. Iš miesto seniūnaitijų negražintos 5, iš kaimo – 9 anketos. Respondentai anketiniam tyrimui atrinkti remiantis atsitiktiniu respondentų atrankos būdu.

Duomenų analizės metodas. Per interviu gauti duomenys analizuoti remiantis grindžiamąja teorija (ang. *grounded theory*). Pasak Bitino, Rupšienės ir Žydžiūnaitės (2008), „grindžiamosios teorijos kokybinių duomenų analizės tikslas yra suformuoti teoriją, kuri paaiškintų surinktų duomenų esmę. Tyrėjo tikslas surasti centrinę kategoriją, pagrįstą surinktais ir išanalizuotais duomenimis“ (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008). Centrinė kategorija išskirta naudojant *atvirą, ašinį* bei *atrankinį* kodavimus. Atviro kodavimo (ang. *Open Coding*) metu buvo išskirtos pirminės kategorijos („etiketės“), pasirenkant atskiras frazes kaip duomenų vienetus. Ašinio kodavimo (ang. – *Axial Coding*) metu buvo ieškoma ryšių tarp išskirtų pirminių kategorijų ir kategorijos sujungiamos. Atrankiniame kodavime (ang. – *Selective Coding*) dėmesys sutelkiamas į vieną, centrinę kategoriją (Charmaz, 2009).

Išanalizavus duomenis buvo išskirtos šios centrinės kategorijos:

- 1) Bendruomenės dalyvavimo valdyme galimybės
- 2) Bendruomeniškumo apraiškos seniūnaitijoje
- 3) „Universalus“ seniūnaitis
- 4) „Laukiantis“ seniūnaitis
- 5) Gyvas ryšys tarp seniūnijos ir seniūnaitijos
- 6) Seniūnaičio veiklos specifika
- 7) Seniūnaičio asmeniniai bruožai
- 8) Neapibrėžtas seniūnaičio vaidmuo
- 9) Gyventojų nesusitelkimas (lentelės su išskirtais duomenų vienetais pateikiamos 3 priede).

Anketiniai duomenys apdoroti naudojant SPSS 15 ir Excel kompiuterines programas.

Toliau bus analizuojami interviu su seniūnaičiais metu gauti duomenys, juos papildant rezultatais, gautais iš seniūnaitijų gyventojų anketinės apklausos. Interviu ir anketinės apklausos duomenys bus apibendrinti, pateiktos išvados ir pasiūlymai.

2.2. Tyrimo rezultatų analizė

Socialiniai ir demografiniai apklaustųjų duomenys. Žemiau pateikiamoje lentelėje apibendrinti duomenys apie anketinėje apklausoje dalyvavusių respondentų amžių, lytį, išsilavinimą ir užsiėmimą pagal jų gyvenamąją vietą (lentelė 2).

2 Lentelė. Varėnos seniūnijos gyventojų socialinės ir demografinės charakteristikos pagal gyvenamąją vietą.

Charakteristikos		Atsakiusių skaičius nuo visų apklaustų miesto teritorijoje(proc.)	Atsakiusių skaičius nuo visų apklaustų kaimo teritorijoje(proc.)	Atsakiusių skaičius nuo visų apklaustų (proc.)
Lytis	Vyrai	44	42,9	43,4
	Moterys	56	57,1	56,6
Amžius	18-29	24	35,7	30,2
	30-45	24	33,9	29,2
	46-59	30	21,4	25,5
	60 ir daugiau	22	8,9	15,1
Išsilavinimas	Nebaigtas vidurinis	8	17,9	13,2
	Vidurinis, specialusis vidurinis	26	21,4	23,6
	Aukštesnysis	26	17,9	21,7
	Nebaigtas aukštasis	4	7,1	5,7
	Aukštasis	36	35,7	35,8
Pagrindinis užsiėmimas	Darbuotojas	60	57,1	58,5
	Studentas	8	12,5	10,4
	Moksleivis	8	12,5	10,4
	Bedarbis	6	10,7	8,5
	Pensininkas	18	7,1	12,3

2.2.1. Demokratinė bendruomenė

Apibendrinus duomenis, gautus atlikus interviu su seniūnaičiais, išskirtos dvi centrinės kategorijos, apibūdinančios demokratinę gyvenamosios vietos bendruomenę. Tai *bendruomenės dalyvavimo valdyme galimybės* ir *bendruomeniškumo apraiškos seniūnaitijoje*.

2.2.1.1. Bendruomenės dalyvavimo valdyme galimybės

Šiai centrinei kategorijai priskirtos „demokratijos suvokimas“, „dalyvavimas valdyme“, „demokratija“, „teisė dalyvauti“, „dalyvavimo valdyme būdai“, „abejonės dalyvavimo valdyme galia“ subkategorijos. Subkategorijos apima tokias etikete, kaip „demokratija – tai rinkimai“, „demokratija – savo poreikių išsakymas“, „tikslui pasiekti nereikia valdžios“, „savarankiškas veikimas“, „visų valdymas“, „demokratija – žmonių teisės“, „peticijų laisvė“, „nusivylimas valdymo sistema“ ir „abejonė dalyvavimo valdyme galimybe“. Šios subkategorijos ir etiketės apibendrina respondentų nuomonę, kad demokratiją galima pasiekti dalyvaujant rinkimuose, teikiant peticijas. Respondentų nuomone, demokratija yra visų žmonių teisė, tai visų bendras valdymas bei savarankiškas bendruomenės veikimas:

„Demokratija - kaip mes dabar renkamės tą valdžią, demokratiniu būdu – rinkimais, tai ir yra ta demokratija.“

„Demokratija tai ir yra, kada žmonės gali reikšt savo nuomonę, kada gali kištis į valdžios reikalus, gali nuvert tą valdžią, gali reikalaut savo... turėt savo tikslus“. Daiva

„Demokratija yra visų piliečių galimybė prisidėti prie valdymo <...> Susirenkam visi bendruomenės centre, diskutuojam. <...> Gi reikia dėl visko tartis. Gintautas

Pastebėta, kad seniūnaičiams yra būdingas nusivylimas dalyvavimo valdyme galimybe, nes visi planai ir veiklos sumanymai atsimuša į finansines galimybe:

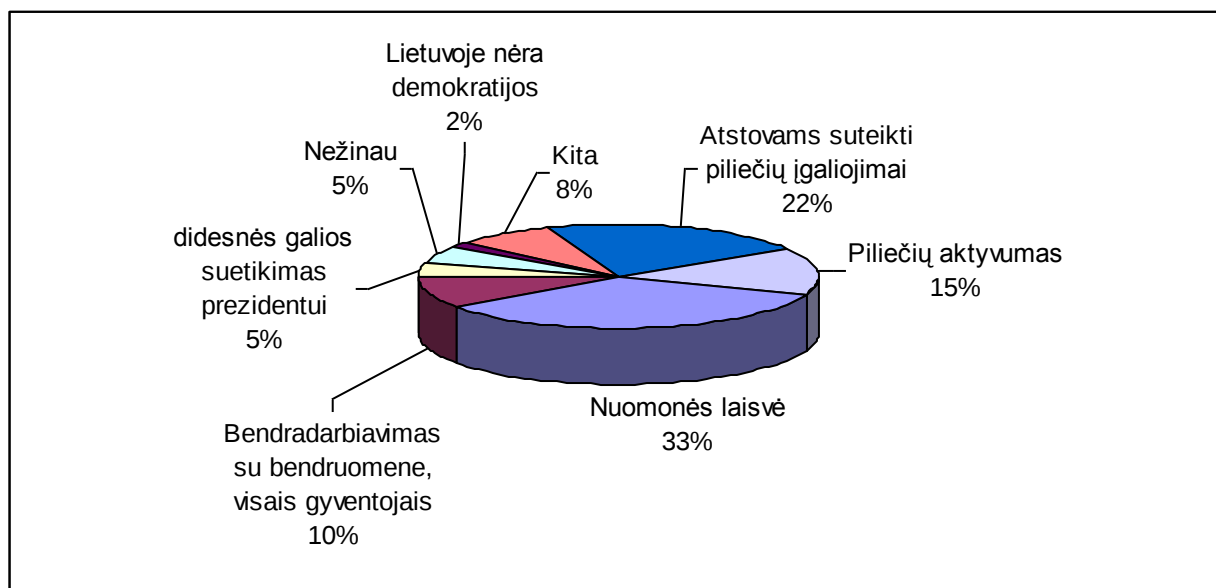
„Pagrindinis mano suplanuotas ir prašytas darbas buvo vieno keliuko išasfaltavimas, tačiau žadėti pinigai kažkur dingo. <...> pinigai kažkur nuplaukė, o juk buvo suplanuota.“

Vytautas

Held (2002) teigimu, tik demokratija leidžia visiems piliečiams bendrai dalyvauti valdyme, siekti vieningų tikslų, tik demokratijos sąlygomis gali būti išklaustyti visų tikslai ir suprasti poreikiai. Visų piliečių dalyvavimas demokratijai yra gyvybiškai svarbus, nes be aktyvaus žmonių išitraukimo dalyvaujamoji demokratija prarastų savo prasmę. Viena pagrindinių teorijų, aiškinančių piliečių išitraukimo į valdymą svarbą ir priežastis yra socialinio kapitalo teorija. Pagal šią teoriją, anot Petukienės ir Tijūnaitienės (2007), piliečių dalyvavimas valdyme vertinamas kaip svarbiausia bendruomenės vystymosi ašis.

Siekiant išsiaiškinti kas žmonėms yra demokratija, buvo užduotas atviras klausimas. Į šį klausimą atsakė 81 proc. respondentų. Atsakymai buvo užrašomi pažodžiui, vėliau grupuojami.

Apibendrinus atsakymus išryškėjo pagrindinė nuomonė apie demokratiją. 35 proc. atsakiusių teigia, kad demokratija yra visų nuomonės laisvė (žr. 2 pav.).

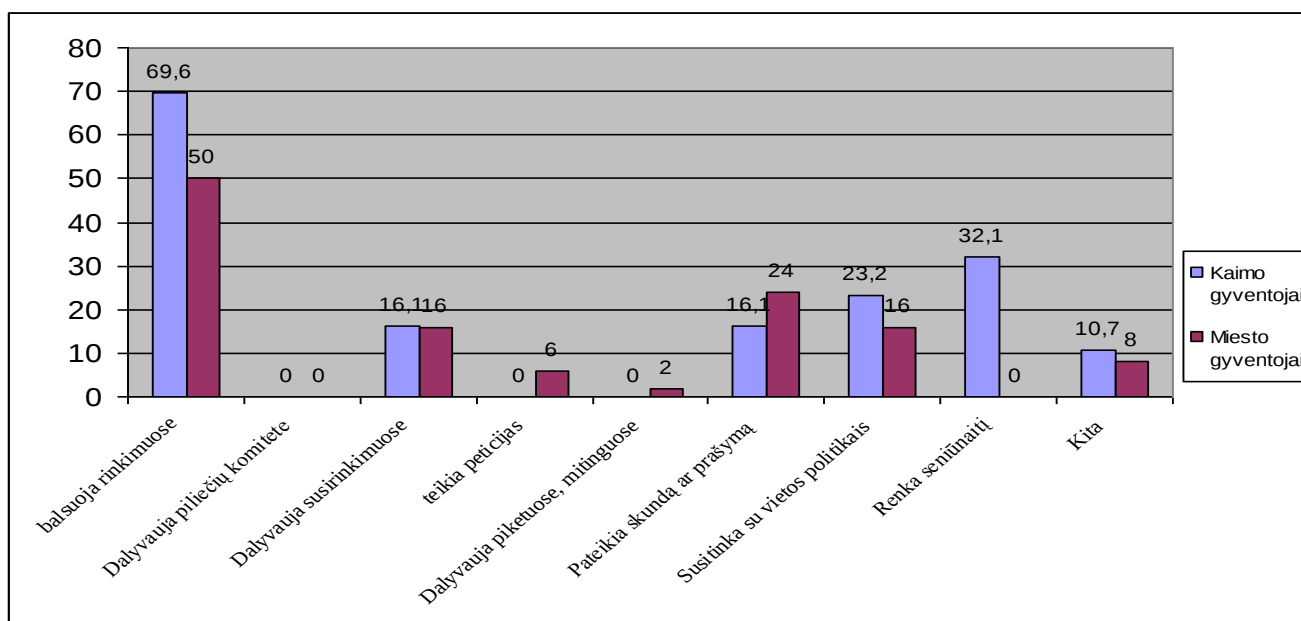

2 Paveikslas. Gyventojų nuomonė apie demokratiją (proc. nuo visų atsakiusių)

2005 metais rinkos ir visuomenės nuomonės kompanija „Baltijos tyrimai“ atliko reprezentatyvią gyventojų apklausą „Vertybės 2005“ (Ramonaitė, 2008) kurios rezultatai demokratijos sąvokos aspektu nedaug skyrėsi nuo šiame tyrime gautų rezultatų. Apklausos „Vertybės 2005“ rezultatai parodė, kad dauguma respondentų demokratiją taip pat apibrėžia kaip laisvę, o konkrečiau, spaudos bei žodžio laisvę. Pasak Ramonaitės (2008), Lietuvos gyventojams toks demokratijos apibrėžimas kyla dėl praeityje patirtos represijos ir žodžio laisvės ribojimo.

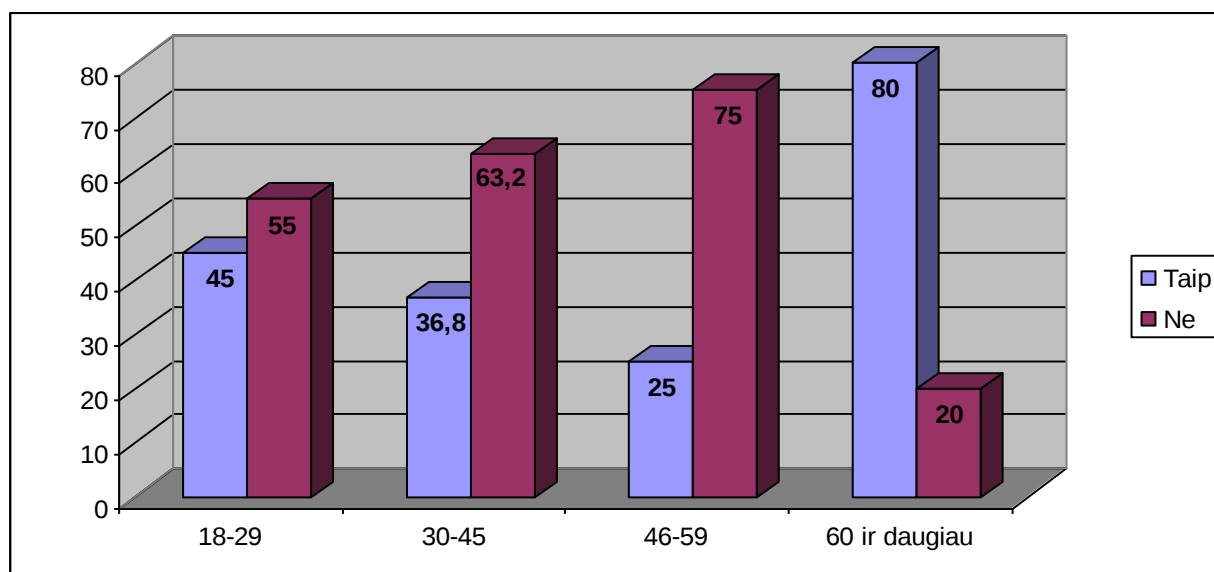
Anketinė respondentų apklausa parodė, kad pagrindiniai būdai, kuriais naudojasi gyventojai, kad įtakotų savivaldybėje priimamus sprendimus yra balsavimas rinkimuose (žr. 3 pav.). Pastebėta, kad ši dalyvavimo forma būdinga tiek kaimo, tiek miesto seniūnaitijų gyventojams. Kaime palyginti dažnas dalyvavimo valdyje būdas yra seniūnaičio rinkimai, kuriuose dalyvauja 32 proc. apklaustų kaimo seniūnaitijų gyventojų. Atsižvelgiant į respondentų išsilavinimą, dominuojanti dalyvavimo valdyje forma taip pat yra dalyvavimas rinkimuose, bet galima išskirti šiuos aspektus: 28,6 proc. neturinčių vidurinio išsilavinimo visiškai nedalyvauja valdyje, 24 proc. turinčių vidurinį ar specialų vidurinį išsilavinimą rūpimu klausimu pateikia prašymą arba skundą, po 33,3 proc. nebaigusių aukštojo mokslo dalyvauja susirinkimuose ir susitinka su vietos politikais, o 23,7 proc. turinčių aukštąjį išsilavinimą susitinka su vietos politikais ir savivaldybės tarnautojais. Taip pat nustatyti silpni statistiniai ryšiai tarp dalyvavimo valdyje ir susirinkimuose. Nustatyta, kad respondentai, kurie dalyvauja rinkimuose, nėra linkę dalyvauti susirinkimuose (koreliacijos koeficiento reikšmė $r = -0,32$). Panašu, kad seniūnaitijų gyventojai linkę atlikti pilietinę pareigą išreiškiant savo nuomonę rinkimuose ir dažniausiai jų valios

bei nuomonės išraiška čia sustoja. Ramonaitė (2008) analizavusi gyventojų požiūrį į demokratiją nustatė, kad tik nedidelė dalis Lietuvos piliečių demokratiją siejė su rinkimais, o juo labiau su dalyvavimu valdyje.

3 Paveikslas Dalyvavimo valdyje būdai (proc. pagal gyvenamąją vietą)

Kaimo vietovių gyventojų buvo klausta ar jie dalyvavo seniūnaičio rinkimuose. Tyrimo rezultatai parodė, kad 41,1 proc. kaimo gyventojų rinkimuose dalyvavo, o 58,9 proc. nedalyvavo. Pagal respondentų amžių dalyvavimas seniūnaičio rinkimuose pasiskirstė taip (4 pav.):

4 Paveikslas Kaimo seniūnaitijų gyventojų dalyvavimas seniūnaičių rinkimuose (proc. pagal amžiaus grupes)

Seniūnaičio rinkimuose dalyvavo 41,7 proc. kaimo vietovėse apklaustų vyrų ir 40,6 proc. moterų. Santykinai daugiausia seniūnaičio rinkimuose dalyvavo gyventojai, kurie yra pensininkai (75 proc. visų pensininkų iš kaimiškųjų seniūnaitijų) bei gyventojai, turintys aukštesnį išsilavinimą (70 proc.).

Milbrath (1965) knygoje „Politinis dalyvavimas“ pateikiami dalyvavimo politiniuose sprendimuose lygiai, kurie grupuojami nuo vadovavimo politinei ar administracinei įstaigai iki balsavimo rinkimuose. Iš knygoje pateikiamos klasifikacijos akivaizdu, kad dalyvavimas rinkimuose yra žemiausias dalyvavimo valdyme lygmuo. Toliau seka aktyvesnė veikla tiek politikoje, tiek bendram vietos bendruomenės gyvenime.

Apibendrinus seniūnaičių ir seniūnaitijų gyventojų nuomonę apie demokratiją ir dalyvavimą valdyme, matome, kad seniūnaičiai demokratiją supranta kaip visų žmonių teisę bendrai valdyti savo šalį. Seniūnaitijų gyventojai demokratiją sieja su žodžio laisve, o dažniausia dalyvavimo valdyme forma yra rinkimai.

2.2.1.2. Bendruomeniškumo apraiškos seniūnaitijoje

Seniūnijos suskirstymas į seniūnaitijas dar nereiškia, kad seniūnijoje gyvenantys žmonės jausis vieninga bendruomene, veiks viena kryptimi, bendradarbiaus. Bendruomeniškumas reiškiasi esant tam tikroms sąlygoms. Tas sąlygas apibūdina išskirtos subkategorijos: „palaikymas ir pagalba“, „bendras tikslas“, „bendrumo jausmas“, „pastovus aktyvumas“. Šioms subkategorijoms priskiriamos etiketės „nelaimės sutelkia“, „aktyvi bendruomenė visada“, „viena kryptis“, „paveldėtas bendruomeniškumas“, „rezultatyvus darbas“, „aplinkinių palaikymas skatina veiklą“. Matome, kad gyvenamosios bendruomenės bendruomeniškumas auga kuomet žmonės mato vieną tikslą, remiasi bendra veikla bei turi palaikymą tiek iš aplinkos, tiek ir savo šeimoje:

„Jei tau sakytum nepadedą kažkas, sakykim sakyti visi šeimoj, atsirado čia gi matai pareigos, daryk jei tau reikia, nu tai tikrai nieko. Nu bet kai palaiko kiti, va padarom, kažkas bus, kažką turėsim, kažką padarysim, tai ir darbai pasidaro.“ Daiva
„Nuo seno, aš kiek ir prisimenu, visi dirbo bendrai, bendrai statė šį kaimą, šį kultūros centrą“. Nijolė
„Čia po tų visų audrų kaimo žmonės padėjo vieni kitiems kuo galėjo. Kas kokių lentų turėjo, kas dar ko“. Juozas

Seniūnaičiai pastebi, kad dabartinės seniūnaitijos aktyvumas ir veikla nėra susijusi su seniūnaičio instituto atsiradimu. Pasak respondentų, vietos gyventojai visada buvo bendruomeniški ir aktyvūs:

„Kad mūsų tas kaimas ir be seniūnaičio buvo aktyvus, ir su seniūnaičiu nepasikeitė.“

Juozas.

Taip pat pastebėtas, ryšys tarp seniūnaičio ir gyvenamojoje vietovėje veikiančios bendruomeninės organizacijos. Bendruomeninė organizacija – tai asociacija, įsteigta gyvenamosios vietos bendruomenės ar jos dalies narių ir kurios paskirtis įgyvendinti viešuosius interesus, susijusius su gyvenimu toje bendruomenėje (Žin., 1994, Nr. 55-1049). Bendruomeninės organizacijos ir gyvenamosios vietos bendruomenės esminis skirtumas yra tai, kad bendruomeninė organizacija nebūtinai į savo veiklą turi įtraukti visus bendruomenės gyventojus. Be to, bendruomeninės organizacijos įsteigimas tėra tik dar vienas iš gyvenamosios bendruomenės dalyvavimo tiesioginiame valdyme būdų. Įstatymiškai jis yra atskiras nuo seniūnaičio instituto. Seniūnaičio institutas, sukurtas valdžios iniciatyva, skirtas palaikyti glaudesniam ryšiui tarp vietos bendruomenės, tuo tarpu bendruomeninės organizacijos pagrindinis tikslas – per registruotą organizaciją rūpintis savo, bei bendruomenės narių gerove.

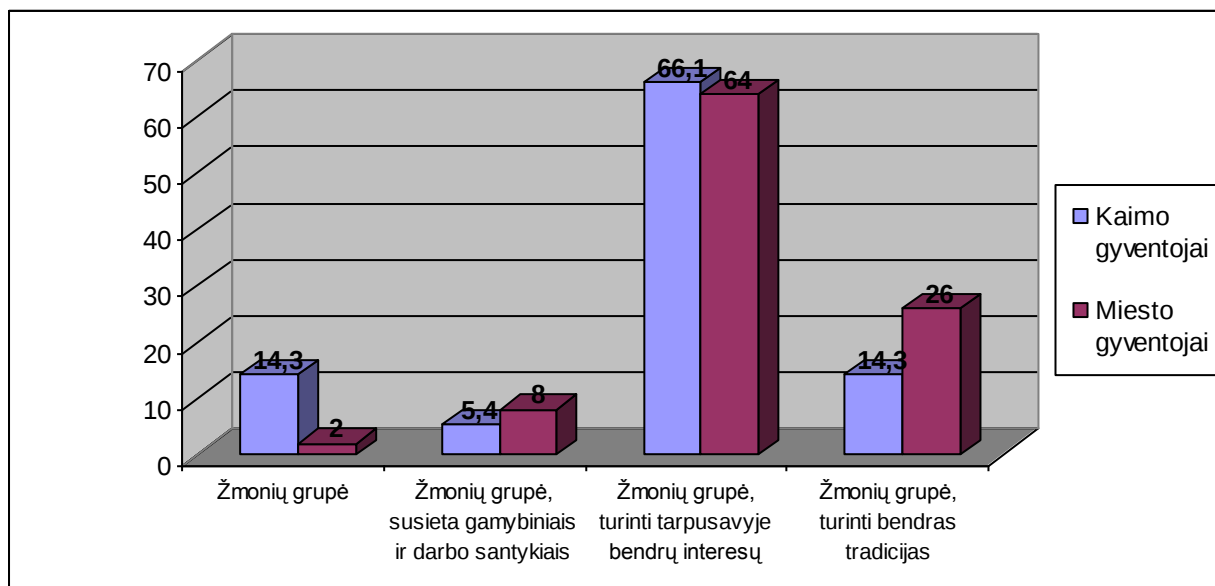
Taigi, išanalizavus interviu su seniūnaičiais pastebėta, kad seniūnaičio veikla, nors ir atskira, bet derinama su gyvenamojoje vietovėje veikiančios bendruomeninės organizacijos veikla. Pasak respondentų, kiekviena bendruomenė turi veikti viena kryptimi, tad visa veikla turi būti suderinta, pareigos neturi dubliuotis:

„Jei seniūnaičio ir bendruomenės planai skirsis, kiekvienas trauks žmones į atskiras puses, tada bus daug konfliktų“. Nijolė

„Nesidubliuoja jos, man jos visai nesikerta. Jei tu turi tikslą daryt kažką kaimui, tai tikrai, darykit jūs visi po darbą...“

Tai jie (bendruomenė – aut.) daro savo, o čia man atrodo visai kitos pareigos. Net nepanašios. Net nežinau...“ Daiva

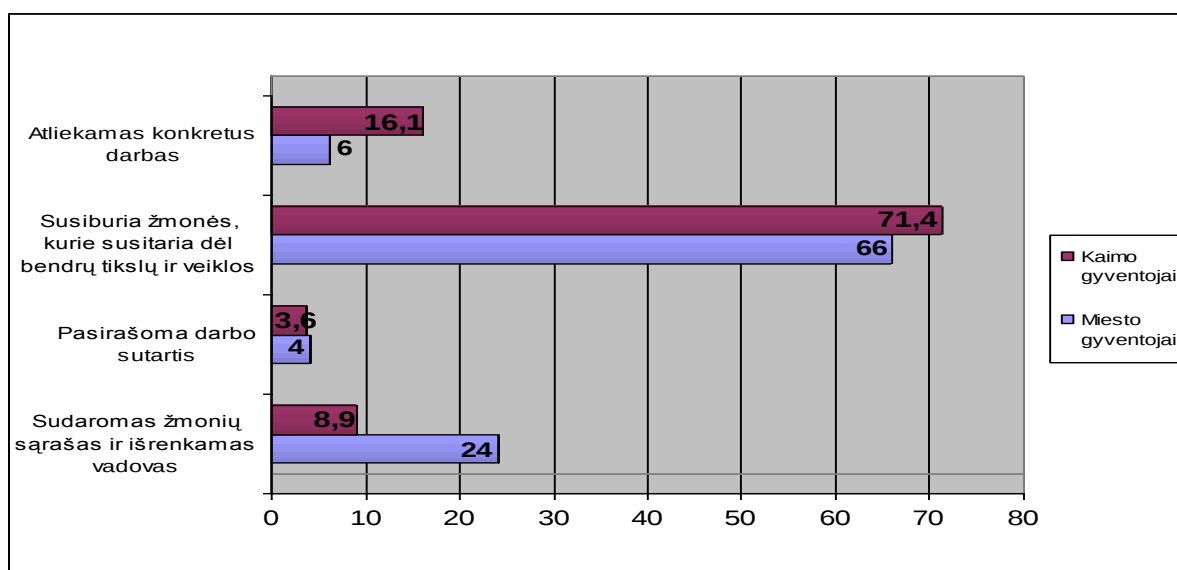
Kaimo ir miesto seniūnaitijų gyventojų buvo teiraujamasi kas jiems yra bendruomenė (žr. 5 pav.). Visose amžiaus grupėse, skirtingo išsilavinimo ir užimtumo respondentai vieningai bendruomenę apibūdino kaip žmonių grupę, tarpusavyje turinčių bendrą interesų.

5 Paveikslas Respondentų nuomonė apie bendruomenę (proc. pagal gyvenamąją vietą)

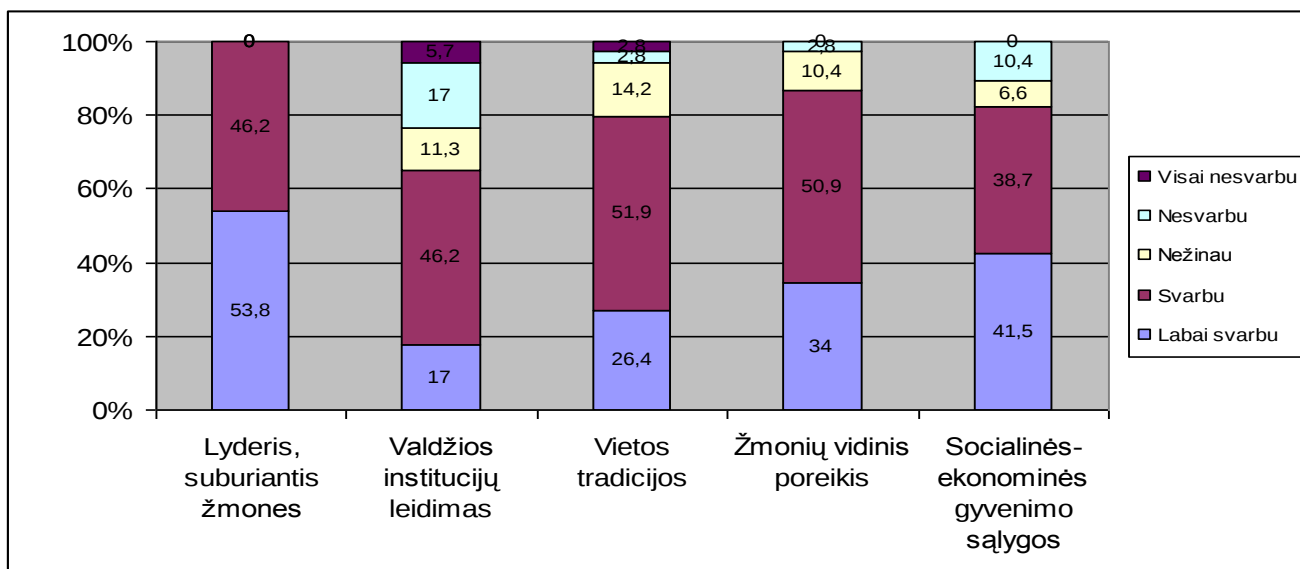
Į klausimą kada prasideda bendruomeniška veikla dauguma (71,4 proc. kaimo ir 66 proc. miesto gyventojų) respondentų atsakė: kuomet žmonės susiburia dėl bendrų tikslų (žr. 6 pav.). Šis atsakymas taip pat buvo populiariausias visose amžiaus grupėse bei tarp abiejų lyčių. Godvadas (2004) skiria teigiamas ir neigiamas aplinkybes, skatinančias bendruomeniškumą. Viena iš autoriaus minimų neigiamų priežasčių yra grėšianti ar jau esama krizė. Pasak autoriaus (Ten pat), bendrai suvokta problema, bendras tikslas ją išspręsti skatina imtis bendros veiklos.

Grįžtant prie aptariamo klausimo pažymėtina, kad 33,3 proc. į klausimą „kada prasideda bendruomeniška veikla?“ atsakiusių bedarbių mano, jog ji prasideda kuomet atliekamas konkretus darbas, o 44 proc. respondentų, turinčių vidurinį/ specialųjį vidurinį išsilavinimą bendruomeniškumo pradžią supranta kaip žmonių sąrašo sudarymą ir lyderio išrinkimą.

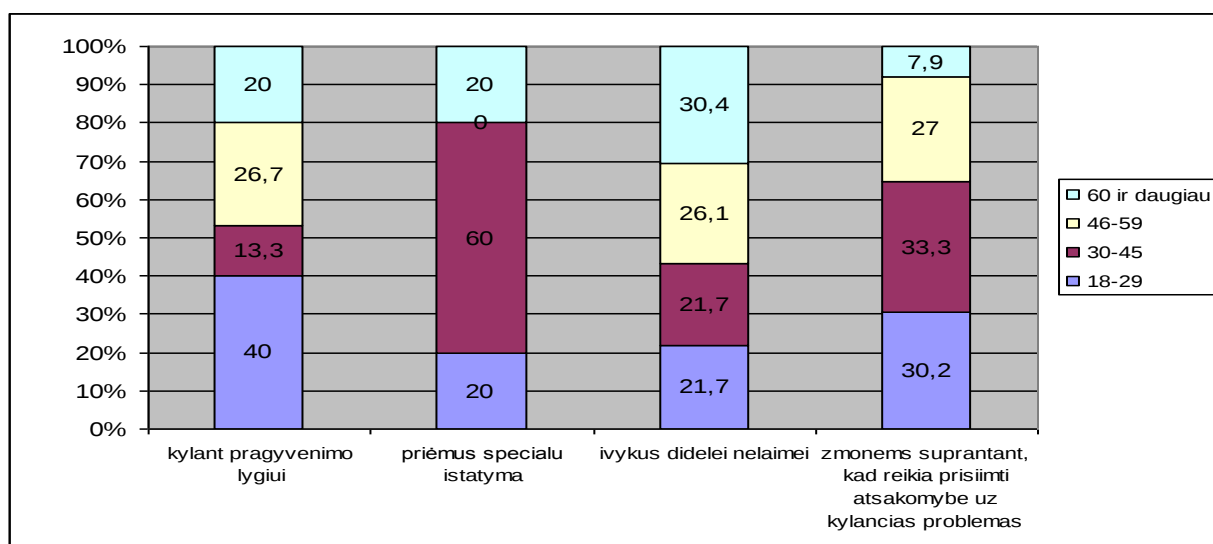
6 Paveikslas Kada prasideda bendruomeniška veikla? (proc. nuo atsakiusių)

Susikūrusi bendruomenė yra įtakojama įvairių veiksnių. Respondentų nuomone, labiausiai bendruomenių raidą įtakoja lyderis, suburiantis žmones (53,8 proc. respondentų tai yra labai svarbu) (žr. 7 pav.). Patikrinus statistinius ryšius nustatytos statistikai patikimos koreliacijos tarp šių veiksnių: 1) Respondentai, kuriems labai svarbus lyderis, ir kuriems labai svarbios vietos tradicijos, taip pat linkę manyti, kad bendruomenių raidą stipriai įtakoja žmonių vidinis poreikis plėtoti bendruomenę ($r=0,373$, $p<0,01$). 2) Žmonės, kurie labai svarbiu raidos veiksniu nurodė žmonių vidinį poreikį, linkę manyti, kad tam didelės įtakos turi socialinės – ekonominės gyvenimo sąlygos. Galima daryti prielaidą, kad bendruomenės kuriasi ir vystosi pasiekus tam tikras socialines-ekonominės gyvenimo sąlygas ir, be abejo, esant vidiniam žmonių poreikiui kurti ir plėtoti bendruomeniškumą. Bendruomenės raida, pasak Godvado (2004) – iš *apačios* veikiantis procesas, tad žmonės yra raidos pagrindas, be kurio kiti procesai neįmanomi.

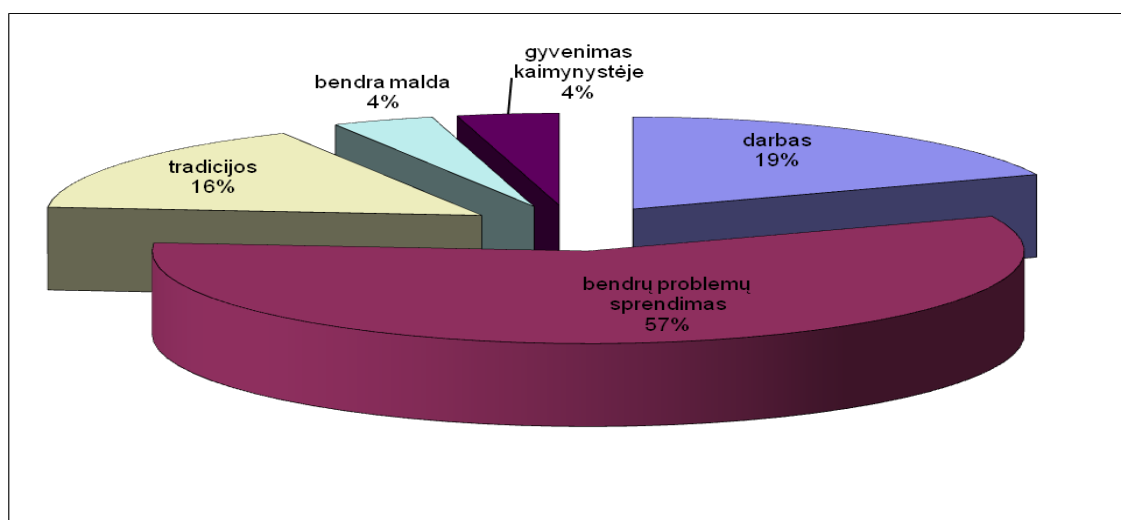
7 Paveikslas Bendruomenių raidą įtakojantys veiksniai (proc. pagal svarbumą)

Respondentų taip pat buvo klausiama kada bendruomenės vystymasis suaktyvėja ir kas stiprina bendruomenes. Anketinės apklausos rezultatai parodė, kad bendruomenės vystymasis ir veikla labiausiai suaktyvėja kylant pragyvenimo lygiui (ši atsakymą pasirinko 40 proc. 18-29 metų amžiaus respondentų) ir priėmus specialų įstatymą (60 proc. 30-45 m. amžiaus respondentų) (žr. 8 pav.). Jau pats bendruomenės vystymosi apibrėžimas sufleruoja, kad tai procesas, kurio metu vyksta pokyčiai. Bendruomenės vystymasis siekia keisti reiškinius, žmonių santykius, ekonomines bei darbo galimybes bendruomenėje ir už jos ribų. Kaip teigia Godvadas (2004), bendruomenės vystymasis turi būti suprantamas kaip kaitos metodas. Tad natūralu, kad keičiantis pragyvenimo lygiui ar įstatymams, vystymasis suaktyvėja – tarp pokyčių bendruomenėje ir aplinkos kaitos yra dvipusė priklausomybė.

Paveikslas 8 Kada bendruomenės vystymasis suaktyvėja? (proc. pagal amžiaus grupes)

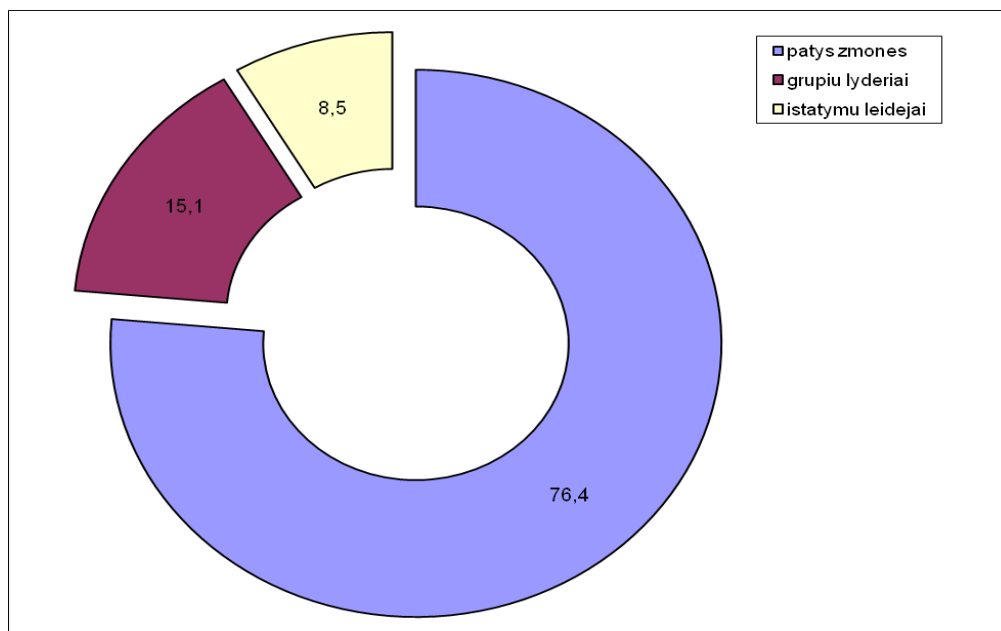
Kalbant apie bendruomenių stiprinimą, 57 proc. respondentų mano, kad labiausiai bendruomenės stiprina bendrų problemų sprendimas (žr. 9 pav.). Ši tendencija pastebima nepriklausomai nuo amžiaus, gyvenamosios vietos, išsilavinimo ar pagrindinio užsiėmimo. Atskirai paminėta galėtų būti tik tai, kad 36,4 proc. moksleivių mano, jog bendruomenės stiprina vietos tradicijos, o 50 proc. respondentų, nebaigusių aukštojo mokslo bendruomenės stiprinančius veiksniai laiko darbą.

9 Paveikslas Bendruomenės stiprinantys veiksniai (proc.)

Respondentų dar buvo teiraujamasi ar bendruomeniškumas išvis reikalingas, ar jis turi būti skatinamas ir kas turėtų rodyti iniciatyvą jo kūrimo bei plėtojime. 98 proc. respondentų atsakė, kad bendruomeniškumas turi būti plėtojamas. Iš atsakiusiųjų 76,4 proc. teigia, kad didesnės iniciatyvos turėtų imtis patys gyvenamosios vietos bendruomenės nariai (žr. 10 pav.). Pagrindinis bendruomeniškumo principas yra bendruomenės narių dalyvavimas ir iniciatyva. Anot Godvado

(2004), jei siekiama bendruomenės savarankiškumo ir aktyvaus dalyvavimo, pirmiausia patys žmonės – bendruomenės nariai – privalo aktyviai veikti.

Paveikslas 10 Bendruomenių skatinimo subjektai (proc.)

Iš pateiktų diagramų ir apibendrinimų matome, kad seniūnaitijų gyventojai suvokia, jog tik jie yra atsakingi už bendruomenių kūrimą, jų plėtojimą ir palaikymą. Tačiau neužmirštami įstatymai rodo, kad nors žmonės ir supranta kada turi vystyti bendruomenę (dalyvaujant patiems bendruomenės nariams), bet teisinė bazė taip pat svarbi. 60 proc. 30-45 metų amžiaus respondentų mano, kad specialių įstatymų priėmimas yra labai svarbus veiksnys, leidžiantis kurti bendruomenėms.

Taigi, bendruomenė yra žmonių grupė, susiburianti dėl bendrų tikslų. Iš tyrimo paaiškėjo, kad bendruomenės aktyvumas nepriklauso nuo seniūnaičio instituto atsiradimo. Tačiau bendruomenės atstovo išrinkimas suprantamas kaip lyderio iškilimas. Seniūnaitis vietos bendruomenės narių suvokiamas kaip lyderis, skatinantis ir palaikantis bendruomeniškumą.

2.2.2. Seniūnaičių tipai pagal jų aktyvumą

Interviu su seniūnaičiais analizė leido išskirti du seniūnaičių tipus: „universalų“ *seniūnaitį* ir „laukiantį“ *seniūnaitį*. Šie tipai išskirti atsižvelgiant į jų dalyvavimo bendruomeninėje veikloje aktyvumą ir iniciatyvos rodymą.

2.2.2.1. *Universalus seniūnaitis*

„Universalus“ seniūnaičio centrinei kategorijai priskirtinos šios subkategorijos: „darbas su gyvenamosios vietos bendruomenės gyventojais“, „vaidmenys gyvenamojoje bendruomenėje“, „vietinė veikla“, „žmonių lūkesčiai iš seniūnaičio“, „privaloma veikla“, „palaikomos seniūnaičio savybės“. Išvardintų subkategorijų reikšmės (etiketė) yra įvairūs seniūnaičių vaidmenys, kuriuos palaiko ir kurių tikisi gyventojai. Tokie vaidmenys yra: tarpininkas, patarėjas, aktyvus lyderis, atstovas savivaldybės institucijose, veiklos organizatorius, telkėjas bendrai veiklai, seniūnaitis – pagalbos centras.

„Klausia, ar jūs galit man pasakyt, turiu ten problemų su kažkokiu namų valda nesutvarkyta <...> Pirmiausiai skambinu seniūnui, klausiu. Tas vėl nukreipia <...> vėl kaimynai kreipėsi klausė kur man dėtis <...> buvo keletas žmonių, net ne keletas, nemažai žmonių atėjo: ką daryt? <...> vienas žmogus baisiausiai apsileidęs, tegu pasitvarko – pasakyk“. Daiva.

„Viską aš žinau, visiems pranešu kas nauja <...> Būna, ateina pas mane kokia moteris, prašo sutvarkyti, klausia patarimo ką daryt, kad kaimynas susitvarkytų“. Nijolė.

„Tarpinė“ tarp žmogaus ir valdžios atstovų <...> O aš jau judu toliau (pas aukštesnius valdymo organus – aut.).“

„kai tik įvyksta koks netikėtas įvykis, dažniausiai kokia nelaimė ar bėda, žmonės, ypač senesni, pirmiausiai lekia pas mane.“

„Esu žaibolaidis, kai kaimo žmonės užgriūna bėdas“.

„... tikriausiai nėra nei vienos kaime egzistuojančios problemos, apie kurią aš nežinočiau ir su kuria nereikėtų man tvarkytis.“ Gintautas

„Universalus“ seniūnaitis pats imasi iniciatyvos bendruomenės gerovei. Pastebėta, kad aktyvus seniūnaitis iniciatyvos imasi ne tik savo bendruomenėje, bet ir visos savivaldybės mastu. Senosios Varėnos seniūnaitis yra aktyvus politikos veikėjas, ankstesnėse kadencijose buvęs Varėnos savivaldybės tarybos nariu, Tolkūnų seniūnaitės aktyvi kone visa šeima (seniūnaitė su sutuoktiniu priklauso politinei partijai, dalyvauja kaimo bendruomeninės organizacijos veikloje), Nedzingės seniūnaitė yra kaimo kultūros centro direktorė. Universalus seniūnaičio aktyvumą ir iniciatyvą apibūdina tokios etiketės kaip „seniūnaitis kaip pagalbos centras“, „vietinės tvarkos palaikytojas“, „aktyvus dalyvavimas“, „lyderiavimas“:

„Ir jau neklausiau ar norit, sakiau, būkit geri, labai reikia.“ Daiva.
 „Seniūnaitis atsakingas už visą tvarką kaimelio, na tokia kaip keliukai, gatvės...“
 „Mes patys žinom geriausiai kur kokia gatvę tvarkyt ar medį pjaut ar sodint.“. Nijolė
 „Priklausau politinei partijai <...> įtakoju valdymą įvairiais būdais“
 „Nes negi tu ką nuveiksi užsidaręs ir sėdėdamas namie“. Gintautas
 „Aš visuomet pirmoji skambinu, nėr vandens, aiškinuosi kodėl nėra <...> Jei šiukšlės
 nesurinktos, tai aš pati surinksiu, neprašysiu tos talkos.“ Ilma.

2.2.2.2. *Laukiantis seniūnaitis*

„Laukiantis“ seniūnaitis apibrėžiamas kaip seniūnaitis, kuris pats nerodo iniciatyvos bendruomeninėje veikloje, o laukia kuomet į jį kreipsis žmonės ir išsakys savo lūkesčius. Į „laukiančio“ seniūnaičio kategoriją įeina „seniūnaičio vaidmuo“, „seniūnaitis – eilinis bendruomenės narys“, „seniūnaitis padėjėjas“, „seniūnaitis tarpininkas“ subkategorijos, nusakančios seniūnaičio vaidmenis:

„Aš nesijaučiu ten kažkokiu ypatingu, atseit seniūnaitis.“
 „Esu naudingas tuo, kad galiu padėti greitai susisiekti su seniūnu ar nueit į savivaldybę.“
 „Dirbu seniūnijos centre, tai jie žmonės paprašo, nueinu į seniūniją ar savivaldybę ir paklausiu ko reikia.“ Juozas.
 „pats jokios galios neturiu, galiu tik patarti vietiniai kalsimais, viskas yra sprendžiama aukščiau“
 „Ateina pas mane kokia bobutė, klausia ką daryt, nori konteinerį pasistatyti ar kokios piniginės kompensacijos, tai aš tik pasakau kur kreiptis“ Vytautas

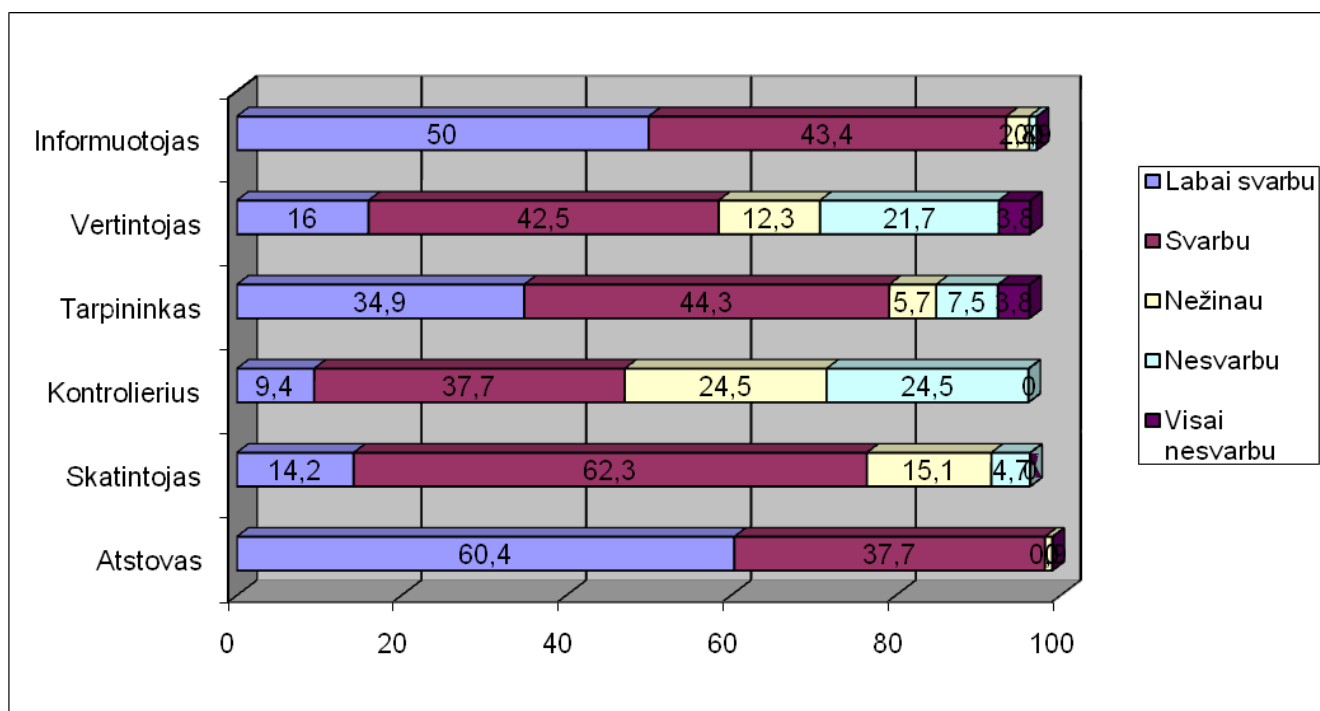
Pastebėta, kad „laukiantis“ seniūnaitis stengiasi susitapatinti su bendruomeninės organizacijos veikla, kuo labiau įsitraukti į ją, o ne veikti atskirai. „Laukiantis“ seniūnaitis savo bendruomenę mato kaip vientisą sistemą, su visomis joje egzistuojančiomis organizacijomis ar kitomis institucijomis. „Laukiantis“ seniūnaitis save identifikuoja esant lygiaverčiu eiliniu bendruomenės nariu, o kartais tik bendruomenėje egzistuojančių organizacijų padėjėju:

„Aš daugiausia dirbu su bendruomene, tai yra užregistruota bendruomene, esu jos
 iždininkas“
 „Dar bendradarbiauju su kultūros centru, yra tokia komanda – seniūnaitis, bendruomenė
 ir kultūros centras. Organizuojam bendrus renginius“ Vytautas

„Yra bendruomenė, tai ji daugiausia ir veikia, aš tik padedu.“ Juozas

Tiek „laukiantis“, tiek „universalus“ seniūnaitis jaučiasi esąs pilnavertis ir niekuo neišsiskiriantis bendruomenės narys. „Laukiantis seniūnaitis atlieka padėjėjo ir tarpininko vaidmenis, o „universalus“ seniūnaitis, be atliekamų tarpininko, lyderio, atstovo, pagalbininko vaidmenų dar pasižymi aktyvumu ir iniciatyva.

Anketoje seniūnaitijų gyventojų buvo prašoma sureitinguoti seniūnaičio vaidmenis seniūnaitijoje pagal svarbumą. Tyrimo rezultatai parodė, kad respondentams svarbiausi yra seniūnaičio-atstovo (60,4 proc.) ir seniūnaičio-informuotojo (50 proc.) vaidmenys (žr. 11 pav.). Palyginus kaimo ir miesto gyventojų nuomonę galima išskirti tai, kad miesto gyventojai daugiau nei kaimo svarbiausiu seniūnaičio vaidmeniu laiko skatintojo bendrai veiklai ir seniūnaičio-kontrolieriaus vaidmenis. Miesto seniūnaitijų gyventojai skatintojo vaidmenį pasirinko dažniau nei kaimo (atitinkamai 21,7 proc. ir 8,9 proc.) tokia pati tendencija matoma ir renkantis seniūnaičio-kontrolieriaus vaidmenį (atitinkamai 15,2 proc. ir 5,4 proc.)

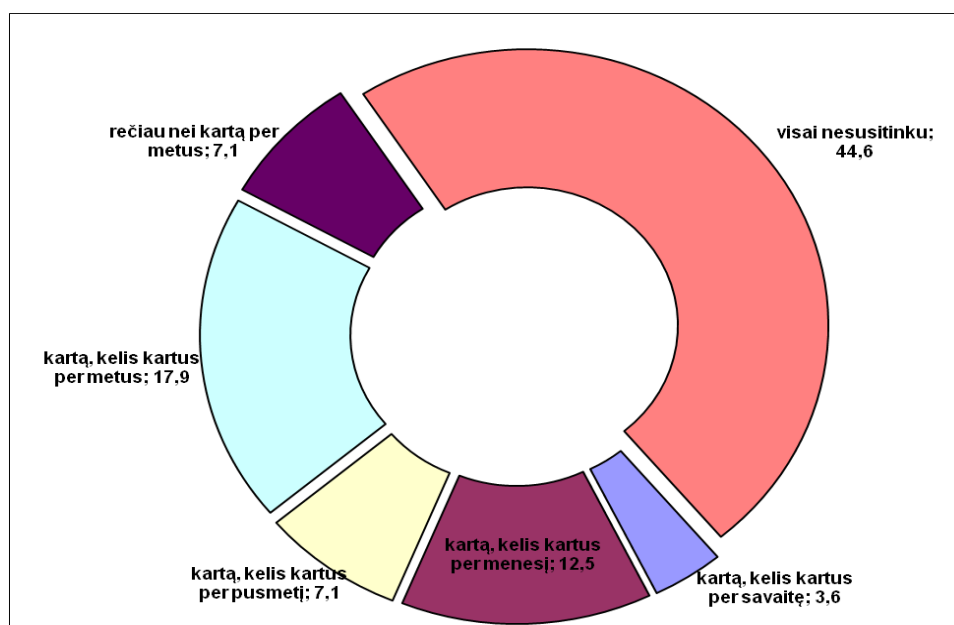

11 Paveikslas Seniūnaičio vaidmenys seniūnaitijoje (proc. pagal svarbumą)

Galima daryti prielaidą, kad miesto gyventojai patys pakankamai gerai sugeba gauti informacijos iš įvairių šaltinių ir jiems atstovas reikalingas mažiau nei kaimo gyventojams. Tačiau miestiečiams reikia daugiau sutelktumo, daugiau paskatos ir veikimo kontrolės kuriant bendruomenes ir jas plėtojant. Pagal tarptautinių žodžių žodyną kontrolė reiškia tam tikrą priežiūrą ar tikrinimą (Bendorienė A. et al., 2004). Šiuo atveju seniūnaičio – kontrolieriaus vaidmuo gali reikšti gyventojų

lūkesčius, kad jų veikla bus patikrinta ir įvertinta. Kalbant apie seniūnaičio vaidmenį svarbu prisiminti, kad Varėnos miesto seniūnaitijose seniūnaičio nėra dėl neįvykusių rinkimų (neatsirado norinčių nei balotiruotis, nei rinkti seniūnaitį), tad apklausti miesto gyventojai seniūnaičio vaidmenį reitingavo tik įsivaizduodami koks seniūnaitis turėtų būti.

Kaimo seniūnaitijų gyventojams buvo užduotas klausimas „Kaip dažnai susitinkate su seniūnaičiu svarbiems klausimams aptarti?“ Gauti rezultatai parodė, kad beveik pusė (44,6 proc.) respondentų su seniūnaičiu visiškai nesusitinka (žr. 12 pav.). Tačiau verta pažymėti, kad 28,6 proc. jaunesnio amžiaus respondentų (18-29 m.) su seniūnaičiu matosi bent kartą per savaitę, o pensininkai (50 proc.) su seniūnaičiu susitinka kartą ar kelis kartus per mėnesį. Išskirtinai dažnesni jaunesnių žmonių susitikimai negali būti suprasti vienareikšmiškai, nes dažni susitikimai nebūtinai rodo, kad į seniūnaitį kreipiamasi pagalbos. Pastebėta, kad seniūnaitis yra aktyvi asmenybė, bendruomenėje organizuojanti laisvalaikio ir kultūros užsiėmimus, tad natūralu, kad jaunesni bendruomenės nariai, dalyvaujantys įvairiuose laisvalaikio praleidimo grupėse, kurias dažnai organizuoja seniūnaitis, su bendruomenės atstovu susitinka kur kas dažniau, nei vyresnio amžiaus žmonės. Pavyzdžiui, Nedzingės seniūnaitijos seniūnaitė yra kultūros centro direktorė, organizuojanti laisvalaikio ir kultūros užsiėmimus, Senosios Varėnos seniūnaitis rengia jaunimą automobilių lenktynėms, tad natūralu, kad bendruomenės nariai su šiais seniūnaisiais susitiks palyginti dažnai. Šių susitikimų metu bus aptarinėjami svarbūs klausimai tiek laisvalaikio grupių nariams, tiek visai bendruomenei.

Paveikslas 12 Susitikimų aptarti svarbius klausimus su seniūnaisiais dažnumas (proc.)

Galiausiai kaimo seniūnaitijų gyventojų buvo klausiama ar reikėtų keisti seniūnaičio veiklą ir kaip ją keisti. Iš 56 respondentų 35 (62,5 proc.) atsakė „ne“, tai yra, seniūnaičio veiklos keisti nereikia, o 17 (30,4 proc.) respondentų siūlė veiklą keisti. 4 (7,1 proc.) respondentai į klausimą išvis neatsakė.

Tie, kurie į klausimą atsakė teigiamai, t.y. pažymėjo, kad seniūnaičio veiklą vertėtų keisti, taip pat pasiūlė kaip reikėtų tai padaryti. Vienas iš nurodytų būdų – seniūnaičio veiklos aktyvinimas ir atsiskaitomumo keitimas (3 respondentai, 17,8 proc.), tačiau nebuvo nurodyta kam seniūnaitis turėtų būti atskaitingas. Galiojantis vietos savivaldos įstatymas (Žin. 1994, Nr. 55-1049) aiškiai neapibrėžia kam seniūnaitis yra atskaitingas. Įstatyme nurodoma, kad seniūnaičiai renkasi į seniūnaičių sueigas, kuriose aptaria savo bei seniūno veiklą. Tačiau, jei jau kalbame apie dalyvaujamąją demokratiją, seniūnaitis turėtų atsiskaityti tiems, kurie jį išrinko, tai yra, visiems vietos bendruomenės nariams. Turėtų veikti bendruomenės taryba, kurioje būtų svarstomi bendruomenei aktualūs klausimai bei vertinama veikla.

Kitas respondentų išsakytas pasiūlymas (12 respondentų, 70,4 proc.) seniūnaičiui – daugiau bendrauti su žmonėmis bei rengti susirinkimus. Taip pat du respondentai (11,8 proc.) pasiūlė keisti seniūnaitį.

Apibendrinus gautus rezultatus bei prisiminus „universalų“ ir „laukiantį“ seniūnaitį, galima daryti prielaidą, kad seniūnaitijų gyventojai tikisi ir laukia seniūnaičio, kuris organizuotų laisvalaikį, laiku informuotų, atstovautų reikiamose institucijose bei skatintų bendruomeniškumą. Yra laukiamas „universalus“ seniūnaitis, matomas kaip lyderis. O lyderystė, pasak Godvado (2004), yra esminė bendruomenės vystymosi ir veiklos prielaida. Bendruomenės lyderio užduotis yra skatinti bendruomeniškumą. „Laukiančio“ seniūnaičio, pasižyminčio stipriu bendruomeniškumo jausmu, vaidmenys – tarpininkas ir padėjėjas – taip pat reikalingi ir bendruomenės nariai jų tikisi. Svarbus aspektas yra tai, kad nemaža dalis respondentų iš seniūnaičio tikisi kontrolės vaidmens. Šiame kontekste kontrolė yra suprantama kaip seniūnaitijos bendruomenės gyventojų bendro veikimo priežiūra, nurodant tam tikras gaires bei kryptis.

2.2.3. Seniūnaičio vieta savivaldoje

Seniūnaičio vietą savivaldoje apibūdina trys išskirtos centrinės kategorijos: *Gyvas ryšys tarp seniūnijos ir seniūnaitijos*, *Seniūnaičio veiklos specifika* ir *Seniūnaičio asmeninės savybės*.

2.2.3.1. Gyvas ryšys tarp seniūnijos ir seniūnaitijos

Į centrinę kategoriją įeina „aukštesnieji valdymo organai atitolę nuo kasdienių problemų“, „darbas su seniūnija“, „santykiai su valstybinėmis institucijomis“, „paramos būtinybė“ subkategorijos. Išvardintos subkategorijos aprėpia šias etiketes: „atsakomybės pasidalinimas tarp institutų“, „bejėgiškumas prieš valstybines institucijas“, „gyventojų galimybių ribos ir pasyvumas“, „vietinės problemas žino tik seniūnaitis“, „bendradarbiavimas su seniūnija“, „seniūnijos atstovas“, „seniūnijos

atotrūkis nuo kasdienio kaimo gyvenimo“, „valdžios atstumas“, „seniūnaitis – seniūnijos darbuotojų pagalbininkas“. Gauti duomenys apie seniūnijos ir seniūnaitijos ryšį rodo, kad seniūnaitis yra tas žmogus, kuris geriausiai žino vietines problemas ir sritis, kurioms reikia ypatingo dėmesio, juolab, kad seniūnijos ne visada žino specifinius bendruomenės interesus:

*„Iš kur ten žino toj seniūnijoje ką mūsų tam kaime daryt reikia“
 „atvažiuoja kažkoks ponas su kostiumu. Jau iš karto tu matai, kad tu prie manęs nelysk“
 „Pasikeitė. Žinot kuo pasikeitė, pasikeitė. Dar aš per visą šitą sezoną aš neturėjau tokio pavyzdžiui užsiėmimo kaip... čia man atrodo seniūnijos darbuotojam didelis plusas, kaip nauda tokia yra, parama“ Daiva
 „Į seniūniją galiu bet kada kreiptis, paaiškina ką reikia, nurodo kur kreiptis“
 „Sakyčiau, kad seniūnaitis yra seniūnijos akys, ausys“. Nijolė
 „ne kiekvienas gali nuvykti į savivaldybę ar net seniūniją“
 „ne visos mažų vietovių problemos yra žinomos seniūnui ar juo labiau savivaldybės darbuotojams“ Gintautas
 „Aš apskritai manau, kad valstybinės įstaigos dirba vangiai, labai lėtai. Jei nori ko nors pasiekti, turi kalnus nuversti“
 „Seniūnas nemato visko kas vyksta kaime <...> Tai gi seniūnui visko neuždėsi, ir aš negaliu skambinėti kiekvieną dieną. Tai ar čia darbas? Ilma*

Pristatytos citatos iš interviu su seniūnaičiais rodo, kad savivaldybės institucijos, o taip pat ir seniūnija, yra atitolusios nuo kasdinių mažų bendruomenių problemų. Institucijų darbas nėra toks greitas, kad spėtų pasirūpinti visomis seniūnijoje egzistuojančiomis problemomis, todėl seniūnaitis, atlikdamas tarpininko tarp institucijų vaidmenį, yra veiksminga parama seniūnijai ir visai savivaldybei. Kaip minėta anksčiau, apie demokratiją neįmano kalbėti kuomet piliečiai nedalyvauja valdyme. Stone (2004, p.41) teigimu, bendradarbiavimas, yra galinga jėga, suburianti žmones į grupes, kurios yra stipresnės nei pavieniai individai. Taip pat demokratinė bendruomenė reikalauja, kad joje dalyvautų visi piliečiai, ne tik valdžios organai (Mickūnas, 2007). Demokratinėje bendruomenėje (kuomet valdymas kyla iš apačios) seniūnaičių pagalba veikiantis ryšys tarp seniūnijos ir seniūnaitijos leidžia teigti, kad dalyvaujamoji demokratija ir piliečių įsitraukimas į valdymą egzistuoja. Kaip teigia Godvadas (2004), nagrinėjęs bendruomenių vystymąsi bei bendruomeninius santykius, norint, kad bendruomenės teikiamomis galimybėmis būtų pasinaudota efektyviai, pirmiausia turi pasikeisti žmonių ir valdžios santykis. Pasak autoriaus (ten pat), kuo daugiau sprendimų turi būti perduodama bendruomenės nariams, nes valdžios institucijos negali pilnai išsiaiškinti kiekvieno poreikio. Akivaizdu, kad atskiri bendruomenės nariai turi savą nuomonę, kurią reikia apibendrinti ir surasti

visiems priimtina problemos sprendimą. Tad seniūnaitis, organizuodamas susitikimus su seniūnaitijos gyventojais bei tarpininkaudamas tarp bendruomenės ir seniūnijos ar kitų institucijų, atlieka reikšmingą vaidmenį demokratijos plėtojimo procese.

2.2.3.2. *Seniūnaičio veiklos specifika*

Centrinė kategorija *seniūnaičio veiklos specifika* apibūdina seniūnaičio darbo seniūnaitijoje bruožus, parodo į kokią sritį seniūnaičiai kreipia daugiausia dėmesio, kokius metodus pasirenka. Centrinė kategorija savyje talpina 1) „bendravimo būtinybė“, 2) „altruistinis darbas“, 3) „bendruomenės gerovė“, 4) „betikslė veikla“ subkategorijas. Pirmosios trys subkategorijos apibūdina seniūnaičio veiklos tikslus ir aprėpia šias etiketes: „dėmesys kiekvienam“, „seniūnaičiui svarbus bendravimas“, „laisvalaikio darbas“, „darbas dėl bendruomenės“, „kolektyviškumas“. Seniūnaičio veikla seniūnaitijoje remiasi bendruomeniškumo, kolektyviškumo principais, o seniūnaitis, kaip bendruomenės atstovas, pirmiausia turi būti jautrus kiekvieno gyventojų nuomonei ir interesams:

*„Per kiekvieną namą, pas kiekvieną žmogų užeit reikėjo
... turėtum kasdien eit ir kažką daryt. Gal net pas žmones, jei net ir pas kiekvieną žmogų
užeitum net pas jį pašnekėt, gal jam ko reikia.“* Daiva
*„Turi būt bendradarbiavimas, turi rodyt visi iniciatyvą“ „...ne aš nuspręsiu ko reikia. Gali
visi sueit ir nuspręst <...> Ne nuo manęs gi priklauso.“* Ilma

Kalbant apie darbo specifiką, pabrėžiamas papildomas užimtumas, kuris atima nemažą laiko dalį:

*„Šiomet aš pajutau, kad mano metai buvo sunkesni iš tikro, nei kiekvienais metais.
Pasijautė tas darbas“*
*„Kokią minutę randi per tuos darbymečius, tai nuleiki pinigėlių pasirinkiot. Vis lakstai su
tais darbuotojais. Nes iš tikrųjų, laisvalaikį paima jisai“.* Daiva

Ketvirtoji *Seniūnaičio veiklos specifikos* kategorijos subkategorija „betikslė veikla“ atskleidžia nuomonę, kad ne visi seniūnaičiai yra patenkinti savo pareigų efektyvumu. Etiketės „visuomeninės pareigos“ ir „veikla tuščių kalbų lygmenyje“ rodo, kad seniūnaičiai savo pareigas vertina kaip mažai vertas dėmesio, tačiau tokią nuomonę pateisina visuomeninių pareigų bruožu – neapmokėjimu:

*„Pašneka, pabendrauja kaip su seniūnaite, problemas išsako, savo mintis <...> pasitariam
ką galėtumėm daryti bet taip kažkokios veiklos, tai nėra.“*

„Nors iš kitos pusės, tas nereikalauja pinigų, nereikalauja nieko, tai gal ir neblogai“ Ilma.

Visuomeninių pareigų apibrėžimas sufleruoja, kad šios pareigos nėra privalomos, jos daugiau egzistuoja iš altruistinių paskatų. Tad seniūnaitis, dirbantis visuomeniniais pagrindais, turi būti neeilinė asmenybė, seniūnaitis turi surasti noro ir, be abejo, laiko atlikti savo pareigoms. Seniūnaičio veikla turėtų būti palaikoma tiek įstatymiškai, tiek socialiai, nes nepalaikoma veikla gali sąlygoti nusivylimą seniūnaičio pareigomis ir sukelti abejonių šio instituto reikalingumu. Seniūnaičiai, nusivildami savo veikla rizikuoja prarasti motyvaciją dirbti. Tai yra viena iš reakcijų į stresą, kurią aprašo Chmiel (2000). Autorius skiria penkias reakcijų į stresą grupes ir viena iš jų – motyvacinės reakcijos. Taip pat yra skiriami trys streso pasireiškimo lygiai – individualus, tarpasmeninis ir organizacinis (šiam kontekste organizacija prilyginama vietos bendruomenei). Motyvacinis stresas individualiu lygiu pasireiškia prarastu uolumu, nusivylimu, tarpasmeniniu lygiu – abejingumu, o bendruomenės lygiu – darbo motyvacijos praradimu, nenoru stengtis dėl bendrų interesų (Chmiel, 2000).

2.2.3.3. Seniūnaičio asmeniniai bruožai

Asmeninės savybės turi įtakos seniūnaičio veiklai bendruomenėje. Subkategorijos „artimas bendruomenei seniūnaitis“, „neužmirštama atsakomybė“, „gyventojų lūkesčiai“, „seniūnaičio asmenybė“ apibūdina seniūnaičio asmenines savybes, kuriomis remiasi savo veikloje ir kurių tikisi gyventojai. Pagrindinės etiketės, apibrėžiančios bruožus yra šios: „seniūnaitis – artimas žmogus“, „seniūnaitis – eilinis žmogus“, „seniūnaitis – idėjininkas“, „aktyvus nepriklausomai nuo pareigų“, „atsakingumas prieš gyventojus“. Svarbiausias bruožas, kurį įvardina seniūnaičiai, yra atsakingumas prieš gyventojus bei artimumas jiems:

*„Žmonės turi reikalavimų, žino, kad toks yra ir, kad jis turi veikti, viską matyti“. Nijolė
„Jie pažįsta tave ir bendrauja ne kažkokį... atvažiuoja kažkoks iš seimo, nu yra atstumas
tarp žmogaus“ „Gyvenam šitam kaime seniai, abudu esam, tarp kitko, ne iš kažkur
atsikėlę, mūsų tėvai čia šalia gyvena, tai mes esam šios žemės vaikai: Daiva*

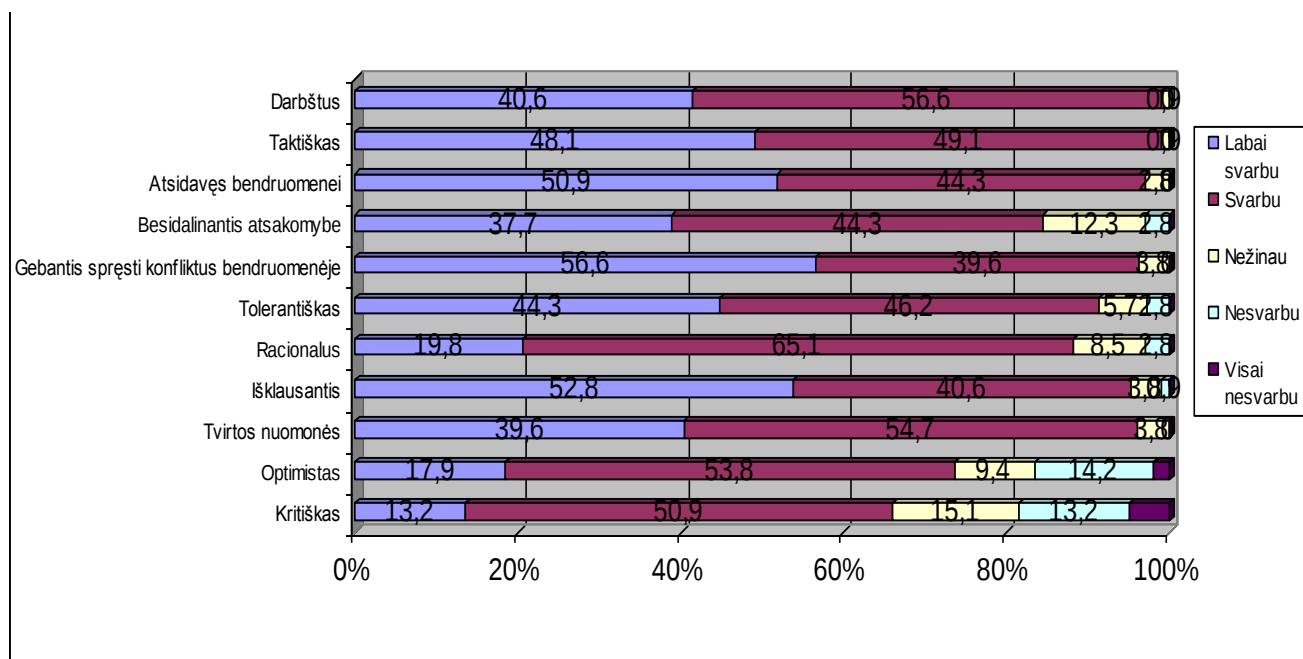
„Laukiamas aktyvumas“, „atsakomybės prisiėmimas“, „svarbiausia – aktyvumas“ – tai etiketės sukonkretinančios gyventojų lūkesčius seniūnaičio atžvilgiu:

*„Ir jie laukia veiklos iš manęs“
„jei seniūnaitis nebus aktyvus, nesidomės kaimo reikalais, tuomet jis tikrai nereikalingas.
Kam reikia kažkokio vardo, jei vis tiek nieko nedarai“*

„Visada rūpinausi šio kaimo reikalais. Atrodo, kas kitas, jei ne aš“ Nijolė

Apibendrinus seniūnaičių mintis matome, kad seniūnaičiams labai svarbus bendravimas su žmonėmis ir atsidavimas bendruomeninei veiklai. Seniūnaitis turi atsižvelgti į kiekvieno bendruomenės nario nuomonę. Interviu metu išryškėję bruožai – artimumas bendruomenei, atsakingumas – seniūnaičių išskiriami kaip svarbiausi ir laukiami vietos bendruomenės gyventojų. Seniūnaičio atsakingumas prieš bendruomenės narius turi viešumo aspektą, nes atsakingumas suprantamas kaip savo planų, idėjų bei veiklos rezultatų paviešinimas. Seniūnaičio atsakingumą galima prilyginti viešajai erdvei, apie kurią kalba Mickūnas (2007). Anot autoriaus, viešojo erdvė yra „savo pačios tikslas ir priemonė“ (ten pat), vadinasi, seniūnaičio atsakingumo bruožas yra kiekvieno bendruomenės atstovo siekiamybė bei jo veiklos priemonė.

Anketinės apklausos metu respondentų irgi buvo teiraujamasi kokie seniūnaičio asmeniniai bruožai yra svarbiausi veikiant bendruomenėje. Iš diagramos (žr. 13 pav.) matome, kad svarbiausias seniūnaičio asmeninis bruožas yra gebėjimas spręsti konfliktus, kylančius bendruomenėje.

Paveikslas 13 Svarbiausi seniūnaičio asmeniniai bruožai (proc.)

Pasiskirstymas pagal gyvenvietes: Tiek miesto, tiek kaimo gyventojų nuomone, svarbiausias seniūnaičio bruožas turėtų būti gebėjimas spręsti konfliktus (atitinkamai 62 proc. ir 51,8 proc.). Pagal amžių seniūnaičio bruožai pasiskirstė taip: 18-29 amžiaus grupėje svarbiausiais bruožais įvardinti gebėjimas spręsti konfliktus, atsidavimas bendruomenei (46,9 proc.); 30-45 metų grupėje labiausiai tikimasi optimistiško, gebančio spręsti konfliktus ir atsidavusio seniūnaičio (po 64,5 proc.); 46-59 metų gyventojai svarbiausiu laiko taip pat seniūnaičio gebėjimą spręsti konfliktus (74,1 proc.); 60 ir

daugiau amžiaus grupėje svarbiausias seniūnaičio bruožas yra seniūnaičio gebėjimas išklausti (68,8 proc.). Konfliktas – tai priešingų interesų, pažiūrų, siekių susidūrimas (Bendorienė, 2004). Tarpasmeniniai konfliktai dažniausiai kyla dėl interesų skirtingumo (Isenhardt, 2000) ir yra linkę peraugti į tarpgrupinius konfliktus, tad nesutarimai tarp bendruomenės narių turi būti sprendžiami greitai. Kaip pažymi Stone (2004), net ir mažiausia bendruomenė turi būti organizuota. Bendruomenėms svarbu turėti tam tikrą valdymo mechanizmą ir nesutarimų sprendimo būdus. Bendruomenės nariai yra suinteresuoti išlaikyti savo teritoriją ir ginti savo interesus, tad čia galima prisiminti seniūnaitijų gyventojų nuomonę dėl seniūnaičio – kontrolieriaus. Vietos bendruomenės veiklą kontroliuojantis (t.y. prižiūrintis ir koordinuojantis) seniūnaitis gali būti suvokiamas ir kaip konfliktų, galinčių sutrikdyti bendruomenės narių tarpusavio santykius, „nugesintojas“.

Seniūnaitis, veikdamas mažoje teritorijoje (kaip minėta anksčiau), dažniausiai susiduria su konfliktais tarp bendruomenės narių:

Rimtus konfliktus siūlau spręsti su teisėsaugos pagalba <...> Bet rimti konfliktai, barniai pavyzdžiui dėl kokios žemės ar panašiai, turi būti sprendžiami tik su teisėsaugos pagalba. Tokiu atveju aš nieko negaliu padėti. Vytautas

Kasiulio ir Barvydienės (2005) nuomone, tarpasmeniniai konfliktai yra reikšmingiausi dėl savo savybės pavirsto į tarpgrupinius. Jacoby (2008), remdamasis Mitchel (1981), pateikia tris konfliktų lygius: tarp individų, tarp grupių ir tarptautinius. Šiame tyrime aktualūs du lygiai – tarpasmeninis ir kolektyvinis. Sprendžiant konfliktus tarp bendruomenės narių pasitelkiamas individualus bendravimas. Konfliktai bendruomenėje taip pat gali būti suprantami kaip nesutarimai tarp bendruomenės (grupės) ir valdžios institucijų. Tarpgrupinių konfliktų sprendimui reikia specialių taisyklių ir teisinio reglamentavimo. Šiuo metu seniūnaičio kaip tarpininko (tuo pačiu ir kaip konfliktų sprendėjo) vaidmuo nėra reglamentuotas, tačiau seniūnaitijų gyventojai tikisi, jog seniūnaitis turi pakankamai galios išspręsti kylančius tarpusavio nesutarimus ir nepaisant konfliktiškų situacijų sprendimų nereglamentavimo, seniūnaitijų gyventojai į seniūnaitį kreipiasi nežinodami kaip išspręsti konfliktišką klausimą.

2.2.4. Seniūnaičio darbo trukdžiai

Kaip kiekviena veikla, taip ir seniūnaičio darbas susiduria su tam tikrais nesklandumais. Seniūnaičio, palyginus naujo, instituto veiklos problemos susijusios su šio instituto neapibrėžtumu (Vietos savivaldos įstatymas (Žin., 1994, Nr. 55-1049) nurodo seniūnaitį esant bendruomenės atstovu) bei gyventojų nenoru bendradarbiauti, jų pasyvumu.

2.2.4.1. Neapibrėžtas seniūnaičio vaidmuo

Ši centrinė kategorija apibendrina kelias subkategorijas: „nežinia dėl seniūnaičio vaidmens“, „sutrikę gyventojai“, „subjektyvus požiūris į seniūnaitį“, „seniūnaičio veiklos suvaržymas“, „pasiklydęs pareigose seniūnaitis“. Paminėtinos svarbiausios etiketė: „abejonė seniūnaičio reikalingumu“, „neapibrėžtos pareigos“, „žmonių nesuprantamumas“, „seniūnaitis neturi jokios galios“, „suvaržyta seniūnaičio laisvė“, „seniūnaičio pareigų menkumas“, „konkretumo būtinybė“. Išvardintos subkategorijos ir etiketės pristato svarbiausias problemas, susijusias su seniūnaičio veikla. Išanalizavus interviu paaiškėjo, kad seniūnaičio vaidmuo nesuprantamas tiek seniūnaitiui, tiek bendruomenės nariams, bendruomenėje vyrauja nežinia ir pasimetimas, taip pat respondentai nežino ar seniūnaitis išvis reikalingas:

„nežinau kiek čia tiems kaimo žmonėms patiems tas seniūnaitis reikalingas“

„gal aš kažko nepadarau, gal kažko iki galo nepadarau“ Daiva

„Nežinau ar labai jau reikalingas tas seniūnaitis...“

„Būna ir apšneka, atseit nieko nedaro, tik sėdi, bet aš nieko ir negaliu padaryt, jokios galios neturiu.“

„Jaučiu lyg ir pavydą koki. Dauguma galvoja, kad aš už darbą gaunu pinigų. Bet gi aš negaunu nei cento“ Vytautas

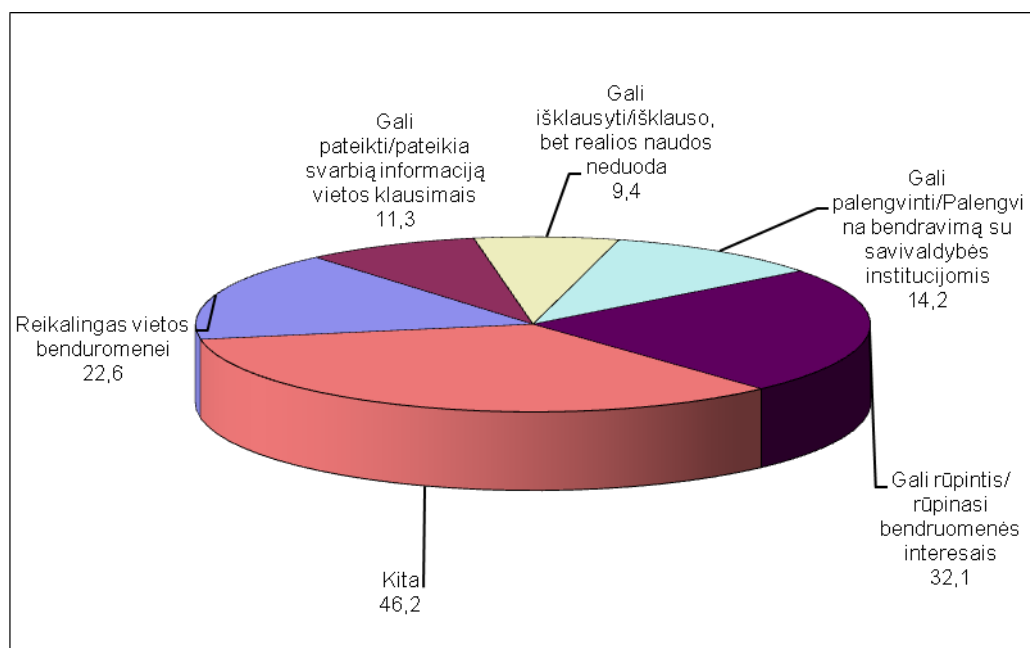
„Reikėjo, kad seniūnas atvažiuotų į kaimą, būtų padaręs susirinkimą prieš rinkimus, ir po seniūnaitių susirinkimo. Būtų tada viskas užtvirtinta, paaiškinta“

„Tai reikėjo, kad būtų supažindinęs, kažkokias prerogatyvas nurodęs, ką galima padaryti“

Ilma

Interviu rezultatai rodo, kad seniūnaitiai nesijaučia turintys galios veikti kaimo teritorijoje. Taip pat pasigendama ryšio su seniūnaitija, iš kurios laukiama daugiau palaikymo ir konkretesnių paaiškinimų apie seniūnaičio pareigas ir teises. Vietos savivaldos įstatymas (Žin., 1994, Nr. 55-1049) nurodo seniūnaičio teises ir pareigas, tačiau funkcijos ir veiklos specifika nėra apibrėžtos. Varėnos rajono savivaldybės seniūnijų seniūnaitių sueigos nuostatuose (2009, Nr. T-VI-764) teigiama, kad seniūnaitiai vietos bendruomenei rūpimus klausimus svarsto ir sprendimus priima seniūnaitių sueigoje, bet seniūnaitių veiklos tvarka taip pat nereglamentuojama. Akivaizdu, kad įstatymiškai seniūnaičio pareigos nėra apibrėžtos, tad seniūnaitių bei seniūnaitijų gyventojų pasimetimas dėl seniūnaičio veiklos yra suprantama ir pateisinama problema.

Seniūnaitijų gyventojų buvo klausiama kokia jų nuomonė apie seniūnaitį (14 pav.). Išanalizavus iš šio klausimo gautus duomenis nustatyta statistikai patikima koreliacija tarp respondentų požiūrio į seniūnaitį. Tie respondentai, kurie mano, jog seniūnaitis pateikia svarbią informaciją vietos klausimais ir palengvina bendravimą su savivaldybės institucijomis yra reikalingas bendruomenei ($r=0,361$). Kita koreliacija rodo, kad respondentai, atsakę, jog seniūnaitis tik išklauso, bet realios naudos neduoda taip pat mano, kad jis nesirūpina bendruomenės interesais ($r=-0,424$).

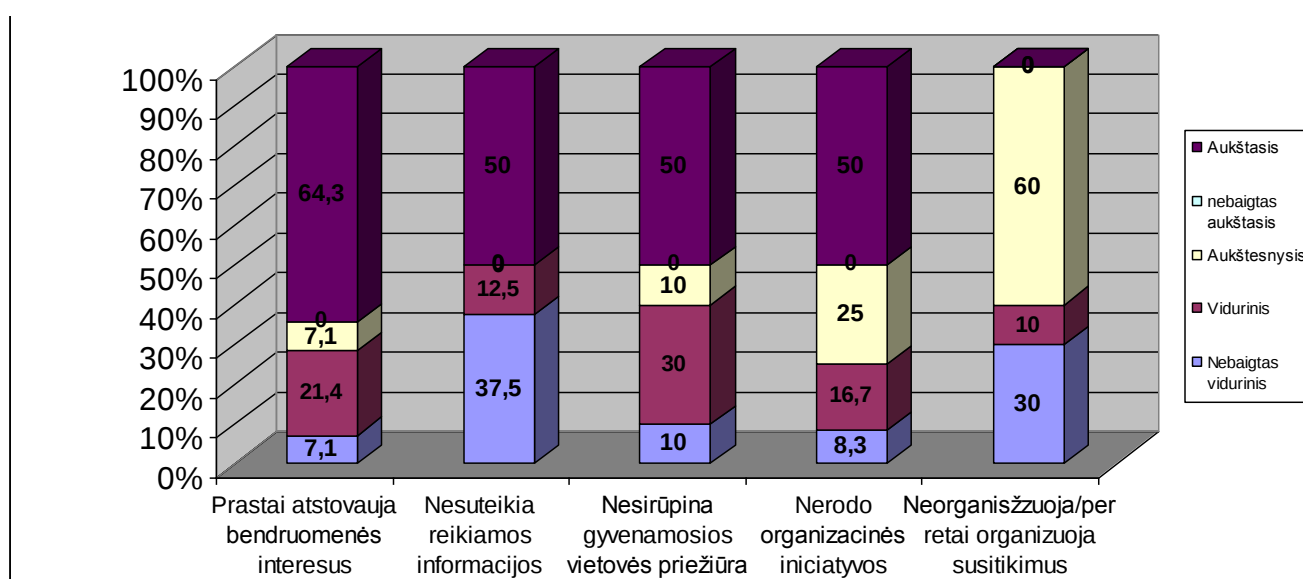
14 Paveikslas Gyvenamųjų vietos bendruomenių narių požiūris į seniūnaitį (proc.)

Panašu, kad gyvenamosios vietos bendruomenės gyventojai, nors tiksliai ir nežinodami seniūnaičio pareigų, iš jo tikisi informuotojo ir tarpininko tarp institucijų vaidmens. Tuo tarpu tik išklausančio, bet toliau neveikiančio seniūnaičio vaidmuo bendruomenei nepriimtinas ir interpretuojamas kaip nesirūpinimas bendruomene. Svarbu paminėti, kad respondentai, pastarajame klausime pasirinkę „kita“ (46,2 proc.) atsakymo variantą, pažymėjo, kad nežino kas yra seniūnaitis arba seniūnaitis visai nereikalingas vietos bendruomenei. Toks atsakymas dar kartą patvirtina nuomonę, kad seniūnaičio institutas nėra pakankamai konkretizuotas ir tiksliai suprantamas.

Kaimo gyventojų buvo paprašyta pažymėti būdingiausias seniūnaičio veiklos problemas. Kaip matome iš diagramos (15 pav.), prastu seniūnaičių atstovavimu skundžiasi aukštąjį išsilavinimą turintys gyventojai, o seniūnaičio neorganizuotumu nepatenkinti tie, kurie turi aukštesnįjį išsilavinimą. Apibendrinus respondentų nuomonę pagal demografines charakteristikas galima pastebėti, kad moterys daugiau nei vyrai nepatenkintos seniūnaičio suteikiama informacija – 75 proc. atsakiusiųjų moterų teigia, kad seniūnaitis prastai informuoja arba visai neinformuoja svarbiais bendruomenei klausimais. 87,5 proc. darbuotojų taip pat mano, kad seniūnaitis prastais informuoja, o 16 proc.

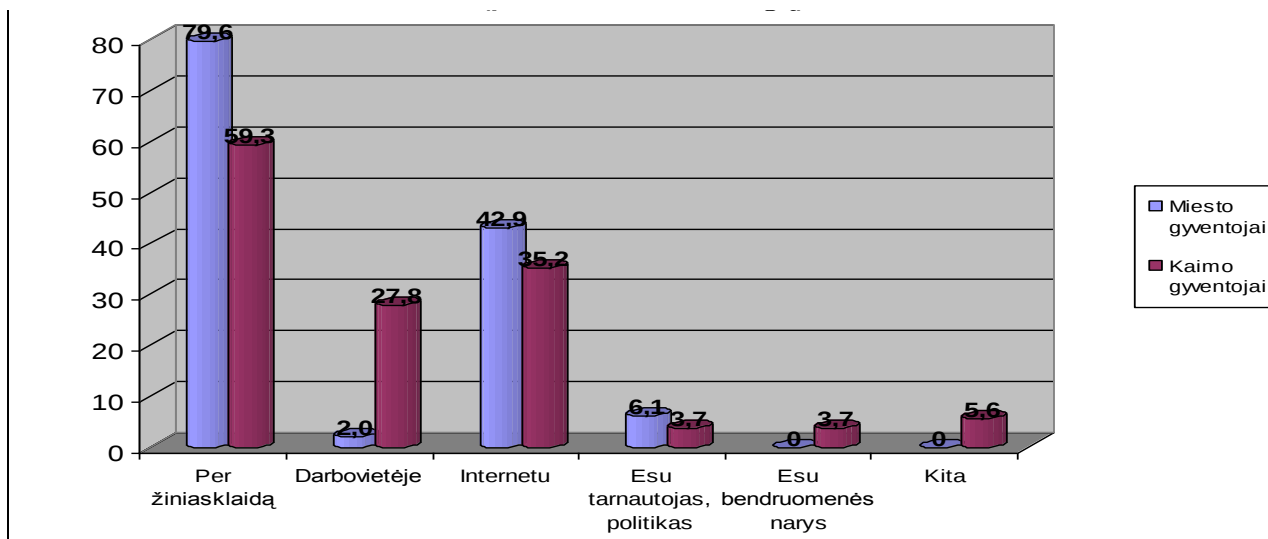
bedarbių teigia, kad seniūnaitis neorganizuoja arba per retai organizuoja susitikimus su savivaldybės tarybos nariais ar seniūnu. Seniūnaičio teikiama informacija taip pat nepatenkinti asmenys nuo 30 iki 45 metų amžiaus, o asmenys nuo 18 iki 29 metų skundžiasi seniūnaičio retu susitikimų organizavimu.

Respondentai, sąlyginai turintys aukštesnį išsilavinimą (aukštąjį arba aukštesnįjį) nurodė daugiau seniūnaičio veiklos problemų nei turintieji žemesnį išsilavinimą. Tai rodo domėjimosi visuomeniniais reikalais aspektus, susijusius su gyventojų socialine padėtimi. Palyginimui paminėtinas Lenkijoje atliktas tyrimas, kurio rezultatai parodė, jog domėjimasis politika ir visuomeniniais reikalais priklauso nuo išsilavinimo lygio bei lyties (Siemienska, 2006). Tyrimo duomenimis, respondentai, turintys aukštesnį formalųjį išsilavinimą, vyrai bei vyresni žmonės politika ir kitai visuomeniniais reikalais domisi labiau nei kiti.

15 Paveikslas Būdingiausios seniūnaičio veiklos problemos (proc. pagal respondentų išsilavinimą)

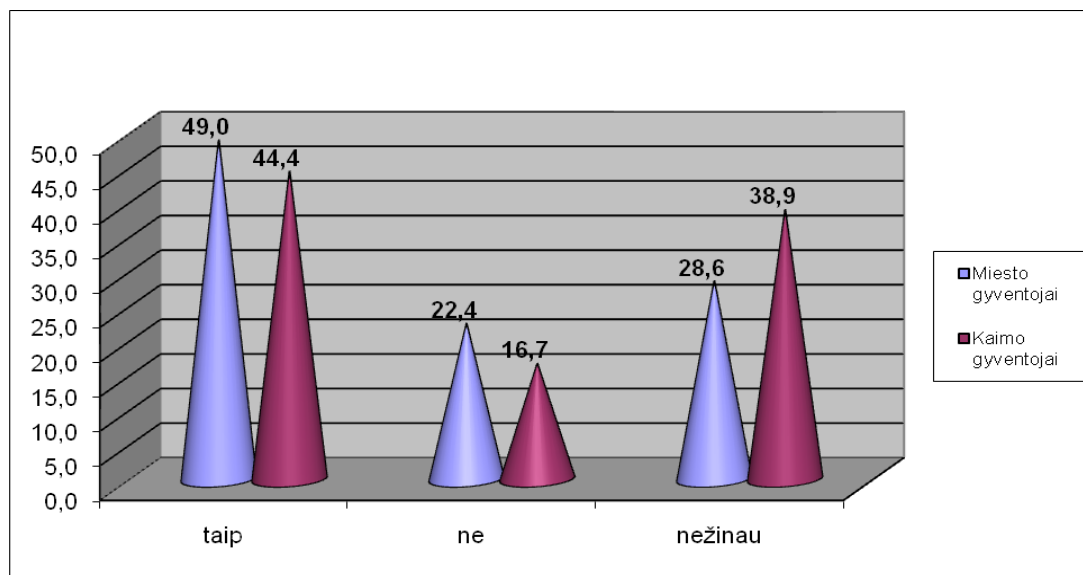
Seniūnaičių apklausos metu buvo įvardinta gyventojų neinformuotumo problema, kuri trukdo seniūnaičiui geriau funkcionuoti seniūnaitijoje. Anketinės apklausos metu gyventojų buvo klausiama, ar jie domisi savivaldybėje svarstomais klausimais ir jei domisi, kokiomis priemonėmis jie dažniausiai naudojasi, kad sužinotų apie tuos klausimus. Rezultatai parodė, kad savivaldybės reikalais domisi 68 proc. miesto ir 71,4 proc. kaimo seniūnaitijų gyventojų. Žiniasklaidos priemonės (laikraščiai, žurnalai, informaciniai bukletai) yra populiariausia informavimo priemonė tiek kaime (59,2 proc.), tiek mieste (79,6 proc.) (žr. 16 pav.); internetas populiariausias tarp 30-45 metų amžiaus respondentų (57,1 proc.), bei bedarbių (50 proc.); vienas iš apklaustų pensininkų (7,7 proc.) taip pat naudojasi internetu; moterys dažniau nei vyrai informacija pasidalina darbovietėje (atitinkamai 22 proc. ir 6,8 proc.); 9,4 proc. 18-29 metų amžiaus respondentų visai nesidomi kas vyksta jų savivaldybėje; visi, nebaigę aukštojo mokslo (100 proc.) informaciją apie savivaldybėje svarstomus klausimus randa žiniasklaidos leidiniuose.

16 Paveikslas Informacijos apie savivaldybėje svarstomus klausimus šaltiniai pagal gyvenamąją vietą (proc.)

Varėnos seniūnijos seniūnaitijų gyventojų apklausos, taip kaip ir ankstesnio Lenkijoje atlikto tyrimo (Siemienska, 2006) rezultatai rodo, kad domėjimasis savivaldybėje svarstomais klausimais priklauso nuo respondentų amžiaus, išsilavinimo bei lyties. Tuo tarpu informacijos gavimo šaltiniai yra įvairūs ir nuo respondentų socialinių – demografinių charakteristikų nepriklauso.

Dar seniūnaitijų gyventojų buvo teiraujama si ar jie yra patenkinti savivaldybės teikiama informacija. Beveik pusė kaimo ir miesto seniūnaitijų gyventojų teikiama informacija yra patenkinti (žr. 17 pav.). Pagal amžiaus grupes, net 66,7 proc. 46-59 metų amžiaus respondentai teikiama informacija yra patenkinti, taip pat informacijos gausa pateikti 69,2 proc. pensininkų ir 55,3 proc. žmonių, turinčių aukštąjį išsilavinimą. Labiausiai informacija nepatenkinti studentai (54,5 proc.), o nuomonės neturi respondentai, kurių amžius nuo 60 m. ir daugiau (43,8 proc.) ir nebaigę vidurinio mokslo (57,1 proc.). Svarbus gautų duomenų aspektas, palyginus aukštas procentas respondentų, nežinančių ar teikiamos informacijos jiems pakanka ir ar ji kokybiška. Žmonių neapsisprendimas yra normalus reiškinys. Pasak Stone (2004), visuomenėje pateikiama ir gaunama informacija niekada nėra išsami, nes niekad nėra žinomi visų poreikiai ir nėra numatomi visi tikslai, lūkesčiai ir, be abejo, tų tikslų įgyvendinimo padariniai. Tad natūralu, kad žmonės dažnai turi kliautis savo spėjimais ir tikėjimu, o ne vien akivaizdžiais faktais (ten pat). Dėl šio informacijos neišbaigtumo bendruomenės nariams kyla abejonių teikiamos informacijos kokybe ir efektyvumu.

17 Paveikslas Respondentų nuomonė dėl savivaldybės pateikiamos informacijos kokybės (proc. pagal gyvenamąją vietą)

Iš apklausos rezultatų matyti, kad seniūnaitijų gyventojai yra pakankamai informuojami apie svarstomus klausimus. Dauguma respondentų yra patenkinti teikiama informacija. Kita vertus, palyginti daug tiek kaimo (38,9 proc.), tiek miesto (28,6 proc.) seniūnaitijų gyventojų visai nesidomi arba neturi nuomonės apie savivaldybės teikiamą informaciją. Darytina prielaida, kad šis pačių vietos bendruomenių gyventojų nesidomėjimas savivaldybės naujienomis skatina žmonių nesusitelkimą ir prastą situacijos žinojimą. Prieitą prielaidą dar patvirtina respondentų nuomonė apie norą inicijuoti svarbaus klausimo nagrinėjimą. 18,9 proc. apklaustų respondentų nenori inicijuoti jokio klausimo, o 50,9 proc. nežino ar norėtų. Šie skaičiai rodo žmonių pasyvumą bei lyderio iniciatyvos laukimą.

2.2.4.2. Gyventojų nesusitelkimas

Kita išryškėjusi problema – gyvenamosios vietos bendruomenės gyventojų nesusitelkimas bendrai veiklai. Išskiriamos kelios subkategorijos („žmonių atsiribojimas vienas nuo kito“, „atskirtis“, „žmonių neinformuotumas“) ir priskirtos etiketės („abejingumas iš gyventojų bendrai veiklai“, „palaikymo stoka“, „klaidingas žmonių supratimas“, „kaimynai atsiskyrę“, „žmonės atitolę vienas nuo kito“). Minėti duomenų vienetai (subkategorijos ir etiketės) rodo, kad gyvenamųjų vietų bendruomenių nariai nėra bendruomeniški, nepakankamai informuoti seniūnaičio klausimu, dėl to kyla klaidingas supratimas dėl bendruomenės atstovo vaidmens ir pareigų:

„Kada žmonės buvo vieningesni, mes dirbom visi vienoj vietoj. Buvo visas kaimas, ir buvo vienas tas kolūkis <...> O dabar mes apie kaimynus ne viską žinom.“ Daiva.

„Veikla nepasikeitė, tik žmonių požiūris pasikeitė. Vieniems atrodo kaip kažkokia valdžia, kitiems atrodo ta pati kaip ir buvau, o treči įsivaizduoja, kad seniūnaitė viską už juos turi padaryt.“

„Tokiais reikalais kreipiasi, tokiais dalykais, kad atrodo, aš turiu atlikt ir globos pareigas ir viską.“

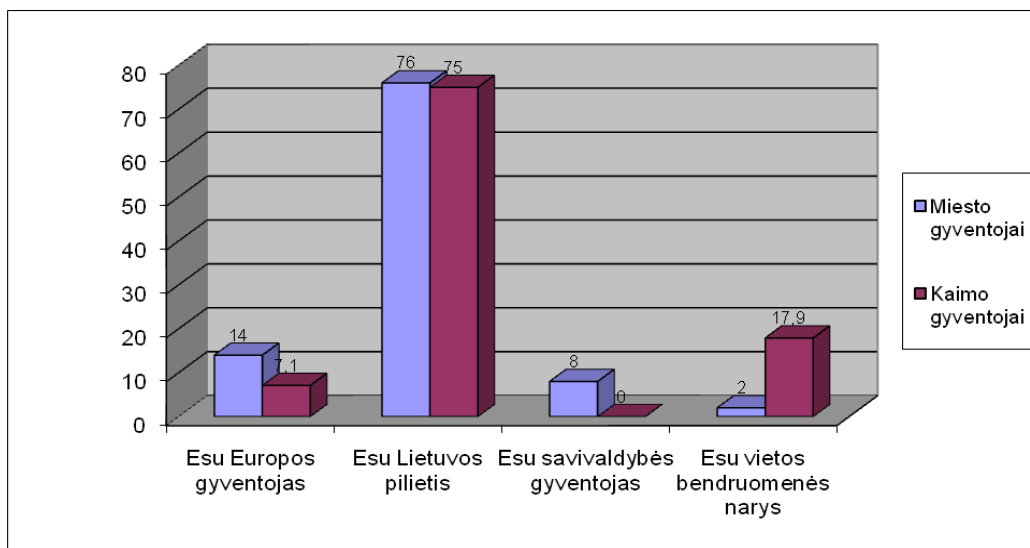
„Kad seniūnaitį turi, tai žino visi. Bet ką tas seniūnaitis veikia?“

„Žmonės įsivaizdavo, kad aš už juos padarysiu viską. Nuo šiukšlių išvežimo reikalų sutvarkymo iki, sakykim, globos pašalpos parūpinimo“

„Norėčiau, kad žmonės būtų supratingesni.“ Ilma.

Stone (2004) teigimu, bendradarbiavimas yra esminis ir pagrindinis visų grupių, tarp jų ir gyvenamosios vietos bendruomenės, politinės galios šaltinis. Bendradarbiavimas yra veiksmingiausia priemonė, norint pasiekti užsibrėžtų tikslų. Net ir mažiausios grupės, kurių nariai susiburia ir bendradarbiauja dėl vieno tikslo, gali pasiekti daugiau, nei ta pati grupė, veikiamą prievartos. Kita vertus, anot Ramonaitės (2008), Lietuvos visuomenė pasižymi „gan dideliu polinkiu į autoritarinio lyderio valdžią“, tad norint suburti bendruomenių gyventojus ir kurti bendruomeniškumą reikalingas aktyvus lyderis. Apibendrinant verta pristatyti Donskio (2009) idėją, kad net mažiausios grupės sugeba savo noru ir pastangomis paprastą idėją paversti visos tautos siekiamybe. Tad bendruomeniškumas yra ta jėga, kuri skatina ir palaiko bendruomenės narių pasitikėjimą vienas kitu bei kuria naujoves.

Seniūnaitijų gyventojų buvo prašoma pasirinkti labiausiai jiems tinkančią frazę: 1) esu Europos gyventojas, 2) esu Lietuvos pilietis, 3) esu savivaldybės gyventojas, 4) esu vietos bendruomenės narys. Iš apklausos rezultatų matome, kad tiek kaimo, tiek miesto gyventojai save mato, pirmiausia Lietuvos piliečiais (žr. 18 pav.). Taip pat pastebima tendencija, kad 14 proc. miesto gyventojų save mano esant Europos gyventojais, o 17 proc. kaimo vietovių gyventojų save tapatina su vietos bendruomenės nariais. Palyginus savęs identifikavimo ryšį su respondentų amžiumi, lytimi, išsilavinimu ir užsiėmimu pastebėta, kad dauguma gyventojų nepriklausomai nuo jų demografinių charakteristikų save identifikuoja pirmiausia esant Lietuvos piliečiais. Šiek tiek ryškesni skirtumai matomi tarp skirtingą išsilavinimą turinčių asmenų – 52,7 proc. turinčių nebaigtą aukštąjį arba aukštąjį išsilavinimą respondentų save identifikuoja vietos bendruomenės nariais. Taip pat pastebėta, kad 16 proc. turinčių vidurinį išsilavinimą yra Europos gyventojai.

18 Paveikslas Respondentų savęs identifikavimas pagal gyvenamąją vietą (proc.)

Rezultatai rodo, kad miesto gyventojams savęs identifikavimas bendruomenės nariais nėra svarbiausias. Taip pat palyginti nedaug kaimo žmonių save priskiria bendruomenei. Atsižvelgiant į šiuos duomenis, galima daryti prielaidą, jog Varėnos seniūnijos gyventojai nėra bendruomeniški, pirmiausia savo interesų nesieja su gyvenamosios vietos bendruomene. Gyventojai yra linkę save ir savo interesus matyti visos šalies kontekste. Ši minėta prielaida nėra galutinė ir suprantama vienareikšmiškai, nes mažos vietos bendruomenės, pagal sistemų teoriją, sudaro didesnius vienetus, kurie, savo ruožtu, vėl jungiami. Tad savęs identifikavimas Lietuvos piliečiu gali turėti dvi reikšmes: 1 – esu Lietuvos pilietis ir esu bendruomenės narys; 2 – nesu bendruomenės narys. Pastaroji prielaida pateisintų ir pagrįstų seniūnaičių nuomonę apie gyventojų nesusitelkimą bendrai veiklai vietos lygmenyje.

Kitas gautų duomenų interpretavimas leidžia kalbėti apie gyventojų dalyvavimo valdyme lygius. Savęs identifikavimas esant vietos bendruomenės nariu rodo, kad kaimo gyventojai yra labiau linkę dalyvauti bendruomenės reikaluose nei miesto gyventojai. Savivaldybės lygmuo (savęs identifikavimas esant savivaldybės gyventoju) beveik užmirštas, dalyvavimas savivaldybės reikaluose vangus, tuo tarpu dalyvavimas valdyme visos šalies lygiu yra populiariausias ir suprantamas geriausiai. Aukščiausio lygio dalyvavimas (atitinka savęs identifikavimą esant Europos gyventoju) taip pat nėra dažnas, bet egzistuojantis dalyvavimo lygmuo.

Panašu, kad Lietuvos piliečiai dalyvavimą valdyme įsivaizduoja visos šalies mastu, kaimo gyventojai taip pat naudojami teise dalyvauti savo bendruomenės valdyme (renka seniūnaitį). Trukdžiai, neleidžiantys pilnai pasinaudoti dalyvavimo valdyme galimybe įvardinami kaip neinformuotumas, ir bendruomenės narių nesusitelkimas bendrai veiklai.

2.3. Tyrimo rezultatų aptarimas

Naudojantis kokybiniu ir kiekybiniu tyrimų metodais, buvo atliktas tyrimas, kurio tikslas – išsiaiškinti, kokius vaidmenis atlieka seniūnaitis gyvenamosios vietos bendruomenėje, plėtojant demokratinį valdymą ir bendruomeninę vietos savivaldą. Tyrimas vyko 2010 m. rugsėjo mėnesį. Duomenys rinkti naudojant interviu su seniūnaičiais ir anketinę seniūnaitijų gyventojų apklausą. Buvo apklausti šeši Varėnos seniūnijos seniūnaičiai ir 106 seniūnaitijų gyventojai. Interviu metu gauti duomenys analizuoti remiantis grindžiamąja teorija, o statistiniai duomenys apdoroti kompiuterinėmis SPSS 15 ir Excel programomis. Tyrimo rezultatai analizuoti pagal išskirtas devynias centrinės kategorijas, jas papildant anketiniu būdu gautais duomenimis. Išanalizavus gautus duomenis išryškėjo, kaip yra apibrėžiama demokratinė bendruomenė, seniūnaičių tipai pagal jų aktyvumą bei seniūnaičio vieta savivaldoje.

➤ Demokratinė bendruomenė negali egzistuoti nedalyvaudama valdyme, kuris reiškiasi per bendruomeniškus santykius gyvenamosios vietos bendruomenės teritorijoje. Seniūnaičių nuomone, visi žmonės turi teisę gyventi demokratiškoje bendruomenėje. Yra svarbus bendras visų valdymas ir savarankiškas bendruomenės narių veikimas savo teritorijoje. Pastebima, kad seniūnaičiai visą bendruomenę mato kaip vieną neatskiriamą darinį, todėl tikėtinas seniūnaičio-telkėjo bendrai veiklai vaidmuo. Interviu metu paaiškėjo, kad seniūnaičiams tenka nusivilti savo, kaip atstovo, galia ir funkcija, nes dauguma suplanuotų darbų bendruomenės teritorijoje atsimuša į finansinį barjerą.

Seniūnaitijų gyventojų nuomone, demokratija pirmiausia yra nuomonės laisvė ir piliečių aktyvumas, tačiau tyrimo rezultatai parodė, kad patys piliečiai nėra aktyvūs, pagrindinė nurodoma dalyvavimo valdyme priemonė yra balsavimas savivaldybės tarybos rinkimuose. Kaimo seniūnaitijų gyventojai dar nurodė seniūnaičio rinkimus, o mieste rinkimai neįvyko, nes neatsirado nei norinčių pretenduoti į seniūnaičio vietą, nei rinkti seniūnaitį. Galima teigti, kad seniūnaitijų gyventojai, iš visų galimų dalyvavimo valdyme formų, daugiausia naudojami teise rinkti savo atstovus tiek visos vietos savivaldos lygmenyje, tiek vietos bendruomenės lygyje.

Nustatyta, kad gyvenamosios vietos bendruomenės narių bendruomeniškumas suaktyvėja, kuomet žmonės mato bendrą tikslą ir turi palaikymą. Seniūnaitis šioje situacijoje atlieka jau minėtą telkėjo bendrai veiklai vaidmenį, taip pat matomas seniūnaičio-skatintojo vaidmuo. Svarbus ir įdomus išryškėjęs aspektas yra seniūnaičių nuomonė, kad bendruomenės aktyvumas nėra įtakojamas vien tik (o gal ir visai neįtakojamas) seniūnaičio instituto atsiradimo. Bendruomenių aktyvumas priklauso nuo pačių žmonių požiūrio ir noro pasiekti tikslus, tad šiuo atveju seniūnaičio vaidmuo seniūnaitijoje nublanksta.

Įdomus ryšys tarp seniūnaičio ir seniūnaitijoje veikiančios bendruomeninės organizacijos. Iš šešių apklaustų seniūnaičių du eina ir kaimo bendruomeninės organizacijos pirmininko pareigas. Be

abejo, dviejų skirtingų institutų (seniūnaičio ir bendruomenės pirmininko) veikla, atstovaujant vienam asmeniui, yra identiška. Manytina, kad bendruomenių pirmininkai buvo pasiūlyti tapti seniūnaičiais dėl aktyvumo ir rūpinimosi bendruomenės interesais. Tuo tarpu vietovėse, kur seniūnaitis yra atskiras nuo bendruomeninės organizacijos institutas, seniūnaičiai linkę savo veiklą derinti prie bendruomeninių organizacijų veiklos programų. Dar paminėtina, kad bendruomenėse, kur bendruomeninės organizacijos susikūrusios neseniai arba dar tik kuriasi, seniūnaičio veikla taip pat nėra aktyvi. Šis faktas rodo, kad bendruomenės gyventojai dar tik pradeda suprasti bendruomeniškumo prasmę. Tyrimas parodė, kad seniūnaitių gyventojai suvokia savo indėlio į bendro gėrio kūrimą svarbą ir prasmę, tačiau laukia lyderio, kuris suburtų bendram tikslui. Apsvarsčius seniūnaičio ir bendruomeninės organizacijos ryšį, iškyla klausimas, ar tikrai reikalingi seniūnaičiai bendruomenėse, kur veikia aktyvi bendruomeninė organizacija, ypač turint omenyje faktą, kad aktyviose bendruomenėse seniūnaitis ir bendruomenės pirmininkas yra tas pats asmuo? Dar svarbu pristatyti tyrimo metu tyrėjo pastebėtą vyravusią seniūnaičių ir seniūnaitių gyventojų nuomonę dėl seniūnaičio instituto reikalingumo. Tiek seniūnaičiai, tiek apklausti seniūnaitių gyventojai nebuvo tikri, ar šis institutas reikalingas, ir ar turi prasmę bei galią vietos bendruomenėje. Kone visi seniūnaičiai interviu pradžioje teigė, kad savo bendruomenėje nieko reikšmingo nedaro ir seniūnaičio pareigos – tik vardas.

➤ Išskirti du seniūnaičių tipai pagal jų aktyvumą: „universalus“ seniūnaitis ir „laukiantis“ seniūnaitis. „Universalus“ seniūnaitis apibūdinamas kaip bendruomenės veikėjas, prisiimantis tarpininko, patarėjo, aktyvaus lyderio, atstovo savivaldybės institucijose, veiklos organizatoriaus, telkėjo bendrai veiklai, pagalbos centro vaidmenį. „Universalus“ seniūnaitis pats imasi iniciatyvos, nelaukia kol žmonės „įsidrąsins“ ir patys į jį kreipsis. Anketinės apklausos duomenys parodė, kad šio tipo seniūnaičio seniūnaitijoje gyventojai dažniau susitinka su seniūnaičiu, taip pat dažnai patys kreipiasi pagalbos ar patarimo. Pastebėta, kad „universalus“ seniūnaitis neapsiriboja vien būdamas gyventojų atstovu. Senosios Varėnos, Nedzingės, Tolkūnų seniūnaičiai, priskirti universalaus seniūnaičio tipui, taip pat turi kitų visuomeninių pareigų. Paminėtinas Senosios Varėnos seniūnaičio siekis užimti kaimo vaikus, sudominant juos automobilių sportu, bei Nedzingės seniūnaitės aktyvumas, buriant kaimo gyventojus į įvairius meno kolektyvus.

„Laukiantis“ seniūnaitis – seniūnaitis, pats mažai rodantis iniciatyva, o laukiantis, kada į jį kreipsis pagalbos ar patarimo. „Laukiantis“ seniūnaitis bendruomenėje atlieka patarėjo bei tarpininko vaidmenį. Tarpininko vaidmuo pasireiškia tuomet, kai į seniūnaitį kreipiasi vietos gyventojai prašydami pagalbos. Šio tipo seniūnaitis yra eilinis gyvenamosios vietos bendruomenės narys, neišsiskiriantis savo veikla ar užimamomis pareigomis, skirtingai nei „universalus“ seniūnaitis, neturintis ir nepalaikantis glaudesnio ryšio su seniūnija ar savivaldybės administracija.

➤ Išskirti trys aspektai, nusakantys seniūnaičio vietą savivaldoje ir jo santykius su vietos gyventojais bei aukštesnėmis institucijomis.

„Gyvas“ ryšys tarp seniūnijos ir seniūnaitijos. Seniūnaitis, kaip bendruomenės atstovas, geriausiai žino vietinę situaciją, jis gali konkrečiau apibūdinti iškilusias problemas ar apibrėžti bendruomenės prioritetus. Seniūnaitis yra gyvas ryšys tarp seniūnaitijos bendruomenės ir seniūnijos ar savivaldybės institucijų. Čia verta paminėti seniūnaičių turimą ryšį seniūnijoje ir kitose savivaldybės institucijose. Seniūnaičio bendravimas su seniūnija priklauso nuo ankstesnių seniūnaičio ir seniūno ar kitų savivaldybės institucijų darbuotojų bendravimo ypatumų ir pobūdžio. Pastebėta, kad aktyvūs seniūnaičiai ir anksčiau buvo aktyvūs visuomenės veikėjai: Senosios Varėnos seniūnaitis 1992-1996 metų kadencijoje buvo išrinktas Varėnos rajono savivaldybės tarybos nariu, jis organizuoja kasmetines Varėnos rajono šventes, tad yra žinomas visame rajone, palaiko glaudžius ryšius su seniūnija bei savivaldybės administracija; Nedzingės seniūnaitė užima kaimo kultūros centro direktorės pareigas, vadovauja suaugusiųjų chorui, kuriame, beje, dalyvauja ir seniūnijos seniūnas, tad Nedzingės seniūnaitė yra tiesiogiai susijusi su seniūnija, o, dėl savo užimamų direktorės pareigų, ir su savivaldybe. Tolkūnų seniūnaitės šeima taip pat aktyviai dalyvauja savivaldybės reikaluose (seniūnaitės sutuoktinis 2007 metais pretendavo į savivaldybės tarybos narius, šeima užsiima ūkininkavimu, tad dažnai tenka susitikti su savivaldybės atstovais bei domėtis naujovėmis). Gyventojams šios aukščiau išvardintos ypatybės turėjo įtakos renkant seniūnaitį. Seniūnaičio ryšys su seniūnu šiame darbe nėra nagrinėtas, tačiau, tikėtina, taip pat galėjo turėti įtakos siūlant kandidatus į seniūnaičio vietą.

Seniūnaičio veikla seniūnaitijoje pasižymi tam tikrais specifiniais aspektais. Veikla remiasi bendruomeniškumo, kolektyviškumo principais. Seniūnaitis turi būti jautrus gyventojų nuomonei bei interesams. Apskritai, patys seniūnaičiai savo pareigas įvardina kaip menkavertes, neturinčias didelės galios. Bet šią nuomonę pagrindžia faktas, jog pareigos nėra apmokamos, tad visa veikla turi būti paremta savanoriškumu ir altruizmu. Iš šios veiklos specifikos išplaukia pagrindiniai seniūnaičio asmeniniai bruožai, įtakojantys, kokio vaidmens imsis seniūnaitis bendruomenėje.

Svarbiausias bruožas, kurį įvardina seniūnaičiai, – atsakomybė prieš visus bendruomenės narius. Tuo tarpu seniūnaitijų gyventojai laukia aktyvaus, gebančio spręsti konfliktus, išklausančio seniūnaičio. Šis seniūnaičio ir gyventojų nuomonės skirtumas bendruomenėje gali sukelti konfliktą, kuris gali lemti seniūnaičio bei visos bendruomenės komunikavimo ir bendros veiklos sulėtėjimą ar visišką sustojimą.

➤ Seniūnaičio darbo trukdžiai: 1) neapibrėžtas seniūnaičio vaidmuo, 2) gyventojų nesusitelkimas. Seniūnaičio vaidmens bendruomenėje ir visoje savivaldoje pilnai nesupranta tiek seniūnaičiai, tiek vietos bendruomenės gyventojai. Bendruomenėje vyrauja pasimetimas, nežinoma, ar seniūnaitis išvis reikalingas. Seniūnaičių (Gudžių, Sarapiniškių, Perlojos) nuomone, jie buvo išrinkti todėl, kad reikėjo kažką išrinkti. Bet prisiminus „universalų“ ir „laukiantį“ seniūnaitį, išryškėjo tam tikri skirtumai tarp šių dviejų tipų ir vaidmens apibrėžtumo. „Universalaus“ seniūnaičio seniūnaitijoje

visa veikla yra aiškesnė, gyventojai žino, kad seniūnaitis juos atstovaus, laiku informuos ar kitaip padės. „Universalaus“ seniūnaičio seniūnaitijose bendruomenės nariai seniūnaitį mato kaip informuotoją ir kompetentingą tarpininką tarp institucijų. Tuo tarpu „laukiančio“ seniūnaičio seniūnaitijose nei patys seniūnaičiai, nei bendruomenės nariai tiksliai nesuvokia seniūnaičio vaidmens ir vietos. Gyventojai seniūnaitį mato kaip institutą, neduodantį jokios naudos.

Seniūnaičio vaidmens neapibrėžtumą ir seniūnaičių tipus galima susieti su ryšio tarp institucijų galimybėmis. Akivaizdu, kad seniūnaitijose, kuriose seniūnaičiai palaiko glaudesnę ryšį su savivaldybės ar seniūnijos institucijomis, veikla vyksta sklandžiau, skirtingai nei seniūnijose, kuriose seniūnaičiai neturi tokio artimo ryšio su institucijomis.

Gyventojų nesusitelkimas yra kitas trikdys, neleidžiantis vystyti bendruomeniškiems santykiams, o, tuo pačiu, - ir demokratinei savivaldai. Daugumos gyventojų savęs identifikavimas kaip Lietuvos piliečiu rodo, kad gyventojams bendruomenė ir bendruomeniški santykiai nėra svarbiausi. Gyvenamųjų bendruomenių nariai linkę savo problemas suvokti visos šalies mastu, o ne vietos lygmeniu.

Seniūnaičių apklausos metu išryškinta gyventojų neinformuotumo problema po seniūnaitijų gyventojų anketinės apklausos pasirodė ne tokia aktuali. Seniūnaitijų gyventojai yra pakankamai informuojami apie savivaldybėje svarstomus klausimus ir įgyvendinamas naujoves. Tikroji neinformuotumo priežastis – nepakankamas gyventojų domėjimasis savivaldybės veikla.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Bendriausiu požiūriu, demokratija yra valdymo forma, kuomet valdžia kyla ir veikia atsižvelgdama į valstybės piliečių valią, o pats valdymas įgyvendinamas per išrinktus atstovus. Demokratinė vietos savivalda – tai savarankiškas valdymas vietos (t.y. žemiausiame) lygmenyje;
2. Seniūnija yra savivaldybės administracijos filialas, veikiantis tam tikroje savivaldybės teritorijos dalyje. Tai valdymo lygmuo, esantis pakankamai arti žmonių, kad galėtų įtraukti kuo daugiau piliečių į svarbių visai šaliai sprendimų priėmimą bei pagerintų jų gyvenimo kokybę. Seniūnijų teritorijose dar neseniai atsiradę seniūnaitijos ir seniūnaičiai deklaruojami kaip bendruomenės interesus atstovaujantys institutai, tačiau jų funkcijos įstatymiškai nėra pakankamai gerai apibrėžtos;
3. Dalyvavimas valdyme yra svarbus dėl savo savybės skatinti visuomenės ir vietos valdžios dialogą, gerinti institucijų darbo kokybę bei ugdyti abipusį valdžios institucijų ir piliečių pasitikėjimą. Seniūnaitis yra tiesiogiai renkamas atstovaujamas institutas, kurio pagalba įgyvendinamos tiesioginio dalyvavimo valdyme formos (apklausa, susirinkimai, visuomeniniai svarstymai, rinkimai) ir skatinamas dialogas tarp institucijų;
4. Apibendrinus tyrimo rezultatus padarytos šios išvados:
 - Bendruomenė, kuriai priklauso seniūnaitijos teritorijoje gyvenantys visi gyventojai – tai vientisas, neatskiriamas darinys, veikiantis dėl bendrų seniūnaitijos gyventojų interesų. Bendruomenės aktyvumas nepriklauso nuo seniūnaičio, įstatymiškai apibrėžto instituto, atsiradimo, tačiau bendruomenės atstovo išrinkimas suprantamas kaip lyderio iškilimas. Seniūnaitis vietos bendruomenės narių suvokiamas kaip lyderis, skatinantis ir palaikantis bendruomeniškumą.
 - Seniūnaičio veikla bendruomenėje priklauso nuo jo aktyvumo. Seniūnaitis atlieka tarpininko, patarėjo, aktyvaus lyderio, atstovo savivaldybės institucijose, veiklos organizatoriaus, telkėjo bendrai veiklai, pagalbos centro vaidmenis. Svarbiausi vaidmenys, kuriuos turėtų atlikti seniūnaitis – tai atstovo institucijose ir informuotojo.
 - Seniūnaičio veikla derinama su gyvenamojoje vietovėje veikiančios bendruomeninės organizacijos planais. Teritorijose, kuriose nėra bendruomeninės organizacijos, atsiradusios dėl gyventojų vidinio poreikio, arba organizacijos veikla vangė – seniūnaičio aktyvumas taip pat neryškus.
 - Atlikus tyrimą buvo iš dalies patvirtinta iškelta hipotezė. Nustatyta, jog daugeliu atvejų seniūnaitis bendruomenės interesus atstovauja neefektyviai. Veiklos efektyvumas priklauso nuo seniūnaičio požiūrio į savo pareigas, jo noro ir nusiteikimo veikti seniūnaitijos teritorijoje ir, be abejo, nuo įstatyminės bazės, kuri kol kas nenumato seniūnaičio, kaip atstovo, funkcijų bei atstovavimo būdų.

- Seniūnaitis yra „gyvas“ ryšys tarp seniūnijos ir seniūnaitijos, bet jo veikla, seniūnaičių ir seniūnaitijų gyventojų nuomone, yra menkavertė ir neturinti didelės galios.
- Pagrindinės problemos, su kuriomis susiduria seniūnaičiai – tai įstatymiškai neapibrėžtas jo vaidmuo ir vieta bei gyventojų nesusitelkimas bendrai veiklai, kylantis iš nepakankamo domėjimosi savivaldybės veikla.

Nustačius pagrindinius seniūnaičio vaidmenis ir jo vietą savivaldos sistemoje pateikiamos šios rekomendacijos:

Įstatymų leidėjams

- Kad būtų pasiektas tikslas – sukurti bendruomeninę savivaldą, reikia įstatymiškai konkrečiau apibrėžti seniūnaičio, kaip atstovo, funkcijas ir pareigas atstovavimo bendruomenei atžvilgiu;
- Demokratijos požiūriu, seniūnaičių sueiga, dėl savo veiklos neapibrėžtumo ir paskirties, nėra pakankama institucija. Siūlytina suteikti seniūnaičių sueigai seniūnijos tarybos funkcijas.

Savivaldybės tarybai ir seniūnams

- Savivaldybės taryba turėtų nustatyti seniūnaičių sueigos periodiškumą, paliekant galimybę į sueigą susirinkti dažniau. Siekiant užtikrinti seniūnaičių veiklos efektyvumą, sueigose priimti sprendimai privalo būti skelbiami viešai savivaldybės internetiniame tinklapyje, ir kitomis vietos informavimo priemonėmis;
- Tyrimas parodė, kad seniūnaičiui ir seniūnaitijų gyventojams trūksta ryšio su seniūnija bei savivaldybe. Seniūnas turėtų labiau domėtis savo seniūnijos bendruomenių problemomis, dažniau organizuoti susitikimus su bendruomenių gyventojais;
- Seniūnaičio vaidmens neapibrėžtumas siejamas su ryšio tarp seniūnijos ir seniūnaitijos netolygumu. Rekomenduotina seniūnui vienodai aktyviai bendradarbiauti su visais seniūnaičiais, traktuoti juos kaip lygiaverčius vietos savivaldos sistemos dalyvius, o ne tik formalius institutus;

Bendruomenių nariams:

- Siekiant bendruomeniškų santykių, aktyviau domėtis savivaldybėje svarstomais klausimais, diskutuoti apie kylančias bendruomenės problemas susirinkimuose ir atskirose grupėse;

Tyrėjams

- Tyrimas parodė, kad seniūnaitijos veikla ir aktyvumas priklauso nuo seniūnaičio ir seniūno bei kitų savivaldybės institucijų ryšio. Rekomenduotina plačiau ištirti seniūnaičių ir seniūnų bei savivaldybės institucijų atstovų ryšius ir nuo to priklausančią bendruomenės atstovo aktyvumą;
- Atsižvelgiant į tyrime prieitas prielaida apie gyventojų savęs identifikavimą, svarbu ištirti bendruomenės narių bendruomeniškumo sampratą ir savęs identifikavimo tam tikram dalyvavimo lygiui ryšį.

LITERATŪRA

Teisės aktai

1. **Europos vietos savivaldos chartija**, Žin. 1999, Nr. 82-2418.
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=48874 [žiūrėta 2010 06 02];
2. **Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija**. Žin. 1995, Nr. 40-987.
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=19841. [žiūrėta 2010-11-20];
3. **IULA Worls Wide Declaration of Local Self- Government**. Toronto, June 1993,
http://www.bunken.nga.gr.jp/siryousitu/eturansitu/charter/iula_decl_txt.html [žiūrėta 2010 05 29];
4. **Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas** „Dėl Lietuvos respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 34 straipsnio (2006 m. gruodžio 21 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Bylos Nr. 06/07, 2007 m. vasario 9 d. / Konstitucinio teismo aktai, 7 knyga (2007), , Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2008. – 36-57 p. – ISSN 1648-1062;
5. **LR Konstitucija**, Žin. 1992, Nr. 33-1014. <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>. [žiūrėta 2010-11-20];
6. **LR Peticijų įstatymas**, Žin. 1999, Nr. 66-2128. Prieiga per Internetą:
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=316592&p_query=&p_tr2= [žiūrėta 2010-11-20];
7. **LR Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymas**, 1994, Nr. I-532. Žin., 1994, Nr. 53-996. 2010-09-14 redakcija. http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=381371 [žiūrėta 2010-11-20];
8. **LR Seimo kontrolierių įstatymas**. Žin. 1998, Nr. 110-3024.
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=373737&p_query=&p_tr2= [žiūrėta 2010-11-19];
9. **LR Susirinkimų įstatymas**, Nr. I-317. Žin. 1993, Nr. 69-1291.
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=323786. [žiūrėta 2010-11-20];
10. **LR Teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymas**, Nr. I-558. Žin. 1994, Nr. 60-1183 / 2010 m. kovo 30 d. redakcija.
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=369419&p_query=&p_tr2= [Žiūrėta 2010-11-20];
11. **LR Valstybės tarnybos įstatymas**, Žin. 1999, Nr. 66-2130
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=84605 [žiūrėta 2010 06 02];
12. **LR Viešojo administravimo įstatymas** Žin., 1999, Nr. 60-1945
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=198296 [žiūrėta 2010 06 02];

13. **LR Vietos savivaldos įstatymas**, Nr. I-533, Žin., 1994, Nr. 55-1049.
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=378540. Žiūrėta [2010 11 19];
14. **Varėnos rajono savivaldybės tarybos sprendimas** „Dėl Varėnos rajono savivaldybės gyvenamųjų vietovių ir jų dalių suskirstymo (sugrupavimo) į seniūnaitijas“, 2009, Nr. T-VI-663, Varėna. <http://www.infolex.lt/varena/Default.aspx?Id=3&DocId=40378> [žiūrėta 2010 09 15];
15. **Varėnos rajono savivaldybės tarybos sprendimas** „Dėl Varėnos rajono savivaldybės seniūnijų seniūnaičių sueigos nuostatų patvirtinimo“ 2009, Nr. T-VI-764.
<http://www.infolex.lt/varena/Default.aspx?Id=3&DocId=42151> [žiūrėta 2010 09 15];
16. **Visuotinė žmogaus teisių deklaracija**. 1948 m. gruodžio 10 d. rezoliucija 217 A., Žin. 2006, Nr. 68-2497. http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=278385&p_query=&p_tr2=.
[žiūrėta 2010-11-20];

Specialioji literatūra

17. **Astrauskas, A.** Vietos savivaldos samprata ir savivaldybės institucinė struktūra – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003. – 8 p. – ISBN 9955-563-12-5;
18. **Astrauskas, A.**, Savivaldybių institucinės struktūros modelių taikymo galimybės Lietuvoje // Savivaldos institucijų socialinis politinis veiksmingumas: monografija. / redaktorius S. Puškorius (atsakingasis) – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006 – p. 216-251 – ISBN 9955-19-022-1;
19. **Babbie, E.**, The Practice of Social Research, 10th Edition. – Belmont: Wadsworth/Thomson Learning, 2007 – p. 17 – ISBN 0-534-62030-2;
20. **Baršauskienė, V., Leliūgienė, I.**, Sociokultūrinis darbas bendruomenėje: monografija. Kaunas: Technologija, 2001 – p. 17-63 – ISBN 9955-09-048-0;
21. **Bendorienė, A.** ir kt., Tarptautinių žodžių žodynas, 3 leidimas. Vilnius: Alma Litera, 2004 – 399 p. – ISBN 9955-08-100-7;
22. **Beneton, P.**, Politikos mokslo įvadas. Vilnius: Mintis, 2010 – ISBN 978-5-417-00993-8;
23. **Bernotienė, M.**, Piliečių dalyvavimas sprendimų priėmimo procese: sąvoka ir esmė. // Viešasis valdymas / Redaktoriai: V. Smalskys (atsakingasis). – Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2010, - p. 238-252. – ISBN 978-9955-19-185-8;
24. **Birmontienė ir kt.**, Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007. – p. 456-457. – ISBN 978-9955-19-061-5;
25. **Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydzūnaitė, V.** Kokybinių tyrimų metodologija. II dalis. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė. 2008 – p. 266-273 – ISBN 978-9986-31-267-3;
26. **Bryman A.** Social research methods. 3th. Editon. Oxford: Oxford. Oxford University Press, 2008. – p 140. – ISBN 978-0-19-920295-9;

27. **Charmaz, K.**, Constructing Grounded Theory. A Practical Guide Through Qualitative Analysis, Los Angeles: Sage, 2009 – p. 46-60 – ISBN 978-0-761-97353-9;
28. **Chmiel, N.**, Darbo ir organizacinė psichologija, Vilnius: Poligrafija ir informatika, 2005 – p. 266-334 – ISBN 9986-85-053-3;
29. **Dalis, R. A.** Demokratija ir jos kritika. Vilnius: Amžius, 1994 – ISBN 9986-430-15-1;
30. **Dalton, J., Elias, M., Wandersman, A.**, Community Psychoogy: linking individuals and communities. Belmons: Thomson Higher Education, 2007 – ISBN 0-534-63454-0;
31. **Donskis, L.**, Nepopuliarios įžvalgos: politikos komentarai ir esė. Vilnius: Versus aureus. 2009 – p. 73-75. – ISBN 978-9955-34-181-9;
32. **Duffy, K. G., Wong, F. Y.**, Community psychology. 3th Editon. Boston: Allyn and Bacon. 2003 – ISBN 0-205-35026-7;
33. **Gineitienė, D., Domarkas, V.**, Visuomeninių organizacijų įtaka viešojo administravimo institucijoms: mokomoji knyga – Kaunas: Technologija, 2000. – ISBN 9986-138-70-1;
34. **Godvadas, P.**, Bendruomenių plėtra: praktinis vadovas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2004 – p. 6-47 – ISBN 9955-12-016-9;
35. **Held, D.**, Demokratijos modeliai. Vilnius: Eugrima, 2002 – p. 302-313 – ISBN 9955-501-33-2;
36. **Isenhardt, M. W., Spangle, M.**, Collaborative approaches to resolving conflict. London: Sage publications, 2000 – p. 13-14 – ISBN 0-7619-1930-9;
37. **Jacoby, T.**, Understanding Conflict and Violence: Theoretical and interdisciplinary approaches. London: Routledge :Taylor & Francis Group, 2008 – p. 28. – ISBN 9780-4153-6910-7;
38. **Kardelis, K.**, Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Šiauliai: Lucilijus, 2005 – p. ISBN 9955-655-35-6;
39. **Kasiulis, J., Barvydienė, V.** Vadovavimo psichologija. Kaunas: Technologija, 2005 – p. 311-323 – ISBN 9955-09-078-2, p. 218-219;
40. **Klingemann, H., Fuchs, D., Zielonka, J.**, Democracy and Political Culture in Eastern Europe. London and New York: Routledge. 2006 – p. 31-32. – ISBN 978-0-415-38602-9;
41. **Kuznecovienė, J.**, // Sociologija / Redaktorius V. Leonavičius (atsakingasis) – Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2003 – p. 80-94. – ISBN 9955-530-84-7;
42. **Leonavičius, V., Norkus, Z., Tereškinas, A.**, Sociologijos teorijos. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2005 – ISBN 9955-530-85-5;
43. **Leonavičius, V.**, Sociologija. Kaunas, Vytauto Didžiojo universitetas. 2004 – p. 44-56 – ISBN 9955-530-84-7;
44. **Luobikienė I.** Sociologinių tyrimų metodika: mokomoji knyga. Kaunas: KTU, 2006. – 76 p. – ISBN 9955-25-122-0;

45. **Mačiulytė J., Ragauskas P.** Lietuvos savivalda: savarankiškos visuomenės link. Kaunas: Versus aureus, 2007. – 19 p. – ISBN 978-9955-34-023-2;
46. **Makštutis A.** Veiklos vadyba. Teorija ir praktika – Vilnius: Leidybos centras, 1999. – ISBN 9986-034-19-1;
47. **Manent, P.**, Demokratija be tautų: apie savivaldos pabaigą Europoje. Vilnius: Versus aureus, 2008. – ISBN 978-9955-34-136-9;
48. **Masiulis, K.**, Valdžia, partijos, savivalda ir demokratija / Savivaldos institucijų socialinis politinis veiksmingumas/ Redaktorius S. Puškorius (atsakingasis) – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, - p. 297 – 350. – ISBN 9955-19-022-1;
49. **Mickūnas, A.**, Demokratija šiandien: straipsniai ir esė. Vilnius: Versus aureus, 2007 – p. 89. – ISBN 978-9955-34-065-2;
50. **Milbrath, L.W.**, Political participation: how and why do people get involved in politics?. Chicago: Rand McNally&Company, 1965. – p. 16-32;
51. **Paulauskas, S.**, Demokratinė savivalda. Kaip tobulinti Lietuvos valstybės valdymą. Klaipėda: UAB Eksponentė, 2000 – ISBN 9986-499-88-7;
52. **Peters, B. G.**, The politics of bureaucracy: an introduction to comparative public administration. London: Routledge & Francis group, 2010 – ISBN 9780-4153-420-9-4;
53. **Petukienė, E., Tijūnaitienė, R.** Visuomenės dalyvavimas šiuolaikiniame viešajame valdyme. / Naujoji viešoji vadyba: mokomoji knyga / Redaktorius A. Raipa (atsakingasis) – Kaunas: Technologija. 2007 – p. 229-244. – ISBN 978-9955-25-259-7;
54. **Prazauskas, A., Unikaitė, I.**, Politologijos pagrindai. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2007 – ISBN 978-9955-12-245-6;
55. **Puškorius. S.**, Vietos savivaldos institucijų veiklos vertinimo kriterijai // Savivaldos institucijų socialinis politinis veiksmingumas. / Redaktorius S. Puškorius (atsakingasis) – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006 – p. 23-29 – ISBN 9955-19-022-1;
56. **Raipa, A.**, Viešasis administravimas. Kaunas: Technologija, 2003 – p. 88-89. – ISBN 9986-13-704-7;
57. **Rakucevičius, R.**, Politologijos žodynas – žinynas. Vilnius: Žygimantų spaustuvė. 2003 – p. 28-29. – ISBN 9955-583-01-0;
58. **Siemenska, R.**, Poland: citizens and democratic community. // Democracy and Political Culture in Eastern Europe / Klingemann, H., Fuchs, D., Zielonka, J. – London and New York: Routledge, 2006. – p. 203-234. – ISBN 978-0-415-38602-9;
59. **Stačiokas, R., Rimas, J.**, Lietuvos savivaldybių raida ir veiklos finansavimas. Kaunas, Technologija. 2002 – ISBN 9988-09-310-2;

60. **Tidikis R.** Socialinių mokslų tyrimų metodologija – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003. – p. 356. – ISBN 9955-563-26-5;
61. **Vaičiūnienė J.** Piliečių dalyvavimas ir savivalda // Vietos demokratija. Bendruomenės dalyvavimas sprendimų priėmimo procese Suomijoje ir Lietuvoje – The Association of Finnish Local and Regional Authorities, Vilnius: LSA Mokymo ir konsultavimo centras, 2004, p 18. – 22. – ISBN 9955-9722-0-3;
62. **Vaišvila, A.**, Teisė ir demokratija. Demokratija Lietuvoje: tarp Vakarų ir Rytų (1990-2007 m.). Kolektyvinė monografija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009 – ISBN 978-9955-19-56-8;
63. **Valevičius, V.**, Liberalizmas ir demokratija. Klaipėda: , 2004, – ISBN 9955-9683-1-1;
64. **Vidrinskaitė S**, Savivaldos institucijų veiklos ypatumai // Viešojo sektoriaus institucijų administravimas: monografija / redaktorius S. Puškorius (atsakingasis) – Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidykla, 2002, - p. 94-120 – ISBN 9955-442-72-7;
65. **Zeigler, H.**, Politinė bendruomenė : įvadas į politinių sistemų ir visuomenės lyginamąją analizę. Kaunas: Littera Universitati Vytauti Magni, 1993. – ISBN 0-582-28499-6;
66. **Žilinskas, G.**, Vietos savivaldos sistema // Įvadas į viešąjį valdymą: mokomoji knyga / – Kaunas: Technologija, 2009 – 92-104. – ISBN 978-9955-25-711-02009;

Straipsniai

67. **Bikutė A.** Piliečių dalyvavimas sprendimų priėmime – Utenos miesto atvejis: magistro darbas: 02 S – Politikos mokslai – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008 – 69 p. – URL: http://vddb.laba.lt/obj/LT-eLABa-0001:E.02~2009~D_20090122_101752-07720;
68. **Blažytė, D.**, Visuomenės požiūris į savivaldą: magistro baigiamasis darbas: 02 S - Politikos mokslai- Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007. p. URL: http://vddb.laba.lt/obj/LT-eLABa-0001:E.02~2007~D_20080122_093954-99958;
69. **G. Šlekys.** Vietos savivaldos teisės įgyvendinimas: problemos ir sprendimai: magistro baigiamasis darbas. Administracinė teisė, Vilnius, 2005. 73 p;
70. **Matonytė, S.**, Tiesioginio gyventojų dalyvavimo formos Lietuvos savivaldybėse: situacija, problemos ir perspektyvos: magistro darbas. – 03 S – Vadyba ir administravimas. - Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2005. – p. 77 – URL: http://vddb.laba.lt/obj/LT-eLABa-0001:E.02~2005~D_20060321_130404-33380
71. **Nefas S.** Seniūnijos vaidmuo Lietuvos vietos savivaldos sistemoje / Vietos demokratija. Bendruomenės dalyvavimas sprendimų priėmimo procese Suomijoje ir Lietuvoje / The Association of Finnish Local and Regional Authorities, Vilnius: LSA Mokymo ir konsultavimo centras, 2004, - p. 45 – 50. – ISBN 9955-9722-0-3;

72. **Nefas, S.** Funkcionalios vietos bendruomenė Lietuvos kaimuose ir miesteliuose: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas (03 S). – Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2007 – 218 p.;
73. **Paslauskaitė I.** Piliečių dalyvavimo sprendimų priėmimo problema: magistro darbas. – Viešasis administravimas – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004;
74. **Paulauskas A. ir kt.** Klaipėdos miesto valdymo decentralizavimo tikslingumo vertinimas // Viešoji politika ir administravimas – Kaunas: Technologija, 2006, Nr. 16, p. 100-111. – ISSN 1648-2603;
75. **Petukienė, E., Tijūnaitienė, R., Raipa, A.** Visuomenės dalyvavimas: socialinio kapitalo, demokratijos ir racionalaus pasirinkimo teorijų apžvalga / Viešoji politika ir administravimas. 2007 Nr. 21. p. 87-95 – ISSN 1648-2603;
76. **Przeworski A.** Self-Government in Our Times // Annual Review of Political Science. 2009, vol. 12, Nr. 1. <http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=4&hid=5&sid=a1505600-d1e1-4cdc-b29b-731e5b39a86e%40sessionmgr110&bdata=JnNpdGU9ZW9vc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=a9h&AN=42526106> [žiūrėta 2009 12 14];
77. **Ragauskas P.** Piliečių dalyvavimas leidžiant įstatymus // Politologija, 2005 vol. 1, p. 55 – 81, http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2005~ISSN_1392-1681.V_1_37.PG_55-81/DS.002.0.01.ARTIC, [žiūrėta 2009 12 10];
78. **Stačiokas R., Rimas J.** Vietos savivaldybių kompetencija ir funkcijos. / Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai=Management of organizations: systematic research – Vilnius: VDU, VU, LEI, 2002.,Nr. 22, p. 271-272. – ISSN 1648-3234;
79. **Volmert, A. R.** Self-Government From Above // Conference Papers – American Political Science Association; 2008 Annual Meeting, p1-28, 29p. URL: <http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=6&hid=112&sid=a1505600-d1e1-4cdc-b29b-731e5b39a86e%40sessionmgr110&bdata=JnNpdGU9ZW9vc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=a9h&AN=36952090> [žiūrėta 2009 12 14];

Kita literatūra

80. **Kulakauskas, A.**, Kad demokratija nebūtų renkamos vietos valdžios savivaliavimas // balsas.lt: internetini naujienų žurnalas: [elektroninis išteklius] 2009 11 30. – Vilnius, 2009. – URL: <http://www.balsas.lt/naujiena/321675> [žiūrėta 2009 12 14];
81. **Ramonaitė, A.**, Ar jaunoji karta demokratiška? Kaunas: UAB Arx Baltica, 2008. ISSN 1822-4156. URL: http://www.smm.lt/svietimo_bukle/analizes.htm. [žiūrėta 2010 11 05];
82. **Spręskite patys**, LR Vidaus reikalų ministerijos leidinys. [elektroninis išteklius] 2005. URL: <http://www.vrm.lt/index.php?id=631>. [žiūrėta 2010-10-15].

ANOTACIJA

Verseckaitė G. Seniūnaičio vaidmuo Lietuvos savivaldybėse kuriant bendruomeninę vietos savivaldą / Savivaldos institucijų administravimo magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. A. Kulakauskas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Politikos ir vadybos fakultetas, 2010. – 73 p.

Magistro baigiamajame darbe išanalizuotos demokratinės vietos savivaldos ir bendruomeniškumo sąvokos, iškeltos seniūnaičių veiklos seniūnaitijose problemos bei pateikti pasiūlymai kaip jas spręsti. Pirmoje darbo dalyje aptartos demokratijos ir demokratinės vietos savivaldos sąvokos, apibendrintos seniūnijos ir seniūnaitijos funkcijos ir vieta Lietuvos savivaldos sistemoje, išsiaiškinti bendruomenės dalyvavimo valdyme svarba ir būdai. Antroje magistrinio darbo dalyje nagrinėjamas seniūnaičių ir seniūnaitijų gyventojų požiūris į seniūnaičio vaidmenį ir vietą savivaldos sistemoje.

Raktiniai žodžiai: demokratija, seniūnija, seniūnaitija, seniūnaičio vaidmenys, bendruomeniškumas, piliečių dalyvavimas valdyme.

ANNOTATION

Verseckaitė G. The role of seniūnaitis in self – government system in process of development of communal local self – government / Master's Work in Self – government institutions administration. Supervisor assoc. prof. dr. A. Kulakauskas. – Vilnius: Faculty of Politics and Management, Mykolas Romeris University, 2010. – 73 p.

In this master's thesis are analyzed the concept of democratic local government and sociality, there are raised problems of little doyen (seniūnaitis) in his practice and proposed recommendations as to how to solve them. The first chapter of the thesis discussed the concepts of democracy and democratic local government, generalized the functions and positions of small territorial parts of local government, found out the importance and ways of participation in governance of community. The second part analyzed the approach of seniūnaitis and local community members to roles of seniūnaitis and his position in local self – government.

Key words: democracy, neighborhood, role of seniūnaitis, sense of community, citizen participation.

SANTRAUKA

Verseckaitė G. Seniūnaičio vaidmuo Lietuvos savivaldybėse kuriant bendruomeninę vietos savivaldą / Savivaldos institucijų administravimo magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. A. Kulakauskas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Politikos ir vadybos fakultetas, 2010. – 73 p.

Seniūnaičio (palyginti naujo instituto Lietuvoje) tema mažai nagrinėta, o įstatymiškai apibrėžta neišsamiai. Vietos savivaldos įstatymas nepakankamai aiškiai apibrėžia seniūnaičio sąvoką ir funkcijas. Įstatymas deklaruoja, kad seniūnaitis yra vietos bendruomenės interesų atstovas, veikiantis seniūnijos teritorijoje, tačiau nėra konkretizuotos jo funkcijos ir veiklos forma. Seniūnaičio institutas yra naujas, dar nenusistovėjęs ir ne visiems suprantamas, tad svarbu išsiaiškinti kokią vietą seniūnaitis užima savivaldos sistemoje, kokius vaidmenis atlieka gyvenamosios vietos bendruomenėje ir ar seniūnaičio atstovavimo funkcija sąlygoja stipresnį piliečių bendruomeniškumą.

Tyrimo **hipotezė** – įstatymiškai pakankamai aiškiai neapibrėžus seniūnaičio funkcijų, jo, kaip bendruomenės atstovo, veikla ir tos veiklos efektyvumas priklauso nuo paties seniūnaičio nusiteikimo. Tyrimo **tikslas** – išsiaiškinti koks yra seniūnaičio vaidmuo Lietuvos savivaldos sistemoje kuriant bendruomeninę vietos savivaldą. Tikslui pasiekti išsikelti šie **uždaviniai**: 1) Aptarti demokratijos ir demokratinės vietos savivaldos sąvokas; 2) Apibendrinti seniūnijos ir seniūnaitijos funkcijas bei vietą Lietuvos savivaldos sistemoje; 3) Išsiaiškinti bendruomenės dalyvavimo valdyme svarbą ir būdus; 4) Nustatyti kaip seniūnaičio vaidmuo kuriant bendruomeninę vietos savivaldą suprantamas Varėnos rajono savivaldybės Varėnos seniūnijos gyventojų ir seniūnaičių.

Tyrimas atliktas remiantis moksline literatūra demokratijos, dalyvavimo valdyme, bendruomeniškumo tema. Tyrimui vykdytas pusiau struktūruotas interviu su seniūnaičiais ir anketinė seniūnaitijų gyventojų apklausa. Tyrimo rezultatai parodė, kad iškelta hipotezė pasitvirtino iš dalies – nustatyta, jog daugeliu atvejų seniūnaitis bendruomenės interesus atstovauja neefektyviai. Taip pat gauti tyrimo rezultatai leidžia identifikuoti pagrindinius seniūnaičio vaidmenis bendruomenėje – tai tarpininko, patarėjo, aktyvaus lyderio, atstovo savivaldybės institucijose, veiklos organizatoriaus, telkėjo bendrai veiklai, pagalbos centro vaidmenys. Išryškėję pagrindiniai seniūnaičio veiklos trukdžiai yra seniūnaičio vaidmens neapibrėžtumas ir gyventojų nenoras bendradarbiauti.

SUMMARY

Verseckaitė G. The role of seniūnaitis in self – government system in process of development of communal local self – government / Master's Work in Self – government institutions administration. Supervisor assoc. prof. dr. A. Kulakauskas. – Vilnius: Faculty of Politics and Management, Mykolas Romeris University, 2010. – 73 p.

Theme of seniūnaitis (in comparison new institutions in Lithuania) studied little, and poorly defined in law. The Law or Local Self- Government do not clearly define the concept and functions of seniūnaitis (delegate of community). The law declare, that seniūnaitis is a agent of interest of local community, who participate in the territory of neighborhood, but there is no concretized functions and participation form of seniūnaitis. The institute of seniūnaitis is new, not well-established and not everyone understands it. So it is important to figure out what position takes a seniūnaitis in the system of local self – government and which roles plays in local community. Also it is important to figure out if the role of agent determines stronger sense of sociality of citizens.

The hypothesis of research – seniūnaitis do not represent effectively the interests of members of local community because of lack of clear definition or functions and position of seniūnaitis in local self – government system. The aim is to figure out the role of seniūnaitis in Lithuania self – government system in process of creation of community self –governance. There are four goals: 1) discuss conceptions of democracy and democratic local self – government; 2) generalize functions and positions of neighborhood in the system of self – government; 3) ascertain the forms and importance of citizens participation; 4) establish how the role of seniūnaitis is seen in the process of creation of communal local self – government by the members of neighborhood of Varėna and delegates (seniūnaitis).

The study was based on the scientific literature of democracy, citizen participation, and sociality topics. The research conducted the semi-structured interviews and questionnaire of community members. The results of the research showed, that the hypothesis was confirmed partly – the seniūnaitis can not represent interests of community members effectively in most cases. The results allow to identify the key seniūnaitis's roles – agent, adviser, an active leader, representative in government institutions, activity organizer, and help center role. The main obstacles of participation of seniūnaitis are role not definite and the fact that community members do not want to collaborate.